

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Aššurské chrámy

Bc. Tereza Buchová

Plzeň 2017

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra blízkovýchodních studií

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Blízkovýchodní studia

Diplomová práce

Aššurské chrámy

Bc. Tereza Buchová

Vedoucí práce:

Mgr. Kateřina ŠAŠKOVÁ, Th.D.

Katedra blízkovýchodních studií

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2017

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2017

Na tomto místě bych velmi ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce, paní Mgr. Kateřině Šaškové, za ochotu, vstřícnost, pomoc a cenné rady, které mi věnovala v průběhu zpracování diplomové práce.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 MĚSTO AŠŠUR.....	3
2.1 Stručné dějiny města Aššur	3
2.2 Odkryvání Aššuru.....	5
2.3 Současný archeologický zájem	8
3 CHRÁM BOHA AŠŠURA.....	10
3.1 Bůh Aššur	10
3.2 Budova chrámu	13
3.3 Uspořádání chrámu.....	21
4 CHRÁM BOHŮ ANUA A ADADA	24
4.1 Bůh Anu a Adad	24
4.2 Budova chrámu	25
4.3 Uspořádání chrámu.....	32
5 CHRÁM BOHYNĚ IŠTAR.....	38
5.1 Bohyně Ištar	38
5.2 Budova chrámu	39
5.3 Uspořádání chrámu.....	45
6 CHRÁM BOHŮ ŠAMAŠE A SÎNA	48
6.1 Bohové Šamaš a Sîn	48
6.2 Budova chrámu	49
6.3 Uspořádání chrámu.....	52
7 PAMÁTKY NALEZENÉ V CHRÁMECH	55
8 ZÁVĚR	57
9 BIBLIOGRAFIE.....	60

10 RESUMÉ	66
11 PŘÍLOHY	67
11.1 Seznam příloh	67
11.2 Přílohy	71

1 ÚVOD

Chrámů v Aššuru měly zásadní význam v každém období asyrských dějin. Stavební činnost vedle vojenských kampaní asyrských vládařů byla velice důležitá, vypovídala o jejich moci a také o hlubokém uctívání bohů, kteří v chrámech sídlili. I přesto, že docházelo k úpadkům asyrského státu, chrámů, respektive jejich pozůstatky, zůstaly věčné a díky opětovnému obnovování, renovování stávajících chrámů a také budování nových chrámových komplexů asyrskými panovníky v průběhu celých dějin Asýrie máme k dispozici poznatky, které hovoří o těchto monumentálních stavbách. Není tak divu, že město Aššur je zapsáno na Seznamu světového dědictví UNESCO a zároveň také i na Seznamu světového dědictví v ohrožení.

Primárním zdrojem informací v mé práci jsou převážně královské nápisy, které pojednávají o výstavbě, renovaci či zboření chrámů asyrskými vladaři, většina z nich je dostupná elektronicky v anglickém překladu. Královské nápisy jsou zprostředkovány významnými odborníky jako Hayim Tadmor, Jamie Novotny, Shigeo Yamada či Simo Parpola a Kazuko Watanabe. Dalším zdrojem informací jsou nepochybně pouze německy psané archeologické studie německého archeologa Waltera Andraeho, který uskutečnil výzkum v Aššuru na počátku 20. století. Další informace jsou čerpány z webových stránek Britského muzea, ale také Pergamonského muzea v Berlíně, které též poskytuje zobrazení památek nalezených v chrámech. Vedle muzeí jsou přínosem starší vydání odborného časopisu *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, která jsou dostupná z webové stránky *Eberhard Karls Universität Tübingen*. Ve své práci se držím odborných prepisů geografických názvů a vlastních jmen podle kompletního online indexu spadajícího pod Oracc.¹ Diplomová práce se také drží řádného citování zdrojů dle normy ČSN 01 6910 - Úprava písemností zpracovaných textovými editory.

Doposud nebyla v českém jazyce vydaná žádná publikace týkající se historie chrámů v Aššuru. Jsou vydány knihy zabývající se dějinami města Aššur, například kniha Jany Pečírkové *Asýrie: od městského státu k říši* nebo kniha *Mezopotámie - Počátky měst* od Gwendolyn Leickové, která se zabývá nejen historií města Aššur, ale také vykresluje podrobný každodenní život dalších devíti měst Mezopotámie.

¹ NOVOTNY, J.; KNAPP, A. Names Index. *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period*.

V této práci se pokusím zmapovat aššurské chrámové komplexy. V průběhu asyrských dějin docházelo k poměrně častým přestavbám chrámů, tudíž i jednotlivé fáze chrámových budov budou předmětem zkoumání. Chtěla bych se zabývat jednotlivými aššurskými chrámy, kterými jsou chrám boha Aššura, chrám bohů Anua a Adada, chrám bohyně Ištar a v poslední řadě také chrám měsíčního boha Sîna a slunečního boha Šamaše. Cílem této práce je podrobná analýza výstavby a uspořádání jednotlivých chrámů, vedle toho bude také věnována pozornost bohům, kterým byly chrámy zasvěceny. Cílem je také představit několik památek nalezených v chrámech. Získané poznatky budou v kapitolách zabývajících se jednotlivými chrámy seřazeny chronologicky v závislosti na posloupnosti vlád asyrských panovníků. Budování chrámových komplexů většinou předcházelo vznik městského osídlení, proto se krátce budu zabývat i historií města Aššur. Vedle toho bude mým cílem též představit archeologické odkrývání města Aššur a současný archeologický zájem o toto historicky významné město.

Důvodem zvolení tohoto tématu diplomové práce byl v první řadě můj zájem o asyrské období, kterému jsem se věnovala v bakalářské práci, a také představení uceleného přehledu vývoje a uspořádání aššurských chrámů prostřednictvím královských nápisů a archeologických dokladů. Po předchozích zkušenostech s bakalářskou prací na téma Tiglatpilešar III. (744–727 př. n. l.) cítím potřebu poskytnout veřejnosti i studentům českou publikaci týkající se další oblasti asyrské éry.

2 MĚSTO AŠŠUR

Asyrské město Aššur² se nachází na řece Tigris v severní Mezopotámii, v lokalitě Qal'at Šarkát na severu Iráku,³ asi 60 mil jižně od moderního města Mosul.⁴ Město Aššur bylo sídelním městem asyrských panovníků a také plnilo úlohu náboženského centra. Vystavěné chrámy v Aššuru byly zasvěceny bohu Aššurovi a dalším bohům, které král choval ve velké úctě.⁵ Na svém vrcholu se Aššur pyšnil třiceti čtyřmi chrámy, nejstarší budovu představoval v celém městě chrám bohyně Ištar.⁶ Počátky osídlení města Aššur datujeme přibližně do roku 2500 př. n. l.,⁷ svoji existenci si udrželo až do roku 614 př. n. l., kdy město dobyli Médové. Médové a Babyloňané měli společný cíl, dobytí oslabenou Asýrii, tudíž se dohodli na vzájemné vojenské spolupráci, která přispěla k dobytí dalších asyrských měst a zániku celé Asyrské říše.⁸ O pozdější vzestup města Aššur se zasloužili Parthové, kteří v průběhu 2. století př. n. l. dobyli celou Mezopotámii. Významné nálezy z města Aššur náleží přednímu německému archeologovi, malíři a architektu Waltru Andraemu, který svůj výzkum prováděl mezi lety 1903–1913.⁹

2.1 Stručné dějiny města Aššur

Aššur byl ve 2. polovině 3. tisíciletí př. n. l. ovládán mocnějšími státními útvary, nejprve byl podřízen vládě akkadského státu a později státu III. dynastie z Uru. Přelom 3. a 2. tisíciletí př. n. l. byl charakteristický pro nezávislé asyrské panovníky, ti ale ovládali pouze město Aššur a jeho bezprostřední okolí. Na počátku 2. tisíciletí, vznikaly asyrské obchodní osady na území Malé Asie. Rozvíjely se v 19.–18. století př. n. l., jejich konec nadešel na konci 18. století př. n. l. a tím i skončila asyrská přítomnost v Malé Asii. Aššur podobně jako jiná mezopotamská města padl do rukou kmenů amorejského původu. Město Aššur se chopil Šamši-Adad I. (1815–1782 př. n. l.), kterému se podařilo ovládnout téměř celou severní Mezopotámii a také například město Mari, které spravoval jeho syn Jasmach-Adad. Jeho potomci ve stopách otce nepokračovali, ztratili četná území a jejich vláda dosahovala jen na hranice centrální části Asýrie.¹⁰

² Viz příloha č. 1, Město Aššur.

³ MARK, J. JOSHUA. Ashur.

⁴ BERTMAN, S. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, s. 10.

⁵ CHARVÁT, P. Aššur. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 42.

⁶ BERTMAN, S. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, s. 10.

⁷ CHARVÁT, P. Aššur. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 42.

⁸ PECHA, L. *Stručná historie státu: Babylonie*, s. 60.

⁹ CHARVÁT, P. Aššur. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 42.

¹⁰ PECHA, L.; NOVÁKOVÁ, N.; RAHMAN, F. *Dějiny Mezopotámie*, s. 78–83.

Centrální část neboli jádro Asýrie tvořila města Aššur, Ninive a Kalḫu.¹¹ Za destabilizací státu Šamši-Adada I. nestála jen neschopnost jeho potomků, ale také politické změny v Malé Asii a severní Mezopotámii. V této oblasti se objevil stále sílící politický hráč a tím byly churritské kmeny, které svým sjednocením v polovině 2. tisíciletí zapříčinily vznik státu Mitanni. Stát Mitanni zahrnoval severní Mezopotámii a severní Sýrii. Toto období je charakteristické vyrovnanými silami mocných států, mezi které patřil Egypt, Babylonie, Mitanni a také Chetitě. Vládci Aššuru si zpočátku zachovali svoji nezávislost, ale později se stali vazaly státu Mitanni a tím Aššur ztratil dosavadní obchodní význam. Můžeme konstatovat, že asyrští vládci se z okupace mitanského státu poučili, protože po zániku státu Mitanni nastoupil opravdu asyrský imperialismus.¹²

Počátek asyrského imperialismu můžeme datovat tedy do období, kdy stát Mitanni v polovině 14. století ztratil svoji nezávislost a stal se tak jednou z provincií náležící Chetitům. Tato klíčová událost zapříčinila získání kontroly králů Aššuru nad městem a také byla zahájena obnova významu Asýrie jako samostatného státu. S počátkem středoasyrského období a obnovou asyrského státu je spjat panovník Aššur-uballiṭ I. (1365–1330 př. n. l.), který rozšířil asyrské území i svůj vliv do takové míry, že své postavení srovnával s egyptským faraonem Amenhotepem IV. Tuto skutečnost dokládá nalezená diplomatická korespondence v Tell el-Amarně. Během jeho vlády se z asyrského státu stala rovnocenná mocnost s Babylonií či Egyptem. Další fáze rozšiřování státu asyrského státu přišla s nástupem Adad-nārārīho I. (1307–1275 př. n. l.), jehož vítězné expanse dobyly chetitskou provincii Mitanni a rozšířily asyrské území dále na jih, do oblasti toku řeky Dijály. Upevňování moci, budování nového opevnění a zlepšení zemědělské infrastruktury náleží jeho následníkovi Salmanassaru I. (1274–1245 př. n. l.). Z Asýrie se stala vojensky i hospodářsky obávaná velmoc, avšak situace na hranici státu nebyla plně pod kontrolou asyrského státu, hranice Asýrie se neustále rozšiřovaly, a Asyřané tak čelili záškodnickým akcím místního obyvatelstva.¹³ Dalším významným panovníkem středoasyrského období byl Tukultī-Ninurta I. (1244–1208 př. n. l.), který následoval politiku svých předchůdců. Jeho největším úspěchem bylo dobytí Babylonu. Období asyrské nadvlády nebylo dlouhé, po sedmi letech opět získal

¹¹ PEČÍRKOVÁ, J. *Asýrie: od městského státu k říši*, s. 41.

¹² Tamtéž, s. 38–39.

¹³ LEICKOVÁ, G. *Mezopotámie. Počátky měst*, s. 228–230.

nezávislost.¹⁴ Vedle úspěšných akcí v politice se také angažoval ve stavebnictví, renovoval a rekonstruoval aššurské chrámy a paláce.¹⁵ Poté nastává období oslabení a nestability asyrské říše, které je doprovázeno častým střídáním panovníků a nedostatkem dokladů. Situace se mění v době nástupu Aššur-rěša-išiho I. (1133–1115 př. n. l.) a později také Tiglatpilesara I. (1114–1076 př. n. l.). Oba panovníci se zabývali výstavbou paláců a chrámů, společně se podíleli například na stavbě chrámu bohů Anua a Adada v Aššuru. Po tomto rozkvětu Asýrie opět prochází krizí, kdy dochází k opětovnému střídání panovníků u moci, absenci královských nálezů a pronikání Aramejců, kteří jistě stáli za poklesem asyrské moci.¹⁶

Asyrští panovníci se potýkali s nájezdy aramejských kmenů poměrně dlouho, kmeny ohrožovaly i sever Babylonie, nakonec se Asýrii podařilo udržet svou suverenitu a dokonce se později stala ještě politicky mocnějším státem než v minulosti. Nový vzestup Asýrie datujeme do 9. století př. n. l., řada panovníků své expanse směřovala na sever a na západ.¹⁷ Aššur v té době nezastával roli politického centra, jádro politického dění bylo přesunuto do Kalḫu a později také do nově vzniklého města Dūr-Šarrukīn, o který se zasloužil novoasyrský panovník Sargon II. (721–705 př. n. l.). Ještě před pádem asyrského impéria bylo centrum Asýrie přesunuto Sinacheribem (705–682 př. n. l.) do města Ninive.¹⁸ Avšak město Aššur, navzdory ztrátě role politického centra, zastávalo roli posvátného střediska, kde sídlil národní bůh Aššur a kde se konaly náboženské a královské obřady, například oslavy výročních svátků a korunovace panovníků.¹⁹

2.2 Odkrývání Aššuru

Archeologický zájem o město Aššur datujeme již do období první poloviny 19. století. Zájem archeologů o město Aššur zřejmě vyvolala jeho vyvýšená poloha na pahorku známém jako Qal'at Šarkát²⁰, který anglický generální konzul v Bagdádu Claude James Rich (1786–1821) objevil roku 1821, avšak nepovažoval toto místo za významné a ve svých průzkumech nepokračoval.²¹ První výkopy na tomto území zahájil anglický geolog a cestovatel Wiliam Francis Ainsworth

¹⁴ PEČÍRKOVÁ, J. *Asýrie: od městského státu k říši*, s. 44–45.

¹⁵ MIGLUS, A. P. *History of Excavation. Ashur*.

¹⁶ PEČÍRKOVÁ, J. *Asýrie: od městského státu k říši*, s. 46–49.

¹⁷ LEICKOVÁ, G. *Mezopotámie. Počátky měst*, s. 232–233.

¹⁸ MIGLUS, A. P. *History of Excavation. Ashur*.

¹⁹ LEICKOVÁ, G. *Mezopotámie. Počátky měst*, s. 233.

²⁰ Viz příloha č. 2, Aššur dnešní Qal'at Šarkát, jedno z hlavních měst Asýrie, celkový pohled na lokalitu.

²¹ LEICKOVÁ, G. *Mezopotámie. Počátky měst*, s. 216.

(1807–1896) v roce 1840, ale bez významných výsledků.²² Později se této oblasti také věnoval Henry Austen Layard (1817–1894), který objevil asyrskou sochu, zpodobení Salmanassara III. v životní velikosti sedícího na trůně. Této oblasti se však Britové dále příliš nevěnovali a své úsilí směřovali na jiné asyrské lokality, například poblíž Mosulu.²³ První rozsáhlé systematické výkopové práce byly zahájeny až na počátku 20. století Německou orientální společností, která byla založena v roce 1898 v Berlíně.²⁴

Němečtí archeologové započali v podnikání výzkumu na Předním východě po sjednocení Německa. Nejen že razili koloniální politiku, ale také zahájili zahraniční vědeckou aktivitu právě v předních centrech dávných civilizací na území Mezopotámie. Hlavním protagonistou německého bádání byl Robert Johann Koldewey (1855–1925), který otevřel svůj výzkum na konci 80. let 19. století v Babylonu. Svou badatelskou strategii směřoval k odkrytí Babylonu jako metropole Nabukadnesara II. (504–562 př. n. l.). Jeho výzkum byl mimořádný, prostřednictvím odborného archeologického přístupu se mu podařilo odkrýt velkou část rozlohy Babylonu. Jeho asistentem při vykopávkách byl Ernst Walter Andrae (1875–1956), německý archeolog a architekt, který později zahájil svůj výzkum v Aššuru.²⁵

Právě Andrae je čelním představitelem našeho bádání, který se zasloužil o postupné odkrývání tajů asyrského města Aššur. Svou činnost zahájil v září roku 1903 se svolením a podporou Německé orientální společnosti.²⁶ Jeho výkopy byly velice úspěšné, odkryl svatyně, paláce, chrámy a vše pečlivě zdokumentoval. Pomocí hlubokých sond se mu podařilo odkrýt horní vrstvy a tak poodhalit pozůstatky budov datovaných do 2. a 3. tisíciletí.²⁷ Jako prvním se podařilo prokopat až na sterilní podloží.²⁸ Bylo nalezeno velké množství keramiky, domácích nástrojů, zbraní a ozdob, architektonických prvků a další.²⁹ Svoji pozornost věnoval nejvíce náboženským budovám v Aššuru, chrámu zasvěcenému bohům Anuovi a Adadovi, Aššurovu chrámu, chrámu bohů Sîna a Šamaše. V chrámu bohyně Ištar provedl hluboké sondy až na sterilní podloží,

²² MIGLUS, A. P. *History of Excavation. Ashur.*

²³ LEICKOVÁ, G. *Mezopotámie. Počátky měst*, s. 216.

²⁴ MIGLUS, A. P. *History of Excavation. Ashur.*

²⁵ CHARVÁT, P. *Problémy archeologie Blízkého východu*, přednáška.

²⁶ Tamtéž.

²⁷ MIGLUS, A. P. *History of Excavation. Ashur.*

²⁸ CHARVÁT, P. *Problémy archeologie Blízkého východu*, přednáška.

²⁹ MIGLUS, A. P. *History of Excavation. Ashur.*

díky této technice se mu podařilo odkrýt vrstvy z doby raně dynastického období a třetí dynastie z Uru. Spoustu informací získal o stavbách z 15. a 13. století př. n. l., navzdory přestavbám stejných budov se jednoduše soustředil na staré půdorysy. Nejlépe doložené části města pochází z 9.-8. století př. n. l., přestože se budovy zachovaly ve špatném stavu. Zlom přišel roku 614 př. n. l. kdy na město zaútočili Médové a město, tedy i památky zůstaly na pospas času a to po dobu 500 let.³⁰

Své odborné zprávy o vykopávkách soustřeďujících se na architekturu, které jsou velice příkladné a vyčerpávající, vydal v řadě publikací. První z jeho příspěvků byly zveřejněny v odborném časopise *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*, kde se nacházejí články i jiných autorů zabývajících se nejen archeologií, ale také filozofií, historií, náboženstvím a kulturními aspekty starověkého regionu Předního východu. Další rozsáhlou ediční řadou, v níž byly publikovány výsledky bádání v Aššuru, byla *Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*.³¹ Díky svému archeologickému objevu obohatil hned několik sbírek v Berlíně, Istanbulu a Londýně. Německá orientální společnost ve svém výzkumu na území Předního východu pokračuje, s přestávkami v souvislosti se situací zemí Předního východu, dodnes.³²

Relativně v nedávné době bylo vydáno několik odborných prací zabývajících se aššurskými chrámy. Nejnovější publikace Hanse Petera Wenera *Der Anu-Adad-Tempel in Assur* (WVDOG 145) vyšla v roce 2016. Kniha zahrnuje první kompletní zhodnocení celého výzkumu chrámu bohů Anua a Adada. Obsahuje nový pohled na strukturu a architekturu chrámu a také obsahuje daleko více fragmentů. Kompletně bylo představeno více než 2 400 malých nálezů pocházejících z chrámu a jeho blízkého okolí. Součástí práce jsou barevné rekonstrukce chrámu a také je prezentován architektonický popis dvou nově navržených rekonstrukcí základů chrámu. Vedle této publikace o chrámu bohů Anua a Adada, vyšly také v nedávné době tři publikace zabývajících se chrámem bohyně Ištar. V roce 2003 byla vydána práce německého archeologa Jürgena Bära s názvem *Die älteren Ishtar-Tempel in Assur* (WVDOG 105). Stejného tématu se držela i Claudia Beurger, která v roce 2013 vydala publikaci zabývajících se keramikou pocházející z Ištarina chrámu, kniha se nazývá *Die*

³⁰ LEICKOVÁ, G. *Mezopotámie. Počátky měst*, s. 218.

³¹ Deutsche Orient-Gesellschaft. MDOG – Mitteilungen der Deutschen Orient Gessellschaft.

³² MIGLUS, A. P. *History of Excavation. Ashur*.

Keramik der Älteren Ishtar-Tempel in Assur: Von der zweiten Hälfte des 3. Jahrtausends bis zur Mitte des 2. Jahrtausends v. Chr (WVDOG 138). Mladším chrámem bohyně Ištar a chrámem boha Naba se zabýval Aaron Schmitt, jehož práce nese název *Die Jüngerem Istar-Tempel und der Nabû-Tempel in Assur. Architektur, Stratigraphie und Funde* (WVDOG 137). V poslední řadě zmíníme publikaci z roku 2009, jejímž autorem je Peter Werner, který se zabýval chrámem boha Sîna a Šamaše v publikaci s názvem *Der Sîn-Šamaš-Tempel* (WVDOG 122). Tato práce zprostředkovává novou příležitost k zodpovězení dosud otevřených otázek předchozích publikací týkajících se chrámu bohů Sîna a Šamaše. Vedle toho nebyly dosud zveřejněny malé nálezy, s výjimkou epigrafických svědectví o identifikaci chrámu náležící bohu Sînu a Šamašovi, které jsou v této publikaci zahrnuty. Součástí publikace je také katalog 459 drobných fragmentů, nalezených v chrámu. Uvedené publikace jsou relativně nové a některé z nich u nás zatím nedostupné.³³

2.3 Současný archeologický zájem

Za významného představitele německé blízkovýchodní archeologie lze považovat Prof. Dr. Reinharda Dittmanna, který vedl vykopávky v Aššuru a Kār-Tukultī-Ninurta v letech 1986 a 1988–1989.³⁴ Otevřel hluboké sondy na východ od chrámu Ištar. Výzkum byl přerušen vypuknutím druhé války v Zálivu v letech 1990–1991.³⁵ Prof. Dr. Reinhard Dittmann se narodil v Berlíně roku 1953, získal doktorát v oboru Blízkovýchodní archeologie. Předmětem jeho zájmu jsou také staroorientální a indické dějiny umění, je členem Německé orientální společnosti. Od roku 1993 působí na Westfälische Wilhelms-Universität v Münsteru. Zatím poslední výzkum provedl v roce 2007–2008 ve městě Chattuša, které bylo hlavním městem Chetitské říše.³⁶

Výkopy v Aššuru, které byly přerušeny v důsledku války, byly opětovně obnoveny na jaře v roce 2000 jako projekt Německé nadace pro výzkum, ve spolupráci s univerzitou v Halle, Německou orientální společností a dalšími.³⁷ Tyto výzkumy vedl profesor Peter A. Miglus, který vystudoval Blízkovýchodní archeologii a asyriologii na univerzitě ve Varšavě. Nyní působí na univerzitě v Heidelbergu.³⁸

³³ Publikationsreihen. *Deutsche Orient-Gesellschaft*.

³⁴ Westfälische Wilhelms-Universität Münster. Prof. Dr. Reinherd Dittmann.

³⁵ MIGLUS, A. P. History of Excavation. *Ashur*.

³⁶ Westfälische Wilhelms-Universität Münster. Prof. Dr. Reinherd Dittmann.

³⁷ MIGLUS, A. P. History of Excavation. *Ashur*.

³⁸ Westfälische Wilhelms-Universität Münster. Prof. Dr. Reinherd Dittmann.

Co se týče nalezených dochovaných památek Předního východu, jsou většinou převezené z míst nalezišť do významných mezinárodních center jako je Louvre v Paříži či Britské muzeum v Londýně. Významnou institucí zvláště zaměřenou na Přední východ je Pergamonské muzeum v Berlíně. Pergamonské muzeum je jedno z pěti muzeí nacházejících se v Berlíně na muzejním ostrově. Jedno z nich je také Vorderasiatisches Museum, které disponuje tisíci skleněnými úlomky pocházejícími z Aššuru, které vykopal německý archeologický výzkumný tým, v jehož čele stál archeolog Walter Andrae. Těmito úlomky se zabývají přední odborníci, kteří vypracovali projekt nesoucí název „GIAssur“. Předmětem výzkumu je kolem 4300 fragmentů pocházejících z období mezi 9. a raným 7. stoletím př. n. l. Jedná se o asyrské glazované dlaždice, které primárně vyobrazují narativní scény, například vojenské tažení nebo placení tributu. V současné době je projekt ve fázi plánování a shánění požadovaných financí. Cílem projektu je vizuální trojrozměrná rekonstrukce dlážděných fasád z Aššuru a také částečná fyzická rekonstrukce, která bude stálou expozicí Vorderasiatisches Museum. Odpovědnými osobami tohoto projektu je Dr. Anja Fügert a Dr. Helen Gries.³⁹

³⁹ Vorderasiatisches Museum. Project „GIAssur“.

3 CHRÁM BOHA AŠŠURA

3.1 Bůh Aššur

Asyrské náboženství je polyteistické, většina božstev byla přejata z okolních států, například z Babylonie bůh Anu, Enlil, Ea nebo Nabû či Marduk. Z oblasti západně od Asýrie například bůh Adad. Zřejmě jediným původním bohem byl bůh Aššur, který je nejvyšší bůh asyrského panteonu.⁴⁰ Nejstarší doklady zápisu jména Aššura pochází z období vlády panovníka III. dynastie z Uru Amar-Sîna (2046–2038 př. n. l.)⁴¹ a nejmladší doklad pochází z aramejských nálezů parthského období.⁴²

V souvislosti s rozšiřováním vlivu Asýrie na území Mezopotámie, kdy docházelo ke kulturnímu a obchodnímu spojení s ostatními státy, se také objevovaly tendence přirovnávat boha Aššura k určitým hlavním božstvům sumerského a babylonského panteonu.⁴³ Spojení, ztotožnění či splynutí dvou bohů můžeme vidět především v připisování totožných epitet a funkcí, např. bůh Aššur bývá ztotožňován se sumerským bohem Enlilem. Tuto skutečnost můžeme vyčíst z královských nálezů, kdy Aššurbanipal nazývá boha Aššura „Enlilem bohů“ nebo v hymnu na Aššura a Tukultī-Ninurtu, kdy je Aššur nazýván „Enlilem asyrským“.⁴⁴ Již ve 2. tisíciletí př. n. l. asyrský panovník Šamši-Adad I. ve svém nápisu ztotožňuje boha Aššura s Enlilem⁴⁵ a v souvislosti se stavebními úpravami píše o Aššurovu chrámu jako o chrámu Enlilovu. A tak se Aššur stal asyrským Enlilem. Díky tomuto splynutí, byl Aššur více pochopitelný a také se lépe sjednotil se zbytkem mezopotamské teologie. Tato představa Aššura zůstala stabilním prvkem asyrského náboženství i poté, co Enlilova moc v Babylonu mizela ve prospěch nového národního boha Marduka.⁴⁶ Enlil nebyl jediným bohem, který byl ztotožňován s bohem Aššurem, za vlády Sargona II. (721–705 př. n. l.) docházelo ke sloučení boha Aššura s Anšarem, otcem Anua v babylonském mýtu o stvoření Enūma eliš. Za toto ztotožnění nejspíše může pouze podobnost jmen.⁴⁷

⁴⁰ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 5.

⁴¹ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAo) Project*. Zariqum 2001, ř. 13.

⁴² PROSECKÝ, J. Aššur. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 42.

⁴³ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 37–38.

⁴⁴ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 14–16.

⁴⁵ Viz nápis Šamši-Adada I. v kapitole „3.2 Budova chrámu“.

⁴⁶ ROBSON, E. Aššur, divine embodiment of Assyria, *Nimrud: Materialities of Assyrian Knowledge Production*.

⁴⁷ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 37–38.

Bohu Aššurovi je obecně připisována síla, moc a velikost, z hlediska vztahu ke světu je vnímán jako stvořitel, pán všeho, pán nebes a země, ten, jenž udržuje řád. V souvislosti k ostatním bohům vystupuje jako ten nejprřednější, pán bohů, kníže bohů, král bohů. Lid vnímá boha Aššura jako dobrého, spravedlivého a milosrdného, který drží ochrannou ruku nad svým lidem, jako toho, který udržuje při životě a uchovává duši, je pevný jako skála, chrání, pomáhá a zachraňuje.⁴⁸

Symbyly boha Aššura byly zřejmě též převzaty od jiných bohů, např. symbol had-drak byl převzat od babylonského boha Marduka nebo vyobrazení rohaté čapky, kterou přejal od boha Anua a Enlila. Přesto nejznámějším symbolem boha Aššura je okřídlený disk,⁴⁹ který se nachází nad vyobrazenými válečnými a náboženskými scénami. Může jít zřejmě také o výpůjčku od boha slunce Šamaše, ale přesto tento symbol připisujeme bohu Aššurovi.⁵⁰

Též nesmíme opomenout manželku boha Aššura, kterou byla Ninlil, převzatá choť boha Enlila. V Asýrii je uctívána pod jménem Mullisu. Ninlil částečně splynula s Ištar, aniž by některé z božstev zaniklo.⁵¹ Ninlil bývá nazývána matkou a milosrdnou matkou, jejím symbolem v Asýrii byl lev. O Enlilovi a Ninlil se vypráví příběh o tom, jak Enlil znásilnil Ninlil, za to tento čin byl ostatními bohy odsuzován a vyhnán. Nakonec se Ninlil stala jeho manželkou, která se často u manžela přimlouvala za smrtelníky.⁵² V souvislosti s bohem Aššurem se také objevuje bůh Ninurta, syn boha Enlila a bohyně Ninlil. Ninurta je bůh války a zemědělství, asyrští panovníci se věnovali jeho kultu, protože jim pomáhal v boji proti nepříteli. Objevuje se v královských nápisech Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.), za vlády Tiglatpilešara I. (1114–1076 př. n. l.) vystupuje Ninurta jako patron královského lovu spolu s Aššurem a Nergalem, za vlády Aššurnaširpala II. (883–859 př. n. l.) je bůh Ninurta hlavním bohem Kalḫu.⁵³ Právě z Kalḫu pochází monumentální kamenný reliéf, který spadá do vlády asyrského krále Aššurnaširpala II., na reliéfu z chrámu boha Ninurty je vyobrazen Ninurta nebo Adad, který tasí magickou zbraň, dvojité oboustrannou

⁴⁸ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 11–12.

⁴⁹ Viz příloha č. 3, Symbol okřídleného disku v náboženské scéně.

⁵⁰ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 37–38.

⁵¹ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 16–17.

⁵² BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 140–41.

⁵³ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 27–29.

ostrou třízubcovou šavli proti lvímu ptáku-netvorovi, kterým je snad Anzû nebo Asakku.⁵⁴

Význam boha Aššura přesto sahá ještě hlouběji, v jeho moci je udělování a odnímání vlády asyrských panovníků nad Asýrií.⁵⁵ Od počátku 2. tisíciletí se panovníci v královských nápisech nazývají *iššiakki Aššur* – zástupce boha Aššura. Vše, co panovníci učinili, bylo ve jménu boha Aššura. Tento královský titul pokračoval až do pádu asyrského impéria v 7. století př. n. l. Jméno Aššur nebylo jen jméno boha a města, ale bylo také součástí jmen asyrských panovníků, například Aššur-rěša-iši I. (1133–1115 př. n. l.), Aššur-běl-kala (1073–1056 př. n. l.) nebo Aššurnaširpal I. (1049–1031 př. n. l.) a další. Jméno Aššur-dān znamená *Aššur je silný*, jméno Aššur-nārārī znamená *Aššur je můj spojenec* nebo jméno Aššur-nāšir-apli zn. *Aššur je ochránce mého dědice* a jiné.⁵⁶

Vedle výše uvedených atributů Aššur také podporoval a povzbuzoval asyrskou armádu a také měl vlastní boží pečeť, která byla používána k označení majetku nebo k podepisování dokumentů, například smluv. Mezi nejznámější válečkovou pečeť boha Aššura je pečeť, která je zobrazena na tabulkách tzv. vazalských smluv asyrského krále Asarhaddona (680–669 př. n. l.), které měly zajistit královské následnictví.⁵⁷ Cílem této smlouvy bylo zabezpečit nástupnictví jeho dvou synů, na královský trůn Asýrie prince Aššurbanipala (668–627 př. n. l.) a na královský trůn Babylonie prince Šamaš-šumu-ukīna (667–648 př. n. l.). Vynutil si od asyrských vazalů jejich loajalitu a podporu, pod výhružkou trestu, pokud by kdokoli zpochybnil jeho vůli, tedy ustanovení smlouvy. Trest za zradu byla smrt pro celou jeho rodinu. Loajalita a tresty za zradu se netýkaly jen těch, kteří ji složili, ale i jejich potomků. Asarhaddon sepsal seznam barvitých výhružek, které by čekaly kohokoliv, kdo by nedostal svým povinnostem anebo kohokoliv, kdo by zničil smlouvu jakýmikoli prostředky,⁵⁸ například: „...namísto obilí můžou vaši synové a vaše dcery mlít své kosti...“⁵⁹ nebo „Budete se koupat v krvi a hnisu jako když se koupete ve vodě!“⁶⁰ a další. Kopie smluv byly napsány klínovým písmem v akkadštině na velmi velkých hliněných tabulkách.⁶¹

⁵⁴ Trustees of the British Museum. Wall panel/relief: Stone panel from the Temple of Ninurta. *Collection online*.

⁵⁵ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 37–38.

⁵⁶ ROBSON, E. Aššur, divine embodiment of Assyria, *Nimrud: Materialities of Assyrian Knowledge Production*.

⁵⁷ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 37–38.

⁵⁸ PARPOLA, S.; WATANABE, K. SAA 02 006. Esarhaddon's Succession Treaty (VTE//).

⁵⁹ Tamtéž, §47, ř. 445–446.

⁶⁰ PARPOLA, S.; WATANABE, K. SAA 02 006. Esarhaddon's Succession Treaty (VTE//), §52, ř. 462–463.

⁶¹ TAYLOR, J. The Succession Treaty in detail, *Nimrud: Materialities of Assyrian Knowledge Production*.

3.2 Budova chrámu

Nejstarší stopy osídlení Aššuru na základě archeologického výzkumu, nalezneme ve vrstvách chrámu bohyně Ištar, které datujeme do pozdní archaické éry, tedy do poloviny 3. tisíciletí př. n. l. Mladší vrstva chrámu bohyně Ištar pochází z následujícího období, tedy akkadského (2340–2200 př. n. l.).⁶² Zvláště Akkadové chovali ženská božstva ve velké úctě, dokonce akkadský král Sargon nechal vystavět chrám zasvěcený bohyni Ištar.⁶³

Významnou postavou tohoto období je nomádský vládce Ušpija, který podle Asyrského královského seznamu z Chorsábádu byl předposledním vládcem, který „žil ve stanech“, tedy kočovným způsobem.⁶⁴ Nomádský vládce Ušpia je kromě Asyrského královského seznamu také zmiňován v královských nápisech Salmanassara I. (1274–1245 př. n. l.), ve kterých Ušpiu popisuje jako stavitele, především jako zakladatele chrámu boha Aššura.

*„V té době, Eḫursagkurkurra, chrám boha Aššura, mého pána – jenž Ušpia, zástupce boha Aššura, můj předek, vystavěl a (když) začal chátrat, Erišum (I), můj předek, zástupce boha Aššura, jej přestavěl.“*⁶⁵

Vladaři staroasyrského období se aktivně podíleli na vybudování či rozšiřování Aššurova chrámu a tuto skutečnost nám například dokládá artefakt nesoucí nápis staroasyrského panovníka Šalim-aḫuma, který byl nalezen v nejstarších základech chrámu boha Aššura. V nápisu se objevují první zmínky o Aššurově svatyni a také se dočítáme o žádosti boha Aššuru k výstavbě jeho chrámu.⁶⁶ Část nápisu zní: *„Bůh Aššur ho požádal o chrám a on (proto) chrám postavil navždy...“*⁶⁷ Šalim-aḫum vykonal, co bůh Aššur žádal, zbudoval jeho svatyni, chrámový okrsek, pivní nádoby a skladovací prostory.⁶⁸

Vnuk Šalim-aḫuma byl Erišum I. (1906–1867 př. n. l.), který se podílel na obnovování chrámu boha Aššura, stejně tak jako jeho otec a další předchůdci. Také užíval výhradně titulu *išši ák Aššur* – zástupce boha Aššura, tento titul

⁶² MIGLUS, A. P. History of the City. Ashur.

⁶³ CHARVÁT, P. Akkad, Akkadové. Encyklopedie starověkého Předního východu, s. 16–17.

⁶⁴ POEBEL, A. The Assyrian King List from Khorsabad, s. 253.

⁶⁵ NOVOTNY, J. et al. (eds.). The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAo) Project. Shalmaneser I 01, ř. 112–116.

⁶⁶ ŠAŠKOVÁ, K. Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně, s. 47.

⁶⁷ NOVOTNY, J. et al. (eds.). The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAo) Project. Šalim-aḫum 1, ř. 7–11.

⁶⁸ ŠAŠKOVÁ, K. Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně, s. 41.

užívali i ostatní vladaři staroasyrského období.⁶⁹ Svoji činnost popisuje v královském nápise následovně:

„Erišum, zástupce boha Aššura, (vystavěl jsem krok po kroku) bránu mušlálu, nádvoří a watmanu⁷⁰ [pro] mého pána. Postavil jsem [vysoký] trůn (a) ozdobil jej drahými kameny (hušāru). Usadil jsem dveře. S bohem Aššurem, mým pánem, jenž stával u mě, jsem vyhradil zem pro Aššura, mého pána, z Ovčí brány k Bráně lidí. Postavil jsem všechny chrámové prostory. Postavil jsem dvě pivní kádě [...]. Umístil jsem dvě postavy, z nichž každá (váha) má svou schopnost. Umístil jsem u nich dvě sošky kachen, každou (vážíci) jeden talent. Potáhl jsem (ty) dva měsíce bronzem. Vystavil jsem nad ně [...] ozdoby, z nichž každá (váží) jeden talent. Jméno chámu je „Divoký býk“; jméno [dveří] je „Ochranná bohyně“; jméno zámku je „Být silný!“, jméno prahu je „Dávej pozor!“⁷¹

Na konci 19. století př. n. l. město Aššur vzkvétalo pod vládou staroasyrského krále Šamši-Adada I. (1813–1791 př. n. l.), který Asýrii dobyl. Podařilo se mu rozšířit území za hranice Aššuru, ale také je zabezpečit před možným vpádem cizích kmenů.⁷² Během své vlády postavil Starý palác, Aššur-Enlilův zikkurat a nový chrám boha Aššura,⁷³ který si udržel své rozložení až do konce asyrského impéria.⁷⁴ Následující panovníci se zaměřovali pouze na detailní úpravy, půdorys se již neměnil a docházelo spíše k opravám rozpadlých částí chrámu.⁷⁵

V královském nápise Šamši-Adada I. se píše:

„Šamši-Adad, král veškerenstva, stavitel chrámu boha Aššura, ten jenž uklidňuje zemi mezi Tigridem a Eufratem, na příkaz boha Aššura, který jej miluje, jehož bohové Anu a Enlil povolali jménem k velikosti mezi králi, kteří jej přecházeli:

Chrám boha Enlila, který Erišum (I.), syn Ilu-šummy, vystavil, začal chátrat, a tak jsem jej opustil. Postavil jsem chrám boha Enlila, mého pána, obávané podium, velkou svatyni, sídlo boha Enlila, mého pána, vystavěl jsem chrám systematicky odbornou činností stavebnictví v mém městě Aššuru. Zastřešil jsem chrám cedrovými (trámy). Zasadil jsem v pokojích cedrové dveře, které byly zdobeny stříbrnými a zlatými hvězdami. (Pod) zdi chrámu (jsem umístil) stříbro,

⁶⁹ PEČÍRKOVÁ, J. Erišum. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 97.

⁷⁰ Stejný význam pro svatyni boha Aššura. (Šašková, K. *Duchovní Svět staré Asýrie*, s. 50).

⁷¹ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAo) Project*. Erišum I 01, ř. 4-19.

⁷² MARK, J. JOSHUA. Ashur.

⁷³ Viz příloha č. 4, Plán Aššurova chrámu za vlády Šamši-Adada I. (1813–1791 př. n. l.).

⁷⁴ MIGLUS, A. P. *History of the City. Ashur*.

⁷⁵ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 42.

*zlato, lazurit (a) karneol; cedrovou pryskyřici, nejlepší oleje, med a bílý olej třený v hmoždíři. Systematicky jsem vystavěl chrám boha Enlila, mého pána, a nazval jsem ho Eamkurkurra, „Chrám - divoký býk zemí“, chrám boha Enlila, mého pána, v mém městě Aššuru.*⁷⁶

V nápise se dočítáme zajímavou skutečnost. Šamši-Adad I. nejdříve píše o sobě jako o staviteli chrámu boha Aššura, ale v pokračující pasáži nápisu hovoří o chrámu boha Enlila, tudíž se můžeme domnívat, že bůh Aššur je ztotožněn s bohem Enlilem, nebo mohl dojít k přestavbě či výstavbě Enlilova chrámu, který se nacházel poblíž Aššurova chrámu, kde se i nacházel velký zikkurat, ale také mohlo dojít k přestěhování boha Enlila do Aššurova chrámu, který mohl být rozšířen na místo někdejšího Enlilova chrámu a zikkurat byl přisouzen Aššurovi.⁷⁷ Nicméně můžeme dojít k závěru, že se jedná o tentýž chrám, z důvodu výše zmíněných královských nápisů. Na stejném chrámu pracoval jak Erišum I. tak i Šamši-Adad I. Erišum I. nazývá chrám boha Aššura „Divoký býk“ a Šamši-Adad I. ve svém nápise nazývá chrám boha Enlila „Divoký býk zemí“, tedy rozšiřuje původní název.⁷⁸

Bylo již výše zmíněno, že se pozdější panovníci zabývali pouze úpravami chrámu, nikoli zásadními změnami, které by pozměnily jeho podobu. O těchto úpravách se můžeme dočíst například v nápisech staroasyrského panovníka, Aššur-nārārīho I. (1547–1521 př. n. l.) nebo Puzur-Aššura III. (1521–1497 př. n. l.), ale nejvýznamnějším stavitelem je stredoasyrský panovník Salmanassar I. (1274–1245 př. n. l.), který byl nucen uskutečnit zásadní stavební úpravy v chrámu boha Aššura v důsledku zničujícího požáru, který vypukl během jeho panování.⁷⁹ V královském nápise píše:

„[V té době] Eḫursagkurkurra, chrám boha Ašš[ura, mého pána], na kterém od starých časů [králové], moji předkové pracovali, [chrám] byl zničen požárem. Vyklidil jsem (trosky) [chrámu Ašš[ura, [mého pána], (a) úplně jsem odstranil nečistoty až na dno jámy. Položil jsem jeho základy v pevném vápenci [jako] základnu hory. Vybudoval jsem kapli božských soudců, mých [pánů]. Obnovil jsem ho. Značně jsem [Eḫursag]kurkurru, chrámu Aššura, mého pána, oproti předchozím rozměrům rozšířil. Přestavěl jsem (jej) od shora dolů. Umístil jsem

⁷⁶ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAo) Project*. Šamši-Adad I 01, ř. 1-58.

⁷⁷ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 42.

⁷⁸ Tamtéž, s. 43.

⁷⁹ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 44.

*do něj všechny bohy Ekuru. Uložil jsem své monumentální nápisy (a) monumentální nápisy Aššur-uballiša (I.), mého předka, uložil jsem je s mými monumentálními nápisy.*⁸⁰

Salmanassar I. vykonal na chrámu značně změny, celý ho přestavěl, ale držel se původní podoby, kterou dal chrámu Šamši-Adad I.⁸¹ V chrámu nově vystavěl vysoké věže u brány božstva Kalkal⁸², které se nacházely při vstupu na dvůr boha Nunnamnira, který také zvětšil.⁸³ Rozšířil Dům pivních nádob svých předků a zvětšil rozlohu o 16 *ammatu*⁸⁴, také zesílil vnitřní stěnu o tloušťce 10 cihel a vnější stěnu o 5 cihel. Postavil *erinakku*.⁸⁵ Ve svém nápise také uvedl materiál, který na stavbu použil: kameny, stříbro, zlato, železo, měď, cín, vrstvy aromatických rostlin, nechyběly ani směs sádry s olejem, vonný olej, cedrová pryskyřice, máslo nebo med.⁸⁶ Apeluje v budoucnu na své nástupce, pokud by chrám byl již starý a zchátralý, ať jej opraví. Ať jako on monumentální nápisy svých předků pomaže olejem, vzdá oběti a navrátí je na své místo, potom jeho modlitby bůh Aššur a bohyně Ninlil vyslyší.⁸⁷ Pokud by měli jeho nástupci v úmyslu monumentální nápisy svých předků zničit, stihne je trest a prokletí.⁸⁸

Následující asyrští panovníci se nevěnovali zásadním úpravám chrámu boha Aššura, pouze opravovali jen ty části chrámu, které začaly časem chátrat. O obnovu věží, brány Enpiho, která se nacházela u dvora Nunnamnira se zasloužil novoasyrský panovník Tukultī-Ninurta II. (890–884 př. n. l.).⁸⁹ Další renovace je připisována například Salmanassarovi III. (858–824 př. n. l.), který píše:

*„[V té době] chrám Aššura, mého pána - [jeho] stěny [začaly chátrat. Přestavěl jsem je] zcela s ... a uložil jsem můj hliněný nápis...“*⁹⁰

Další text se také týká renovační práce Salmanasara III. na nádvoří chrámu boha Aššura, který byl nalezen na dvou hliněných fragmentech pocházejících z Aššuru. Nalezený nápis Salmanasara III. se shoduje s nápisem Adad-nārārīho

⁸⁰ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAo) Project*. Shalmaneser I 05, ř. 6–27.

⁸¹ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 45.

⁸² NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAo) Project*. Shalmaneser I 04, ř. 19–21.

⁸³ Tamtéž, Shalmaneser I 03, ř. 22–29.

⁸⁴ Viz překlad 16 *ammatu* = 8 m (CIVIL, M. et al (eds.). *The Assyrian Dictionary* (Volume 1, A, part 2), s. 75.).

⁸⁵ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAo) Project*. Shalmaneser I 04, ř. 30–35.

⁸⁶ Tamtéž, Shalmaneser I 01, ř. 141–144.

⁸⁷ Tamtéž, Shalmaneser I 01, ř. 158–162.

⁸⁸ Tamtéž, Shalmaneser I 01, ř. 163–168.

⁸⁹ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 45.

⁹⁰ GRAYSON, A. K. *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC II. (858-745 BC)*. Shalmaneser III A.O.102.18, ř. 15b–18, s. 89.

I. (1307–1275 př. n. l.), s výjimkou změn královského jména a genealogie to ukazuje na skutečnost, že Salmanassar III. zřejmě během své stavební rekonstrukce objevil zděné nápisy Adad-nārārī I.⁹¹ Včetně renovace také ve svém nápisu zaznamenal vytvoření zlaté sochy boha armády, kterým měl být pravděpodobně patron fénického božstva města Arwad, nápis zní takto:⁹²

„Vytvořil jsem se zručností zlatou (sochu) boha Armada do chrámu Aššura, mého pána, která nikdy dříve nebyla vytvořena.“⁹³

Renovace chrámu boha Aššura pokračovaly i v průběhu 8. století př. n. l., například novoasyrský panovník Aššur-dān III. (722–755 př. n. l.) vykonal renovaci hlavního dvora Eḫursagkurkurry a Tiglatpilezar III. (744–727 př. n. l.) se zasloužil o renovaci podezdívky chrámu.⁹⁴ Podrobnější stavební nápisy pocházejí zejména z období vlády Sargonovců, kteří vypovídají o výstavbě nových či renovaci stávajících budov.⁹⁵ Chrámový komplex boha Aššura si zachoval svou podobu až do pádu asyrského impéria.⁹⁶ Ještě před zánikem asyrské říše je třeba zmínit jednoho významného novoasyrského panovníka, který učinil z Asýrie prosperující a stabilní stát, a tím byl syn Sargona II. (721–705 př. n. l.) Sinacherib (704–681 př. n. l.). Sinacherib se aktivně podílel na správě státu ještě za vlády svého otce, tudíž se jeho zkušenosti v čele asyrské říše, osvědčily.⁹⁷ Sinacheribovi se podařilo během jeho vlády přistavit k chrámu nové nádvoří,⁹⁸ jedná se o východní přístavbu, kterou obklopují přilehlé místnosti.⁹⁹ Nádvoří nese název dvůr řadících se Igīgū.¹⁰⁰ Termín Igīgū je značně komplikovaný, zřejmě se jedná o termín semitského původu, označující skupinu sedmi nebo osmi bohů „velkých bohů“. Do této skupiny bohů mohl patřit Marduk, Ištar, Ninurta, Šamaš a další.¹⁰¹

Pojem Igīgū se většinou objevuje v nápisích Sinacheriba zároveň s Anunnakū. Anunnakū se objevuje ve starších sumerských textech jako obecné označení pro

⁹¹ GRAYSON, A. K. *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC II. (858-745 BC)*, s. 134.

⁹² Tamtéž, s. 136.

⁹³ GRAYSON, A. K. *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC II. (858-745 BC)*. Shalmaneser III A.O.102.54, ř. 4–6, s. 136.

⁹⁴ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 45.

⁹⁵ Tamtéž, s. 40.

⁹⁶ Tamtéž, s. 46.

⁹⁷ PEČÍRKOVÁ, J. *Asýrie: od městského státu k říši*, s. 79.

⁹⁸ Viz příloha č. 5, Plán Aššurova chrámu za vlády Sinacheriba (704–681 př. n. l.).

⁹⁹ STEPNIOWSKI, F. M. *The temples in Aššur: an overview of the sacral architecture of the Holy City*, s. 235.

¹⁰⁰ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 63.

¹⁰¹ BRISCH, Nicole. *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses: Igigi/Igigu (a group of gods)*.

bohy, kteří jsou spojení s podsvětím, ale také se užíval pro bohy země,¹⁰² zatímco Igīgū se všeobecně používá jako hromadný výraz pro nebeské bohy.¹⁰³ Sinacherib popisuje Igīgū takto: „*Bůh Aššur, ten který reguluje bohy Igīgū a Anunnakū (...)*“.¹⁰⁴ Kromě vybudování nového nádvoří, se Sinacheribovi podařilo pozměnit orientaci chrámu a opět postavit *bīt šaḥūri*, avšak o jeho stavební činnosti lépe vypovídá následující nápis:¹⁰⁵

*„V té době, Eḫursaggalkurkurra, která je uvnitř Ešarry, svatyně (boha) Aššura – velkého pána, mého pána – (a) jehož správná orientace padla na vedlejší cestu v dávných letech: brána byla otevřena směrem na jih. S velkou moudrostí, jíž mi daroval bůh Ea, s bystrostí jíž mne obdaril (bůh) Aššur, z mého vlastního uvážení jsem se rozhodl otevřít bránu Eḫursaggalkurkurra směrem k vycházejícímu slunci, čelem k východu.“*¹⁰⁶

Na základě archeologického výzkumu nová brána k Aššurově svatyni směřovala spíše na jihovýchod, nikoli jen na východ.¹⁰⁷ Bůh Šamaš a bůh Adad Sinacheribovi přikázali, ať bránu otevře směrem k východu. Sinacherib poslechl své bohy, i když musel narušit několik stěn chrámu.¹⁰⁸ Nápis pokračuje takto:

*„Postavil jsem znovu bīt šaḥūri a rozšířil jeho bránu. V bráně bīt šaḥūri, čtyři postavy syna Šamaše v býčí podobě z načervenalého bronzu nesoucí ve svých rukou sluneční disk (a) nahoře podpírající střechu, (zatímco) níže, jejich nohy jsou pevně zasazeny v místě dvou bronzových stupínků, (jeden ve tvaru) bronzového rybího muže (a jeden ve tvaru) bronzového kapřího muže. Vpravo a vlevo od brány lví-mužská postava a škorpio-no-mužská postava drží dveřní závoru(y). Pojmenoval jsem bránu „Brána Enlilovy cesty“.“*¹⁰⁹

V následující pasáži popisuje výstavbu nádvoří jménem Dvūr, kde se řadí Igīgūové (*Kisal sidir manzaz Igīgū*). Tento dvūr, který má tvar čtverce, obklopují brány, které nesou jiný název. Na jihovýchod se nachází brána zvaná Brána

¹⁰² BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 34.

¹⁰³ Tamtéž, s. 106.

¹⁰⁴ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Sennacherib 155, ř. 4.

¹⁰⁵ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 46.

¹⁰⁶ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Sennacherib 166, ř. 8b–13a.

¹⁰⁷ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 46.

¹⁰⁸ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Sennacherib 166, ř. 13b–15.

¹⁰⁹ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Sennacherib 166, ř. 17b–22a.

nebeské klenby (*Bāb burummû*) a vstupní brána na nádvoří též z jihovýchodu nese jméno Vchod Igīgū (*Nīrib Igigi*). Na jih nechal vystavět Bránu klonících se Igīgū (*Bāb kamsû Igīgû*) a vstupní bránu do dvora jménem Brána hojnosti země (*Bāb ḥiṣib māti*). Na sever nechal vystavit bránu s názvem Brána hvězdného vozu (*Bāb^{MUL}ereqqi /^{MUL}šumbi*) a vstupní bránu do dvora Brána svatyně osudů (*Bāb parak šīmāti*). Brána Enlilovy cesty (*Bāb ḥarrân šūt Enlil*), která je zmíněna ve výše uvedeném nápisu, je vstupní bránou na dvůr a nachází se na severozápadě, společně s Bránou království (*Bāb šarrūtī*), která se nachází mezi místnostmi *bīt šaḥūri* a *bīt papāḥi*, za níž se nachází, směrem na severozápad, *cella* boha Aššura.¹¹⁰

Opět se po výstavbě chrámu apeluje na nástupce, že pokud části chrámu budou zchátralé, jsou pověřeni jejich renovací. Také jsou povinni pomazat olejem nápisy svých předchůdců, vzdát oběti a navrátit nápisy zpět na své místo, pak jejich modlitby bůh Aššur vyslyší.¹¹¹ Opět je také zmíněna výhružná pasáž, kdy Sinacherib varuje své nástupce, pokud by nerespektovali jeho slova, může bůh Aššur a další velcí bohové na ně svrhnout prokletí a zbavit je kralování i života.¹¹²

Jeho syn Asarhaddon se také věnoval přestavbě chrámu boha Aššura, ale údajně se jí obával, a tak se tázal boha Šamaše a boha Adada ve věštecké míse naplněné játry. Bohové souhlasili s přestavbou a renovací tohoto chrámu, pokud jde o svatyni.¹¹³ Asarhaddon své počátky přestavby popisuje takto:

„Já, Asarhaddon, král Asýrie, uctivý král, oddaný princ, oblíbenec velkých bohů, jsem shromáždil lidi mnou podmaněné (a) přiměl (je) pozvednout motyku a košík. Zboural jsem chrám od jeho cimbuří k jeho základům (a) smíchal jsem (bahno pro) jeho obložení s olejem, medem, máslem, vínem (a) cedrovou pryskyřicí. [Oni] vyrobili [ci]hly v cihlových formách ze slonoviny, zimostráze, ebenu, dřeva musakkannu, cedru (a) cypřiše.“¹¹⁴

¹¹⁰ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Sennacherib 166, ř. 22b–27a.

¹¹¹ Tamtéž, Sennacherib 166, ř. 33b–35a.

¹¹² Tamtéž, Sennacherib 166, ř. 35b–38a.

¹¹³ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Esarhaddon 057, ř. iii 42–iv 6.

¹¹⁴ Tamtéž, Esarhaddon 057, ř. iv 7–iv 26.

V příznivém měsíci a dnu, jak uvádí Asarhaddon, položil své vápencové základy, silný horský kámen nad zlato, stříbro, olej, med, víno atd. na podloží.¹¹⁵ Asarhaddon se zřejmě nevěnoval přestavbě celého chrámu, protože zmiňované vápencové základy nalezneme pouze v oblasti Aššurovy *celly* a přilehlých místností.¹¹⁶ Také uvádí, že položil na podkladový materiál svůj nápis a pro zachování svého života a prodloužení svých dnů, nesl první cihlu na svém krku a posléze jí položil na základy chrámu.¹¹⁷ A když nadešel druhý rok, vztyčil vrchol Ešarry, residence boha Aššura, jeho pána, k nebi.¹¹⁸ Po dokončení přestavby pracoval na výzdobě chrámu. Zastřešil chrám cedrovými trámy, upevnil zlaté pásy na dveře z cypřiše, které umístil na jeho brány.¹¹⁹ Obnovil svatyně, kultovní stupínek a zničené půdorysy. Strop chrámu se dotýkal nebe a základy chrámu byly propojeny s *apsú*.¹²⁰ Poté, co se bůh Aššur zabydlel ve své svatyni, na svém kultovním stupínku, Asarhaddon porazil zvěř, sklídl dary moře a *apsú*¹²¹ a předložil dary.¹²² Bůh Aššur shledal jeho skutky dobré a požehnal jej dlouhými dny a označil jej titulem stavitele chrámu.¹²³ Nakonec Asarhaddon dodává:

*„A já společně se svými šlechtici (a) lidmi své země, jsem uspořádal hostinu na nádvoří Ešarry po dobu tří dnů. Uspokojil jsem srdce jeho božství a uklidnil jeho náladu.“*¹²⁴

Vedle popisu stavebních změn se můžeme také dočíst v jednom z jeho nápisů chronologickou posloupnost významných asyrských stavitelů chrámu boha Aššura, avšak svého otce Sinacheriba v nápisu nezmiňuje. Jako prvního stavitele Aššurova chrámu uvádí Ušpiu, vladaře Erišuma I. popisuje jako předka, který začal zchátralý chrám renovovat, po 126 letech pokračoval v renovaci Šamši-

¹¹⁵ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Esarhaddon 057, ř. v 3–v 14.

¹¹⁶ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 47.

¹¹⁷ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Esarhaddon 057, ř. v 15–v 18.

¹¹⁸ Tamtéž, Esarhaddon 057, ř. v 29–v 34.

¹¹⁹ Tamtéž, Esarhaddon 057, ř. vi 11–vi 14.

¹²⁰ Tamtéž, Esarhaddon 057, ř. vi 15–vi 17; vi 21–vi 24.

¹²¹ Viz význam *apsú* (sumersky abzu) je velký vodní útvar (oceán), který leží pod zemí, důležité místo v mezopotamské vesmírné geografii (HORRY, R. Enki/Ea (god). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*).

¹²² NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*, Esarhaddon 057, ř. vi 35–vii 15.

¹²³ Tamtéž, Esarhaddon 057 ř. viii 17–vii 27.

¹²⁴ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Esarhaddon 057, ř. vii 28–vii 34.

Adad I. Salmanassar I. je uváděn v souvislosti s přestavbou chrámu po zničujícím požáru.¹²⁵

3.3 Uspořádání chrámu

Chrást, který sloužil jako úkryt, útočiště a také sídlo bohů, v němž pobýval chrámový personál, který vzdával bohům oběti a dary, se nejčastěji objevuje v nápisech jednoduše jako „dům“, akkadsky *bītu*, tedy *bīt Aššur*. Tento výraz překládáme jednoduše jako chrám boha Aššura.¹²⁶ Nicméně pozdější asyrští panovníci nezůstávali u toho obecného názvu, ale užívali jména jiná, z nichž některá jsou uvedena ve výše zmíněných nápisech asyrských panovníků. Erišum I. užíval jméno chrámu „*Divoký býk*“¹²⁷, tento název poté Šamší-Adad I. rozšířil, chrám nazýval *Eamkurkurra „Chrást – divoký býk zemi“*.¹²⁸ Tato jména chrámu v královských nápisech později mizí a následující panovníci užívají honosnější názvy, jako *Eħursagkurkurra*, který se objevuje například ve výše zmíněném napsu Salmanassara I.¹²⁹ Poté byl tento název rozšířen a chrám nesl jméno *Eħursaggalkurkurra*, které se objevuje například v nápisech Sinacheriba.¹³⁰ Také můžeme najít v textech asyrských vládařů jméno *Ešarra*, které se zřejmě objevuje již od dob vlády Aššur-bēl-kaly (1073–1056 př. n. l.) a toto jméno je v pozdějším období 9. století př. n. l. užíváno novoasyrskými panovníky celkem běžně.¹³¹

Uspořádání chrámu boha Aššura se v průběhu let měnilo, proto se budeme držet plánu chrámu za vlády Sinacheriba, který mu dal jeho konečnou podobu. Dalším důvodem je také skutečnost, že z této doby, tedy z období vlády Sinacheriba a jeho následovníků, se nám dochovaly nejpodrobnější informace, které se týkají tohoto chrámu. Identifikovat všechny části chrámu je téměř nemožné, neboť máme k dispozici pouze pozůstatky základů částí budov nebo zcela žádné. Stavebních napsů Sargonovců je velké množství a jsou zaměřeny především na Aššurovu *cellu* a přilehlé místnosti, ostatní části zůstávají bez povšimnutí.¹³²

¹²⁵ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Esarhaddon 057, ř. iii 16–iii 35.

¹²⁶ BOTTÉRO, J. *Nejstarší náboženství Mezopotámie*, s. 143.

¹²⁷ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Erišum I 01, ř. 16.

¹²⁸ Tamtéž, Šamší-Adad I 01, ř. 52–53.

¹²⁹ Tamtéž, Šalmaneser I 01, ř. 112–113a.

¹³⁰ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project*. Sennacherib 166, ř. 8b–13a.

¹³¹ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 49.

¹³² ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 47–48.

Půdorys chrámu boha Aššura měl tvar obdélníka, který je obklopen postranními vedlejšími místnostmi a monumentálními branami lemovanými výzdobou.¹³³ Brány výše zmíněné se týkaly Východní přestavby, ale Aššurův chrám zdobily další tři brány, dvě z nich se nacházely v jihozápadním dvoře, tedy v Nunnamnirovo dvoře. Enpiho brána se nacházela severozápadně a brána božstva Kalkal na jihovýchod. Třetí brána, Brána východu slunce, se nacházela jihovýchodně, u vstupu na procesní cestě do Hlavního dvora.¹³⁴ Součástí chrámu jsou také tzv. *celly*, ve kterých se nachází kultovní zastoupení bohů, ať už se jedná o sochy nebo reliéfy.¹³⁵ Termín *cella* je vypůjčen z řecké architektonické terminologie a označuje vnitřní svatyni chrámu. Ve starověké blízkovýchodní architektuře se tento termín užíval jako synonymum pro „velesvatyni“ či „vnitřní svatyni“. Součástí *celly* byl také oltář a další kultovní nábytek, například lavičky, výklenky a další. Místnost, která předcházela *celle*, se nazývá *ante-cella*. Podélná *cella* v kombinaci s mělkou *ante-cellou* nebo předsíní je charakteristická pro asyrské chrámy.¹³⁶ *Celly* jsou zakresleny malými kroužky¹³⁷, které najdete v některých přiložených půdorysech chrámu na konci této práce. Spolu s těmito kroužky můžete najít také zakreslené písmeno „S“, které označuje schodiště, které umožňovalo přístup na střechní terasu či do horního patra. Na některých chrámech například právě na Aššurově chrámu se toto označení nenachází. Důvodů, proč se schodiště v chrámech nenacházelo, je řada, může za to evoluční vývoj, nebo také podmínky stavitelů, technické prostředky či stavební materiál a další, i možný úmysl asyrských vladařů nelze vyloučit.¹³⁸

V chrámu se nacházelo celkem pět nádvoří, z nichž největší byl Aššurův dvůr, který se nacházel vně chrámu. Východní přestavba, Dvůr řadících se Igīgū, byl přistavěn k severní části chrámu. Poslední tři nádvoří se nacházela vedle sebe, z nichž nejmenší se nacházelo ve středu chrámu a patřilo zřejmě bohyně Ninlil. Jižně od nádvoří bohyně Ninlil se nacházel Nunnamnirův dvůr a severně od nádvoří Ninlil bylo umístěno Hlavní nádvoří, ze kterého byl přístup do předsíně zvané *ante-celly* a následně *celly*, tedy do svatyně boha Aššura.¹³⁹

¹³³ LEICK, G. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Architecture*, s. 23.

¹³⁴ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 63.

¹³⁵ STEPNIOWSKI, F. M. *The temples in Aššur: an overview of the sacral architecture of the Holy City*, s. 233.

¹³⁶ LEICK, G. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Architecture*, s. 46.

¹³⁷ STEPNIOWSKI, F. M. *The temples in Aššur: an overview of the sacral architecture of the Holy City*, s. 233.

¹³⁸ Tamtéž, s. 234.

¹³⁹ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 63.

Mezi přilehlé místnosti v chrámu patří například místnost *bīt šaḥūri*, která se nacházela mezi vstupní branou do nádvoří Igīgū a Bránou království.¹⁴⁰ Tento typ místnosti, sloupové místnosti, byl populární v Asýrii ve 2. a na počátku 1. tisíciletí př. n. l.¹⁴¹ Další místnost se nachází mezi Bránou království a *bīt papāhi*, tedy svatyní boha Aššura. Jedná se o místnost, kterou zde vytvořil a ke svatyni připojil Salmanassar I.¹⁴²

Další dvě místnosti se nachází podél středního dvora bohyně Ninlil, kde místnost na sever je zasvěcena bohyni Ninlil,¹⁴³ manželce boha Aššura,¹⁴⁴ a místnost na jih zasvěcena bohu Daganovi.¹⁴⁵ Dagan byl uctíván po celé Mezopotámii jako bůh obilí, jak už napovídá jeho jméno, které je v ugarštině a hebrejštině užíváno pro slovo obilí.¹⁴⁶

Zřejmě se jedná o typ chrámu s podélnou lodí, která se objevuje v Asýrii od roku 1500 př. n. l. Tento typ představuje svatyni o obdélníkovém půdorysu, v níž se objekt úcty nachází v ose jedné z kratších stran a odpovídá mu vchod do lodi v ose druhé kratší strany. V kombinaci s předsíní, jejíž dlouhá osa je kolmá na dlouhou osu lodi.¹⁴⁷ Aššurův chrám je monumentální kultovní místo, které prošlo během své existence několika rekonstrukcemi a zdobenými. Nicméně podoba chrámu, její účel a důležitost zůstala nesporná a struktura hlavního komplexu stejná.¹⁴⁸

¹⁴⁰ ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 63.

¹⁴¹ LEICK, G. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Architecture*, s. 35.

¹⁴² ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 63.

¹⁴³ Tamtéž, s. 63.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 16–17.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 63.

¹⁴⁶ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 56.

¹⁴⁷ CHARVÁT, P. Aššur. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 35.

¹⁴⁸ STEPNIOWSKI, F. M. The temples in Aššur: an overview of the sacral architecture of the Holy City, s. 235.

4 CHRÁM BOHŮ ANUA A ADADA

Chrám se nachází mezi dvěma palácovými okrsky,¹⁴⁹ na východě se nachází palác Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.), který nesl jméno Lugal(timun)kurkurra a na západě leží palác Aššurnaširpala I. (1049–1031 př. n. l.).¹⁵⁰ Chrám tvoří dvě stupňovité věže neboli zikkuraty, západní zikkurat byl zřejmě zasvěcen bohu Adadovi a severní bohu Anuovi. Tato skutečnost se opírá o nápisy na cihlách nalezených v západním zikkuratu, ve kterých je jmenován pouze chrám Adad. Západní zikkurat byl v daleko lepším stavu než severní, tudíž se můžeme domnívat, že cihly v severním zikkuratu mohly být klidně zasvěceny bohu Anuovi, ale vzhledem k jeho stavu nemohly být fragmenty objeveny.¹⁵¹ Mezi těmito dvěma masivními zikkuraty se nachází vedle sebe dvě svatyně, jejichž vchody jsou otevřeny do dvora na jihovýchod, před svatyněmi se nachází různé vedlejší místnosti, které jsou podélně umístěny okolo dvora. Vchody do místnosti jsou zpřístupněny ze dvora. Vchod do komplexu se nachází na protější straně svatyně přes dvůr. Nicméně rozložení chrámu se v detailu značně liší, v závislosti na období panování asyrských vládců, proto bude podrobněji popsáno v kapitole Uspořádání chrámu.¹⁵²

4.1 Bůh Anu a Adad

Bohové Anu a Adad spolu sdílí chrám s dvěma zikkuraty v Aššuru, který jim byl zasvěcen.¹⁵³ Oba bohy spojuje příbuzenský vztah, Adad je synem boha Anua, ale není jediný, mezi jeho děti patří také bůh Ea (sumersky Enki) nebo bohyně Ištar (sumersky Inanna).¹⁵⁴

An je v sumerském a akkadském panteonu na vrcholu, zosobňuje samotná nebesa. Jeho ženou je bohyně země Uraš (v jiných tradicích je ženatý s Ki nebo Antu). Ačkoli jsou jeho atributy nejasné a zaujímá zřídka velké zastoupení v umění, považujeme ho za jedno z nejdůležitějších božstev v Mezopotámii. Jeho jméno je také spojeno se stvořením světa.¹⁵⁵ Byl otcem nejen všech bohů, ale také zlých duchů a démonů. Předním démonem byla Lamaštu, která se živila kojenci. Nejstarší doklady o bohu Anuovi datujeme do nejstaršího sumerského

¹⁴⁹ Viz příloha č. 6, Mapa Aššuru s vyznačenými chrámy.

¹⁵⁰ ANDRAE, W. 4. Zusammenfassender Bericht über den Anu- und Adad-Tempel, s. 36.

¹⁵¹ ANDRAE, W. Der Anu-Adad-Tempel, s. 31.

¹⁵² Tamtéž, s. 2.

¹⁵³ Tamtéž, s. 79.

¹⁵⁴ PROSECKÝ, J. An. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 27–28.

¹⁵⁵ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 30.

období, do 3. tisíciletí př. n. l. Typickým symbolem byla čapka s rohy, znamení síly.¹⁵⁶

Jeho syn, bůh Adad, ztělesňuje sílu bouří a vichřic, sesílá krupobití, záplavy, ale také vystupuje jako dárce, jehož deště přinášejí úrodu. Symbolem Adada byl lev a býk a nesl posvátné číslo šest.¹⁵⁷ Adad je bůh počasí, který má své zastoupení jak v babylonském, tak asyrském panteonu. Jeho jméno, Adad, můžeme datovat ke konci 3. tisícletí př. n. l. Také ho najdeme pod sumerským ekvivalentem Iškur.¹⁵⁸ Bůh Adad je synonym pro vítr. Pokud se na nebi objevily bouřkové mraky, byly nazývány jako Adadova „býčí telata“.¹⁵⁹

4.2 Budova chrámu

Nejdříve je třeba si představit stručnou chronologickou posloupnost asyrských vládců, kteří se podíleli na výstavbě chrámu bohů Anua a Adada nebo byli v souvislosti s ním jen zmíněni. Na základě stavebního nápisu Tiglatpilesara I. (1114–1076 př. n. l.) je považován za absolutního zakladatele chrámu staroasyrský vladař Šamši-Adad III. (1563–1547 př. n. l.), syn Išme-Dagana II., který se nachází v jeho nápisu na prvním místě. Jako druhý je zmíněn středoasyrský panovník Aššur-dān I. (1179–1134 př. n. l.), který chrám strhl, ale jeho znovuvýstavbu nezahájil. Znovuvýstavbu připisujeme středoasyrskému panovníkovi Aššur-rěša-išimu I. (1133–1115 př. n. l.).¹⁶⁰ Avšak je třeba podotknout zajímavou skutečnost, že Tiglatpilesar I. nezmiňuje svého otce Aššur-rěša-išiho I. ve svém nápisu, ale není vyloučené, že se jeho jméno mohlo nacházet na jiném fragmentu, který byl dosud neobjeven.¹⁶¹ Stavbu chrámu dokončil Tiglatpilesar I., tedy syn Aššur-rěša-išiho I., a o jeho obnovu se zasloužil novoasyrský panovník Salmanassar III. (858–824 př. n. l.). Později, v době pádu asyrského impéria, začal chrám chátrat a také být častým hledáčkem zlodějů, kteří odtud odnášeli cihly.¹⁶² Tento stav setrval až do doby opětovného vzestupu města Aššur, o který se zasloužili Parthové.¹⁶³

Výše uvedená citace nápisu zní v originálním královském nápisu Tiglatpilesara I. takto:

¹⁵⁶ PROSECKÝ, J. An. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 27–28.

¹⁵⁷ PROSECKÝ, J. Iškur, *Encyklopedie Starověkého Předního východu*, s. 152.

¹⁵⁸ BERTMAN, S. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*, s. 120.

¹⁵⁹ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 110–111.

¹⁶⁰ ANDRAE, W. 4. Zusammenfassender Bericht über den Anu- und Adad-Tempel, s. 33.

¹⁶¹ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 36.

¹⁶² ANDRAE, W. 4. Zusammenfassender Bericht über den Anu- und Adad-Tempel, s. 33.

¹⁶³ CHARVÁT, P. Aššur. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 42.

„V té době chrám bohů Anua a Adada, velkých bohů, mých pánu, jenž Šamši-Adad (III.), zástupce Aššura, syn Išme-Dagana (II.), (který byl) také zástupcem boha Aššura, předtím postavil, (poté) uplynulo 641 let a začal chátrat a Aššur-dān (I.), král Asýrie, syn Ninurta-apil-Ekura, (který byl) také králem Asýrie, zbořil tento chrám, ale nepřestavil (ho) a po dobu 60 let jeho základ nebyl znovu položen.“¹⁶⁴

Výše uvedená chronologická posloupnost asyrských vladařů byla popsána na osmibokém hranolu, v té době často užívanému,¹⁶⁵ který byl zřejmě nalezen nedaleko západního zikkuratu. Vedle terakotových (osmibokých) hranolů, které měly výšku asi 35–40 cm a šířku bočního průřezu přibližně 6,5–7,5 cm, byly užívány k zápisu také cihlové dlaždice.¹⁶⁶ Tyto historické záznamy na fragmentech byly pravděpodobně vloženy do stavby až po jejím dokončení. Panovník na počátku své vlády se zřejmě nejdříve věnoval výstavbě chrámu a poté soupisu svých skutků na něm vykonaných.¹⁶⁷

První zmínky o stavbě chrámu boha Adada pochází od staroasyrského panovníka Erišuma I., který píše: „Erišum, zástupce boha Aššura: S bohem Adadem po mém boku jsem postavil chrám a chrámový prostor pro boha Adada, mého pána, pro můj život a život mého města a umístil jsem dveře.“¹⁶⁸

Počátek výstavby chrámu náležící oběma bohům Anuovi a Adadovi datujeme do období vlády Aššur-rěša-išiho I.¹⁶⁹, který sám sebe popisuje v nápisech na několika cihlách nalezených v chrámu následovně: „Aššur-rěša-iši, zástupce Aššura, stavitel chrámu bohů Adada a Anua.“¹⁷⁰

Aššur-rěša-iši I. započal svou stavbu, kterou můžeme označit jako stavbu starého chrámu. Z původní stavby zůstaly kamenné základy. Aššur-rěša-iši vystavěl severní zikkurat a jeho počínání je popsáno v nápise na cihle nalezené na severní straně chrámu. U západního zikkuratu nápis na cihle nebyl nalezen, zřejmě došlo později k odklizení nebo odstranění zdiva.¹⁷¹ Aššur-rěša-išiho dvůr byl značně široký, 50,50 x 28,02 m, zřejmě tak došlo ke spojení dvou síní.

¹⁶⁴ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Tiglath-pileser I 01, ř. vii 60–vii 70.

¹⁶⁵ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 33–35.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 32.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 33–35.

¹⁶⁸ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Erišum I 14, ř. 14–26.

¹⁶⁹ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 2.

¹⁷⁰ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Aššur-rěša-iši I 08, ř. 1–2.

¹⁷¹ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 15.

Jihozápadní část dvora byla později restaurována Salmanassarem III., který dvůr vyhloubil a vystavěl jeho základy nepálenými cihlami. Předpokládá se, že Aššur-rěša-iši zmenšil tloušťku zdí, průměr šířky všech dveří ve své výstavbě, ale vstupní vnější stěnu značně rozšířil.¹⁷²

Lepší pohled na Aššur-rěša-iših chrám nám poskytne perspektivní rekonstrukce chrámu, kterou najdete v příloze této práce.¹⁷³ Vedle této rekonstrukce najdete také plán chrámu¹⁷⁴ za vlády Aššur-rěša-iših I., na kterém jsou vyznačené jednoduchým šrafováním vykopané základy s vytaženými obrysy, zatímco křížové šrafování bez pevného ohraničení naznačuje doplnění výstavby. Tento plán nám také poskytuje přehled vstupů do jednotlivých místností, podrobněji bude tento přehled popsán v následující kapitole věnované uspořádání chrámu.¹⁷⁵

Za skutečného stavitele je považován Tiglatpilesar I., který pokračoval ve vyplňování starých místností nepálenými cihlami namísto původního šterku a zvyšuje zeď na starých základech.¹⁷⁶ Není zcela jisté, zda můžeme zděné pozůstatky datovat do doby Tiglatpilesara I., avšak výstavba leží na spodní vrstvě tedy na základní struktuře.¹⁷⁷ Také dochází k posunu chrámu směrem na severovýchod, zřejmě v důsledku přilehlého paláce Tukultī-Ninurty I. Tento posun a úpravy můžeme vidět na plánu nového chrámu,¹⁷⁸ na kterém je v pozadí zakreslen půdorys starého chrámu. Změnám se nevyhnuly ani zikkuraty, u severního zikkuratu došlo k výkopu a také změně jeho šířky. Západní zikkurat byl v daleko lepším stavu, i když se dochovalo poměrně málo zachovalých vrstev (tři metry silné) v jižním rohu.¹⁷⁹

Následující nápis je zvláště zajímavý z hlediska počtu psaných řádků, celkově má 800 řádků, které popisují vládnutí Tiglatpilesara I. Nás zajímá pouze výstavba chrámu, které se věnuje na 70 řádcích.¹⁸⁰ Část tohoto nápisu zní takto:

„V roce mého nástupu na trůn bohové Anu a Adad, velcí bohové, moji páni, kteří milují mé kněžství, mi přikázali přebudovat jejich svatyni. Udělal jsem cihly, načrtl jsem tuto oblast, kopal jsem až na dno stavební jámy, položil jsem základy.

¹⁷² ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 16–17.

¹⁷³ Viz příloha č. 7, Rekonstrukce chrámu bohů Anua a Adada za vlády Aššur-rěša-iših I.

¹⁷⁴ Viz příloha č. 8, Rekonstrukce půdorysu po založení Aššur-rěša-iših I.

¹⁷⁵ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 22.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 26.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 29.

¹⁷⁸ Viz příloha č. 9, Změna v uspořádání a umístění chrámu bohů Anua a Adada.

¹⁷⁹ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 26–28.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 33–35.

Vystavil jsem celý tento prostor cihlami jako pec, 50 vrstev cihel hluboký. Položil jsem na to vápencový základ chrámu bohů Anua a Adada, velkých bohů, mých pánů. Přestavěl jsem ho od shora dolů a udělal jej větší než dříve. Postavil jsem dva velké zikkuraty, které byly náležitě vhodné pro jejich velké božství. Plánoval jsem, namáhavě přestavěl a dokončil čistý chrám, posvátnou svatyni, jejich radostný domov, jejich šťastné obydlí, které vyniká jako hvězdy na nebi a které představuje nejvybranější dovednosti stavitelského umění. Jeho interiér jsem vyzdobil tak jako nitro nebes, dekoroval jsem jeho zdi skvostně jako lesk stoupajících hvězd. Zvedl jsem věže a zikkuraty k obloze a zpevnil jejich ohrazení pálenými cihlami. Vytvořil jsem uvnitř kanál (vhodný pro provádění) obřadů jejich velkého božství. Přivedl jsem bohy Anua a Adada, velké bohy, mé pány, dovnitř a usadil jsem je na jejich vznešené trůny. Takto jsem potěšil jejich velké božství.¹⁸¹

Předchozímu nápisu můžeme vytknout jeho nepodrobnost. Například 50 vrstev cihel uvedených v nápisu příliš nesouhlasí se skutečností, jelikož výzkumníci nespočítali více jak 40 vrstev cihel.¹⁸² Inovací Tiglatpilesara I. byly terakotové hranoly a dlažební cihly, které sloužily také jako doklady o jeho stavební činnosti. Tyto doklady byly nalezeny blízko zikkuratu v západní části chrámu.¹⁸³ Kromě dokladů byly také nalezeny malé bronzové sekery a malý bronzový meč. Je obtížná odhadnout, zda byly reálně užívány jako zbraně nebo měly symbolický význam. Byly nalezeny v průčelí chrámu.¹⁸⁴

Mezi zachovalé pozůstatky Tiglatpilesarovy stavby patří základové bloky (velké kameny). Jednalo se o vápencové bloky, které zdobily nápisy Tiglatpilesara I. a které byly později použity do základů chrámu Salmanassara III. Na těchto kamenech se nacházely zdobné černé linky.¹⁸⁵ Bloky byly různě rozmístěny v chrámu, měly většinou obdélníkový tvar a jejich rozměry byly někdy dosti značné. Také použil ve své výstavbě dlažební cihly neboli ploché cihly, které byly později znovupoužity na vydláždění dvora mladšího chrámu. Na povrchu jedné z nich se nacházel čtyřřádkový nápis patřící Tiglatpilesarovi I. Řez této cihly je cihlově červený, povrch nažloutlý a hladký. Jsou položeny ne na suti, ale na

¹⁸¹ GRAYSON, A. K. *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC I (1114-859 BC)*. Tiglath-pileser I. A.0.87.1, vii 71-114, s. 28–29.

¹⁸² ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 37.

¹⁸³ ANDRAE, W. 4. Zusammenfassender Bericht über den Anu- und Adad-Tempel, s. 33.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 31.

¹⁸⁵ Viz příloha č. 10, Dehtové označení na vápencovém bloku pocházejícím z chrámu bohů Anua a Adada.

čistou pískovou vrstvou.¹⁸⁶ V poslední řadě byly zde použity tvarované cihly, které patřily k fasádě. Byly ze stejného materiálu jako běžné cihly zdiva, ale byly ve tvaru půlkruhu.¹⁸⁷ Tento typ cihel byl nalezen často ve zděných základech a na podlaze, ale ve starých základech nejsou prokázané, tudíž tyto cihly můžeme datovat do doby mezi Tiglatpilesarem I. a Salmanassarem III.¹⁸⁸

Je také třeba zmínit další nápisy Tiglatpilesara I., které hovoří o chrámu boha Adada, nápis zní takto:

„Ḥamru-chrám boha Adada, mého pána - který Šamši-Adad (III.), zástupce Aššura, syn Išme-Dagana (AII.), (který byl) také zástupcem boha Aššura, vystavěl - byl zchátralý a v troskách. Načrtl jsem jeho polohu (a) přestavěl od shora až dolů z pálených cihel. Vyzdobil jsem ho a udělal ho silnějším než předtím. Uvnitř jsem nabídl čistou oběť bohovi Adadovi, mému pánu.“¹⁸⁹

„V té době jsem přivezl obsidián, ḥaltu kámen a hematit z hor země Nairi, kterou jsem si podmanil s podporou boha Aššura, mého pána. Uložil jsem (je) do ḥamru-chrámu boha Adada, mého pána, navždy.“¹⁹⁰

V nápisech Tiglatpilesara se nám objevují dva termíny a těmi jsou termíny *ḥamru* a *elallû*. Můžeme se domnívat, že termín *ḥamru*, byl výraz pro část chrámu, která byla vyčleněna pouze bohu Adadovi,¹⁹¹ a termín *elallû* se vztahuje ke kanálku.¹⁹²

V souvislosti s chrámem bohů Anua a Adada Tiglatpilesar I. také píše:

„Kráčel jsem do hor Libanonu. Pokácel jsem a odnesl cedrové klády k chrámu bohů Anua a Adada, velkých bohů, mých pánů...“¹⁹³

¹⁸⁶ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 29.

¹⁸⁷ Viz příloha č. 11, Nepálené tvarované cihly pocházející z chrámu bohů Anua a Adada.

¹⁸⁸ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 30.

¹⁸⁹ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Tiglath-pilesar I 01, ř. viii 1–viii 10.

¹⁹⁰ Tamtéž, Tiglath-pilesar I 01, ř. viii 11–viii 16.

¹⁹¹ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 37.

¹⁹² Viz význam *elallû* „Vytvořil jsem uvnitř kanál (vhodný pro provádění) obřadů jejich velkého božství.“

(GRAYSON, A. K. *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC I (1114-859 BC)*. Tiglath-pilesar I. A.0.87.1, vii 105, s. 28–29.). Starší výklad termínu *elallû* byl užíván pro celý chrám, tedy pro chrám jak boha Anua tak boha Adada (ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 37).

¹⁹³ GRAYSON, A. K. *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC I (1114-859 BC)*, Tiglath-pilesar I A.0.87.3, ř. 16–18, s. 37.

„Toho času jsem daroval bohu Aššurovi jednu bronzovou nádobu (a) jednu bronzovou vanu z kořisti a poplatek země Katmuḫu. Dal jsem bohu Adadovi, který mě miluje, 60 měděných kotlíků spolu s jejich bohy.“¹⁹⁴

„Popsal jsem ve svých monumentálních a hliněných nápisech svá hrdinská vítězství, své úspěšné bitvy, (a) potlačení nepřátel (a) protivníků boha Aššura, což mi bohové Anu a Adad udělili. Uložil jsem (je) do chrámu bohů Anua a Adada, velkých bohů, mých pánů, navždy. Kromě toho monumentální nápisy Šamši-Adad (III.), mého předka, jsem pomazal olejem, vzdal oběti (a) vrátil je na jejich místa.“¹⁹⁵

Jako ostatní výše zmiňovaní asyrští panovníci, tak i Tiglatpilešar I. ve svých nápisech apeluje na své nástupce, aby v budoucnu zchátralé zikkuraty obnovili a také pomazali nápisy svých předků olejem, vzdali oběti a navrátili nápisy zpět na svá místa.¹⁹⁶

Po 250 letech, když začal chrám chátrat a pustnout, renovace chrámu a tak i titulu stavitele se ujal novoasyrský panovník Salmanassar III. (858–824 př. n. l), kterému se podařilo chrám znovu vybudovat. Salmanassar III. chrám nerozšiřoval, více či méně zachoval jeho rozlohu i prostorové uspořádání a chrám vystavil na ruinách starého chrámu svých předků. Nalezené nápisy a také částečné úlomky vybavení chrámu nám pomáhají si vytvořit relativní představu o podobizně chrámu tak, jak mohl vypadat.¹⁹⁷ O přestavbě chrámu vypovídá následující královský nápis Salmanassara III., který začíná popsáním rozlohy dobytého území, vniknutím do Babylonu a Borsippy, kde vykonal oběti a poté pokračuje:

„Toho času chrám bohů Anua (a) Adada, mých pánů, který kdysi Tiglatpilešar (I.), syn Mutakkil-Nuska, <vystavěl>, začal chátrat, (a) tak jsem chrám kompletně přestavěl. Přinesl jsem cedrové trámy (a) usadil jsem (je) do chrámu.“¹⁹⁸

¹⁹⁴ GRAYSON, A. K. *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC I (1114-859 BC)*, Tiglath-pilešar I A.0.87.1, ř. ii 58–62, s. 16.

¹⁹⁵ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Tiglath-pilešar I 01, ř. viii 39–viii 49.

¹⁹⁶ Tamtéž, Tiglath-pilešar I 01, ř. viii 50–viii 63.

¹⁹⁷ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 39.

¹⁹⁸ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Šalmaneser III 039, ř. 6b–10.

V chrámu byly také nalezeny Salmanassarovy nápisy na dokladech typu *sikkatu*, na kulatých zárubních kamenech či na dlažebních cihlových deskách.¹⁹⁹ Doklady typu *sikkatu* byly nacházeny převážně v monumentálních stavbách, představují tvar „hřebíku“, „knoflíku“ či „kužele“, byly vytvořeny z hlíny, vždy umístěny vodorovně a téměř vždy popsány,²⁰⁰ kdežto kulaté zárubní kameny představovaly kulaté kameny s prohlubní uprostřed pro upevnění křídel dveří, aby se v nich mohla otáčet.²⁰¹

Výstavba nového chrámu započala více či méně zmenšením stavební plochy, nejvíce je to patrné na jihozápadní straně chrámu. Toto zmenšení se týká především zikkuratů, kdy západní zikkurat má rozlohu 504 m² z 1 365 m². Salmanassar III. odstranil pozůstatky starého chrámu až do úrovně asi pěti metrů nad skalní podloží, zřejmě až na úroveň původní podlahy, která se stala součástí nového chrámu, a tím připravil rovinu pro vystavění nového chrámu i nových zikkuratů. Stěny starého chrámu, které se zachovaly, byly opětovně v nové výstavbě použity. Součástí nového chrámu byly také cihly půlkruhového a prstencového tvaru, pocházející ze starého chrámu. Opětovně byly také užity velké vápencové bloky kamenných základů, které se vyznačují odolností a hutností materiálu, zatímco v mladší době byly užívány materiály méně odolné, například sádrovcové bloky. Vedle toho byly také součástí nového chrámu dlažební cihly Tiglatpilesara I. Dalo by se říci, že novoasyrský král Salmanassar III. jednal ekonomicky, neboli postupoval tak, že postavil méně rozsáhlou stavbu s minimálním kapitálem, ale nemůžeme pochybovat o tom, že stavba byla monumentální, protože pokles, snížení stavební plochy nebyl příliš veliký.²⁰² Následující nápis může svědčit o jeho ambicích:

„V té době chrám boha Adada, který [...], můj (před)ek, který byl přede mnou, vystavil – tento chrám začal chátrat. Načrtl jsem umístění (a) vykopal jsem základovou jámu. Já jsem ho [zcela] přestavil [od shora dolů] (a) vyzdobil jsem (ho) skvostněji než předtím.“²⁰³

Je třeba také podotknout, že oba „domy“ (chrámy) zasvěcené bohu Adadovi a Anuovi jsou rovnocenné. To už prokázal i půdorys starého chrámu za vlády

¹⁹⁹ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 40.

²⁰⁰ RICHTER, L. S. *The Deuteronomitic History and the Name Theology*, s. 149–151.

²⁰¹ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 43

²⁰² Tamtéž, s. 39–40.

²⁰³ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Shalmaneser III 041, ř. 2b–3b.

Aššur-rēša-išihho I. Existují dva domy zasvěcené bohu Anuovi a bohu Adadavi, kteří se společně nachází v jednom chrámu. Můžeme též dojít k myšlence, že oba bozi byli rovnocenně uctíváni a stejně dobře v chrámu opečováváni tak, že nemohlo docházet k nějaké žárlivosti.²⁰⁴

Salmanassar III. není výjimkou, také ve svém nápise zmiňuje své předky v souvislosti s chrámem. Nápis zní: „*Salmanassar, silný král, král veškerenstva, král Asýrie, syn Aššurnaširpala (II.), krále Asýrie, syn Tukultī-Ninurty (II.), (který byl) také králem Asýrie: stavitel chrámu boha Anua (a) chrámu boha Adada.*“²⁰⁵

Máme k dispozici podobný nápis, ale s malou změnou: „*Palác Salmanassara, krále veškerenstva, krále Asýrie, syna Aššurnaširpala (II.), krále Asýrie, syna Tukultī-Ninurty (II.), (který byl) také králem Asýrie: obložil chrám bohů Anua a Adada.*“²⁰⁶

A pokračuje: „*Nechť [budoucí] princ obnoví (jeho) [narušené (části)] (a) vrátí můj nápis [na] své místo. (Poté) bůh Adad vyslyší jeho modlitby.*“²⁰⁷

4.3 Uspořádání chrámu

Důležitou součástí chrámu bohů Anua a Adada jsou jeho odhalené půdorysy, díky kterým jsme schopni relativně úspěšně popsat jeho uspořádání, které se v důsledku času liší. Máme k dispozici půdorys starého chrámu²⁰⁸ i nového chrámu, proto máme možnost vidět rozdíly v jeho uspořádání.²⁰⁹

Jak bylo výše uvedeno, chrám se skládá ze dvou zikkuratů, mezi nimiž se nachází dvě svatyně. Starý chrám má tyto svatyně od sebe odděleny osou chrámu, která tvoří centrální chodbu (Q). Chodba je zpřístupněna z nádvoří, má tvar T a je 6,40 m dlouhá. Obraz půdorysu této chodby v nás může vyvolat představu úmyslného rozdělení chrámu na dva chrámy spojené nádvořím. Nicméně v půdorysu nového chrámu se koridor nenachází, zřejmě v důsledku pozdější výstavby, kdy bylo nádvoří zaplněno a základové zdi koridoru tak splynuly s úrovní podlahy a dva oddělené chrámy se tak spojily v jeden celek.²¹⁰

Podél chodby se nachází čtyři podlouhlé boční místnosti (M1, L1; M2, L2), které jsou rovnoběžné s každou svatyní. Kolmo ke každé svatyni leží dvě sousedící

²⁰⁴ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 73.

²⁰⁵ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Shalmaneser III 054, ř. 1–5.

²⁰⁶ Tamtéž, Shalmaneser III 102, ř. 1–5.

²⁰⁷ Tamtéž, Shalmaneser III 041, ř. 4b–5b.

²⁰⁸ Viz příloha č. 12, Plánek starého chrámu bohů Anua a Adada.

²⁰⁹ Viz příloha č. 13, Plánek mladšího chrámu bohů Anua a Adada.

²¹⁰ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 6.

předsíně (O1, P1; O2, P2) směrem k nádvoří. Rozměry bočních místností v západní a severní části chrámu jsou rozdílné. Obě dvě svatyně (N1, N2) se velikostně příliš neliší, tvoří téměř zrcadlový obraz té druhé. Předsíně jsou místnosti typu „široká místnost“, jejichž delší strany leží rovnoběžně s chrámovým průčelím. Sousedící místnosti každé svatyně spojuje úzká přepážka, která je široká 2,30 m v severní části chrámu a 1,8 m v části západní.²¹¹ Vnější předsíně (O1, P2) se velice těsně opírají o zeď zikkuratu, zatímco svatyně neboli *celly* se opírají o zikkurat daleko silnější zdi. Je třeba také podotknout, že v zadní části hlavní místnosti, svatyně se nachází hluboký výklenek, z čehož můžeme usoudit, že se jednalo skutečně o svatyni.²¹² Ve výklenku svatyně mohl stát obraz boha, například obraz boha Adada „zlatý blesk“, který byl nalezen v západním rohu chrámu. Místo, kde byl fragment nalezen, můžeme považovat za nejistý důkaz toho, že tato část chrámu byla opravdu zasvěcena bohu Adadovi.²¹³

Zikkurat zasvěcený bohu Adadovi leží na západ, zatímco zikkurat zasvěcený bohu Anuovi leží na sever. Půdorys masivních zikkuratů je přibližně pravoúhlý, jejich delší strany se dotýkají chrámu a jsou tedy jeho součástí. Západní zikkurat se nám nedochoval celý, ale je v daleko lepším stavu než severní. U západního zikkuratu se tyčí zdivo o výšce 4 m a téměř kompletně pokrývá základnu, zatímco u severního zikkuratu se zachoval pouze severovýchodní pruh a ostrůvek zdiva, jehož výška přesahuje jen málo nad 2 m. Zachoval se také pruh zdiva spojující se s chrámem v západní části zikkuratu, v opačném případě u chrámu severního je toto spojení zachováno částečně. Exteriér je lemován většími vápencovými lomovými kameny a interiér je zdoben kusy kamene, na kterých jsme schopni najít úlomky cihel s razítkem palácového nápisu patřící Tukultī-Ninurtovi I.²¹⁴

Zachovalá základní konstrukce zikkuratů je jednoznačně masivní. Cesta na vrchol je obložena nepálenými cihlami. Točitá rampa vedená vzhůru, mohla vést právě z přilehlých místností (například místnost R) zikkuratů, kde se mohlo nacházet schodiště. Je totiž velmi nepravděpodobné, že by vstup ležel mimo chrám. Přístup na střechu také mohl vést skrze úzký průchod z rohů dvora,

²¹¹ Viz příloha č. 14, Rozměry hlavní místnosti N, předsíní a bočních místností v severním i západním chrámu bohů Anua a Adada.

²¹² ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 7–8.

²¹³ ANDRAE, W. 4. Zusammenfassender Bericht über den Anu- und Adad-Tempel, s. 35.

²¹⁴ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 14–16.

umístěných na vnitřní straně zikkuratů (severovýchodní strana západního zikkuratu a jihozápadní strana severního zikkuratu). Na rekonstrukci chrámu Aššur-rěša-išihho můžeme vidět, že byl umožněn přístup také na hradbu až ke vstupním branám. Šířka rampy je 5 m a sklon 1:6, v rozích zikkuratu je vodorovný podstavec a i horní plošina je vodorovná. Věže mohly být přibližně 50 m vysoké.²¹⁵

Dvůr byl značně široký, jak bylo již výše uvedeno. Jeho povrch byl vyplněn hrubým i jemným štěrkem a dalšími směsmi. Hrany nebo okraje dvora nebyly v dobrém stavu, což nelze říci o místnostech, které dvůr obklopují, jejichž hrany jsou dobře zachovalé, ale bez dveřních otvorů. Čtyři místnosti v jihozápadní části chrámu (R, S, T, U) jsou uspořádány jednořadově, jejich velikost se příliš neliší, až na nejnižnější místnost (U), která je 3,9 m široká a je z nich nejmenší. Zbývající místnosti jsou po 6,50 m, 6,44 m a 6,30 m široké. Vnější stěna má 3 m a vnitřní stěna k nádvoří je ještě o půl metru silnější. Stěny neboli příčka mezi místnostmi měly v průměru necelé 2 m, příčka mezi dvěma posledními místnostmi (T, U) byla nejsilnější a měla necelé 3 m. Masivní stěna oddělující poslední místnost (R) a západní zikkurat měla 7 m. Tento prostor se zdá být velice vhodný pro úzké schodiště na střechnu, ale jeho pozůstatky nalezeny nebyly.²¹⁶ Součástí nádvoří je také chrámová studna, která se nachází v jižní části chrámu.²¹⁷

Velmi odlišné je opačné severovýchodní nádvoří. Nachází se zde dlouhý koridor, který se táhne od severního zikkuratu k východnímu rohu chrámu. Jeho stěny jsou silnější než u protějších místností, vnitřní stěna chodby má 4,7 m a vnější, venkovní stěna 4,9 m. Délka chodby je necelých 40 m s tím, že severní konec chodby je přerušen a šířka chodby se pohybuje mezi 1,38 m a 1,48 m. Koridor vznikl zřejmě časem, nejdříve byla vystavěna vnitřní stěna chrámu a poté ta vnější, která tvoří východní roh chrámu. Vnější stěna má formu háčku nebo obráceného písmena L, jehož východní konec je připojen přímo k chrámu, mezi nimi se nenachází žádný prostor. Tuto vnější stěnu nebo rozšířenou stěnu přisuzujeme Tiglapilešarovi I., který ji vystavěl na kamenných základech Aššur-rěša-išihho I. Kamenné základy nejsou po celé délce písmena L, někde je část

²¹⁵ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 25.

²¹⁶ Tamtéž, s. 16–18.

²¹⁷ ANDRAE, W. 4. Zusammenfassender Bericht über den Anu- und Adad-Tempel, s. 35.

stěny postavena na vrstvách nečistot. Avšak v novém chrámu se nám koridor nezachoval, chodba byla zazděna.²¹⁸

Nakonec musíme zmínit uspořádání chrámového průčelí, které se rozprostírá po celé jihovýchodní straně. V této části chrámu byla nalezena cihla, kterou datujeme do doby Aššur-rěša-išiho I. Průčelí chrámu se také skládá z místností a dominuje mu monumentální vstupní vchod do dvora, který je chráněn vnější masivní zdí. Za monumentálními vstupními dveřmi se nacházela zřejmě přijímací místnost (W), která má po svém jižním boku jednu komoru (V) a po svém východním boku má tři komory (X, Y, Z).²¹⁹ V průčelí chrámu starého půdorysu vlevo od přijímací místnosti a sousedící komory se nachází prostor, který byl nalezen pod mladší výstavbou a částečně také pod Aššur-rěša-išiho stavbou. Nejsme schopni tento prostor přesně datovat, zřejmě není spjat s výstavbou Aššur-rěša-išiho I., natož s mladým chrámem, pravděpodobněji jde o pozůstatky starší výstavby Šamši-Adada III., o kterém píše ve svém nápisu Tiglatpilešar I. V půdorysu starého chrámu je tento prostor vybarven černě.²²⁰

Nový chrám Salmanassara III. se starému chrámu značně podobá, ale jisté rozdíly tu najdeme.²²¹ Například dvůr nového chrámu se zmenšil a má rozměry přibližně 33,10 x 39 m. Jihovýchodní strana nádvoří je delší než severozápadní, na které se nacházejí hlavní místnosti. Zdá se, že stěny dvora byly navrstveny hliněnými cihlami, z nichž část byla vyžděná pravidelně, a nové cihly stěnu vyrovnávaly. Dlaždice se nacházely v mezivrstvě zeminy a na pískovém podloží chrámu. Pozůstatky dlaždic tvoří převážně cihlové dlaždice Tiglatpilešara I. umístěné v jihozápadní části nádvoří, malé množství také najdeme v severovýchodní části chrámu, v přilehlé místnosti dvora (H). V jižní části dvora leží i jiné cihly, ale bez označení. Stejně tak jako ve starém chrámu i zde v jižní části nádvoří leží chrámová studna, v jejíž blízkosti se nacházela sypká výplň, která byla nahrazena hliněnými cihlami. Z chrámové studny se nám dochoval vnější kruh studny a také se podařilo rekonstruovat řez studny, jejíž fotografii najdete v přílohách.²²² Studna se nachází blíže rohu nádvoří, než tomu bylo

²¹⁸ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 18.

²¹⁹ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 20–21.

²²⁰ Tamtéž, s. 21.

²²¹ Viz příloha č. 15, Rekonstrukce chrámu bohů Anua a Adada za vlády Salmanassara III. (858–824 př. n. l.).

²²² Viz příloha č. 16, Studna a rekonstrukce řezu studny chrámu bohů Anua a Adada.

v půdorysu starého chrámu a byla zřejmě užívána pouze k soukromým účelům chrámu. Její hloubka činí 30 m.²²³

Vstup do dvora je stejný jako u starého chrámu, tedy z jihovýchodní strany. Průčelí chrámu tvoří místnosti (A, B, G), jejichž součástí je i přijímací místnost (A) s dvěma vchody, ale na rozdíl od starého chrámu brány leží přímo naproti sobě. Najdeme zde také pozůstatky dveřních sloupků. V nejnižší místnosti (B) v průčelí chrámu došlo k masivnímu vyplnění části této místnosti, ale lze předpokládat, že by se zde mohlo nacházet schodiště nebo rampa vedoucí na střechu, ale pozůstatky, které by to potvrdily, chybí. Jihozápadní strana nádvoří tvoří dvě místnosti (C, F) a dvě komory (D, E), nejnižší položená místnost (C) sousedí s místností (B) nacházející v průčelí chrámu. Stěna, která je odděluje má 2,50 m.²²⁴

Severovýchodní strana nádvoří je problematická, je zničená, ale nalezneme zde základy starého chrámu, kde se v té době rozprostíral koridor.²²⁵ Mnohem příznivější je jihozápadní strana nádvoří, kde se dochovalo založení a kamenné základy, ale také části zdí, které byly zachovány pod ochranným krytem mladší budovy. Jak bylo zmíněno výše, tato část se skládá ze dvou velkých místností či hal (C, F), které jsou umístěny na rozích chrámu a mezi nimi leží dvě komory (D, E). Všechny mají prostorovou hloubku 6 m, jejich vnější stěna měří 3,5 m a stěna k nádvoří 2,55 m.²²⁶ Přístup do těchto dvou hal je z nádvoří, u každého vstupu byly nalezeny kulaté zárubňové kameny. Jižní rohová místnost je téměř stejně dlouhá jako polovina chrámového nádvoří, měří 14,25 m a zdobí ji dvoukřídlové dveře s vnitřním průměrem 2,95 m. Západní rohová místnost (F) měří 13,62 m, také ji zdobí dvoukřídlé monumentální dveře s průměrem 3,17 m. Sousedící komory jsou přístupné pouze z místnosti ležící v západním rohu (F) nebo z nádvoří úzkým vchodem vedoucí do jižnější komory (D), kterou se dostane do horní komory (E), která následně vede do haly (F) v západním rohu nádvoří.²²⁷

V neposlední řadě zmíníme hlavní křídlo ležící severozápadně, jehož uspořádání se nejvíce podobá starému chrámu. Navzdory mimořádnému zničení můžeme zde zřetelně vidět abnormální hloubku (velikost místnosti), která se liší od ostatních tří křídel nádvoří. Částečně jsou zachovány převážně západní stěny

²²³ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 45–47.

²²⁴ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 48–52.

²²⁵ Tamtéž, s. 51.

²²⁶ Tamtéž, s. 54.

²²⁷ Tamtéž, s. 55–56.

předsíně (J) a hlavní místnosti (K), která sousedí se západním zikkuratem. V západní části předsíně i hlavní místnosti (svatyně) nalezneme zděné cihly s označením Salmanassara III. Vchod do hlavního křídla chrámu je z nádvoří do předsíně, která je průchozí do hlavní místnosti. Vchody leží osově naproti sobě.²²⁸ Na rozdíl od starého chrámu předsíně v novém chrámu nejsou v páru, zde nalezneme pouze jednu u každé hlavní místnosti. Podobně na tom jsou i přilehlé místnosti hlavních místností. V novém chrámu je jen jedna, která je přístupná zvláště z každé svatyně. Prostřední koridor se zde nenachází.²²⁹

Jak bylo uvedeno výše, severní část chrámu nebyla zachována, tudíž můžeme shrnout poznatky pouze ze západního zikkuratu. Zikkurat je součástí chrámu, jako u starého chrámu sousedí s hlavní místností a její předsíní. Od jihovýchodu na severozápad měří 24 m a od jihozápadu na severovýchodu měří 21,3m. Zajímavá je dekorace vnějších stěn zikkuratu, která se nám částečně zachovala na jihovýchodní straně.²³⁰ Tento typ dekorace je znám jako třídlínné drážky, které jsou umístěny na stěnách vertikálně. Podobný dekor můžeme vidět například u vysokého zikkuratu Sargonova paláce v Chorsabádu.²³¹

²²⁸ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 56–57.

²²⁹ Tamtéž, s. 73.

²³⁰ Viz příloha č. 17, Dekorace stěny západního zikkuratu mladého chrámu bohů Anua a Adada.

²³¹ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 63–64.

5 CHRÁM BOHYNĚ IŠTAR

5.1 Bohyně Ištar

Bohyně Ištar (sumersky Inanna) byla nejdůležitějším ženským božstvem starověké Mezopotámie. Byla bohyní války a lásky. Ištarina postava je zahrnuta v několika tradicích, ve kterých občas vystupuje jako dcera nebeského boha Anua, někdy je jeho manželka a v dalších mýtech je Ištar dcerou měsíčního boha Sína a jeho manželky Ningal nebo je také dcerou boha větru Enlila.²³² Vedlo toho byla také Ištar sestrou boha slunce Šamaše a bohyně Ereškigal, která byla královnou podsvětí. Ištar se v tradici objevuje po boku Dumuziho, který bývá popisován jako její milenec.²³³ Také se hovoří o úzkých vztazích s bohem Anem, zřejmě z jejich spojení vzešly jejich děti, synové Lulal a Šara.²³⁴ Ištar je také spárována s bohem války Zababou. V období asyrského impéria byla bohyně Ištar manželkou boha Aššura, která byla také známá pod jménem Mullissu (jde o asyrské čtení sumerského jména Enlilovy družky Ninlil), které v Asýrii částečně splynula s Ištar.²³⁵ Ve středoasyrském období měla bohyně Ištar několik podob, kterým byla připisována různá pojmenování a to nejen v samotném Aššuru (Ištar Aššuritu), ale i v Ninive (Ištar-ša-Ninua^{ki}) či Arbele (Ištar z Arbely) a další. Společně všechny představitelky bohyně Ištar sdílely vlastnost bojovnice, která podporovala krále během jeho vojenských kampaní.²³⁶

Původní tvar jména bohyně Ištar byl Ninanna „paní nebes“ nebo zřejmě „paní datlového hroznu“. Nejstarší doklad jména Inanny pochází z tzv. archaických textů z Uruku na počátku 3. tisíciletí př. n. l., zatímco jméno Ištar je poprvé doloženo ve staroakkadském období, tedy ve 2. polovině 3. tisíciletí př. n. l. Střediskem bohyně Ištar bylo město Uruk, ale objevuje se i v řadě dalších měst starověké Mezopotámie, například v Aššuru²³⁷ nebo také v Sipparu, Ummě, Kiši či Larse.²³⁸

Vedle připisovaných atributů bohyně lásky a boje také představuje astrální božstvo. Ištar je spojená s planetou Venuší a spolu s bohem slunce Šamašem a měsíčním bohem Sínem, tvoří vedlejší astrální trojici. V tomto zjevení je jejím symbolem hvězda s 6, 8 nebo 16 paprsky v kruhu. Jako bohyně plenty Venuše se

²³² HEFFRON, Y. Inana/Ištar (goddess). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*.

²³³ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 108.

²³⁴ PROSECKÝ, J. Inanna. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 146–147.

²³⁵ HEFFRON, Y. Inana/Ištar (goddess). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*.

²³⁶ PONGRATZ-LEISTEN, B. *Religion and Ideology in Assyria*, s. 5–6.

²³⁷ PROSECKÝ, J. Inanna. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 146–147.

²³⁸ HEFFRON, Y. Inana/Ištar (goddess). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*.

těšila tělesné lásce, proto byla Ištar zřejmě také ochránkyní žen provádějících mimomanželský styk. Ištar byla božskou patronkou prostitutek. Určitě nespatříme Ištar jako bohyni manželství, ani jako bohyni matku. Ištar byla často zobrazována se lvem,²³⁹ jehož řev byl údajně odstrašující, údajně se podobal zvuku hromu.²⁴⁰

Posvátné číslo bohyně Ištar bylo 15.²⁴¹ V umění byla zobrazována jako bohyně bojovnice, často ozbrojená a okřídlená. Hlavu jí zdobí rohatá čapka anebo se také objevuje s hvězdou umístěnou nad její hlavou. Ištar se také v novoasyrském a novobabylonském umění objevuje polonahá nebo zcela nahá.²⁴²

5.2 Budova chrámu

V chrámu bohyně Ištar se archeologům podařilo nalézt nejstarší vrstvu H, kterou datují do pozdního archaického období (polovina 3. tisíciletí př. n. l.). Mladší vrstva chrámu reprezentována pod písmenem G, je datována do následujícího akkadského období (2340–2200 př. n. l.), kdy Aššur je pod nadvládou králů Akkadu.²⁴³

První zmínku o výstavbě chrámu bohyně Ištar nám představí nápis staroasyrského krále Ilu-šummy, text zní: „*Ilu-šumma, zástupce Aššura, milován bohem Aššurem a bohyní Ištar, [syn Ša]lim-aḫuma, zástupce Aššura, postavil chrám pro bohyni Ištar, jeho paní, za svůj život.*“²⁴⁴

Pozdější zmínka o Ištarině chrámu pochází z nápisu staroasyrského panovníka Puzur-Aššura III. (polovina 2. tisíciletí př. n. l.), který v nápise uvádí: „*Místnost šuḫuru chrámu asyrské bohyně Ištar, kterou Ilu-šumma, princ, vystavěl a (kterou) Sargon (I.), můj předek, syn Ikūnuma, obnovil – (ta konstrukce) začala chátrat a přestavěl jsem (ji).*“²⁴⁵

V polovině 14. století stát Mitanni, který okupoval velkou část severní Mezopotámie a Sýrie, ztratil nezávislost. Za nedlouho nastává období, které je charakteristické pro politickou a hospodářskou dominantnost Asýrie, tak se stala obávanou velmocí Předního východu pod vedením Aššur-uballiṭa I. (1365–1330 př. n. l.) a následných panovníků. Následující panovníci Adad-nārārī I. (1295–

²³⁹ Viz příloha č. 18, Vyobrazení bohyně Ištar se lvem.

²⁴⁰ HEFFRON, Y. Inana/Ištar (goddess). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*.

²⁴¹ PROSECKÝ, J. Inanna. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 146–147.

²⁴² BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 108–109.

²⁴³ MIGLUS, A. P. *History of Excavation. Ashur*.

²⁴⁴ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Ilu-šumma 1, ř. 1–13.

²⁴⁵ Tamtéž, Puzur-Aššur III 2, ř. 5–10.

1265 př. n. l.), Salmanassar I. (1264–1234 př. n. l.) a také Tukultī-Ninurta I. (1233–1197 př. n. l.) se zasloužili o rekonstrukci a obnovu chrámů a paláců.²⁴⁶ Nicméně nápis Adad-nārārīho I. hovoří sám za sebe:

„V té době chrám asyrské Ištar, mé paní, který Ilu-šumma, zástupce Aššura, můj předek, syn Šalim-aḥuma, (který byl) také zástupcem Aššura, před časem vystavěl a dokončil – chrám začal chátrat a Sargon (I.), zástupce Aššura, syn Ikūnuma, (který byl) také zástupcem Aššura, ho obnovil; znovu začal chátrat a Puzur-Aššur (III.), zástupce Aššura, můj předek, syn Aššur-nārārīho (I.), (který byl) také zástupcem Aššura, ho renovoval – ten chrám, jeho věže, místnost šuḥūru na nádvoří, sklad bohyně Ištar na nádvoří, který je nazván Hostinec bohyně Ištar, a místnost bohyně Išḥary na nádvoří, opět začaly chátrat. (V té době) já, Adad-nārārī, pověřenec boha Enlila, zástupce Aššura, syn Arik-dīn-iliho, pověřenec boha Enlila, zástupce boha Aššura, syn Enlil-nārārīho, (který byl) také pověřenec boha Enlila, jsem rekonstruoval oslabené (části) chrámu, já ... posílil jsem jeho základy vápencem. Odstranil jsem oslabené (části), trámy místnosti šuḥūru (společně s) nosníky a upevněnými stejně tak jako trámy skladu bohyně Ištar (a) instaloval nové nosníky. (Tak) jsem ho obnovil a uložil jsem mé monumentální nápisy.“²⁴⁷

Adad-nārārī I., stejně jako jiní asyrští panovníci uvedení v této práci, apeluje na své nástupce, kteří mají chátrající chrám restaurovat a také obnovit jeho nápisy, jedině pak budou jejich modlitby bohem Aššurem vyslyšeny.²⁴⁸ Pokud by tak neučinili, budou potrestáni následovně: *„Ten kdo odstraní mé nápisy a jméno, nechť Aššur, můj pán, svrhne jeho suverenitu; nechť zničí jeho jméno (a) jeho potomstvo ze země. Nechť bohyně Ištar, má paní, přivodí porážku jeho zemi. Nechť nestojí pevně před jeho nepřitelem. Nechť bůh Adad udeří na jeho zem s hrůzostrašným bleskem (a) trápí jeho zem bídou.“²⁴⁹*

Vnuk Adada-nārārīho I., Tukultī-Ninurta I., postavil nový chrám, vystavěl ho na starých vrstvách chrámu, ale ne zcela zároveň, byl umístěn lehce stranou na nové zemi, avšak půdorys chrámu se nezměnil.²⁵⁰ Orientace chrámu byla změněna ze severovýchodu na severozápad.²⁵¹ O jeho výstavbě vypovídá

²⁴⁶ MIGLUS, A. P. History of Excavation. Ashur.

²⁴⁷ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Adad-nārārī I 15, ř. 5–32.

²⁴⁸ Tamtéž, Adad-nārārī I 15, ř. 33–36.

²⁴⁹ Tamtéž, Adad-nārārī I 15, ř. 38–48.

²⁵⁰ ANDRAE, W. 1. Die jüngeren Ischtar-Tempel in Assur, s. 4.

²⁵¹ LEICK, G. A. *Dictionary of Ancient Near Eastern Architecture*, s. 22.

následující nápis: „*Tukultī-Ninurta, král veškerenstva, silný král, král Asýrie, syn Salmanassara (I.), (který byl) také králem Asýrie: V té době chrám asyrské Ištar, mé paní, který Ilu-šumma, můj předek, princ, předtím postavil – ten chrám začal chátrat a odklidil jsem jeho trosky. Změnil jsem jeho polohu. Jako doplněk jsem vykonstruoval místnost šuḫuru a věže. Zřídil jsem vznešený stupínek pro příbytek bohyně Ištar, mé paní. Postavil jsem (ten chrám) odshora až dolů.*”²⁵²

Tukultī-Ninurta I. v následujícím nápise hovoří o přímé žádosti bohyně Ištar o vybudování jejího chrámu: „*V té době, na začátku mého kralování, bohyně Ištar, má paní, mě požádala o další chrám, který by byl posvátnější než její (současná) svatyně, a starý chrám, obydlí bohyně Ištar, mé paní, který dříve (byl) její (jediný), (který) byl sám označen jako příbytek bohyně Ištar a ve kterém předtím žádná místnost šuḫuru nebyla postavena.*”²⁵³

Bohyně Ištar chrám neobývala sama, stejně jako jeho předek i Tukultī-Ninurta I. pojal pod svou střechu ještě menší bohyni Dinītu, která obývala svou vlastní svatyni v zadní části chrámu.²⁵⁴ Bohyně Dinītu je uvedena v jednom z jeho nápisů takto: „*V té době, chrám bohyně Dinītu, mé paní, který králové, kteří mě předcházeli, předtím postavili – ten chrám byl zchátralý, rozpadající a v troskách od vlády Adad-nārāriho (I.), zástupce Aššura, mého předka. V té době, na počátku mé suverenity, vyklidil jsem ho až na dno základu. Přestavěl jsem svatý chrám, její radostné obydlí, dokonalou svatyni (a) její klidný stupínek; udělal jsem ho mimořádnější než předtím a vybudoval jsem (chrám) tak krásný jako božské obydlí. Dokončil jsem (ho) odshora dolů a uložil jsem své monumentální nápisy.*”²⁵⁵

Plán chrámu Tukultī-Ninurty I. si podrobněji představíme v následující kapitole věnované uspořádání chrámu. Máme k dispozici stavební pozůstatky chrámu, jejichž výška je až dva metry od podlahy chrámu, avšak jejich stav se značně liší. Nejvíce zachovalé části chrámu najdeme v severozápadní části budovy, zatímco jižní a východní část je značně zničená. V souvislosti s obnovou starého chrámu došlo k zvednutí podlahy asi o půl metru, byla nově vystavěna zídka, která nejspíše podpírala zchátralé části stěn anebo je zcela nahrazovala.²⁵⁶ Chrátová podlaha se skládá z dlažby, jejíž cihly jsou polity asfaltem, téměř všude je

²⁵² NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Tukultī-Ninurta I 12, ř. 1–26.

²⁵³ Tamtéž, Tukultī-Ninurta I 11, ř. 82–86.

²⁵⁴ ANDRAE, W. 1. Die jüngeren Ischtar-Tempel in Assur, s. 5.

²⁵⁵ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Tukultī-Ninurta I 14, ř. 9–27.

²⁵⁶ ANDRAE, W. Die Jüngeren Ischtar-Tempel in Assur, s. 15.

zachována, na některých místech později opravována, ale největší pozůstatky najdeme v předsíni chrámu.²⁵⁷ Zdi jsou položeny v různé hloubce kamenných základů, ale na některých místech pozůstatky zdí chybí. Nejvyšší zdivo se nachází u západního rohu svatyně bohyně Ištar (Aššuritu) a u jižního rohu chrámu, jehož výška činí 2,80 m.²⁵⁸ V souvislosti s chrámem bohyně Ištar Tukultī-Ninurty I. je důležité zmínit vnější stěny chrámu, a to především z důvodu jeho členitosti. Na severozápadní a jihozápadní straně jsou stěny značně zachovalé, tudíž se archeologům podařilo rekonstruovat obraz vnější stěny chrámu, které jsou charakteristické žlábkováním neboli drážkováním. Jedná se o jakýsi řád s cílem dosáhnout symetrie drážek a okrouhlých svislých výstupků. Zřejmě docházelo k systematickému střídání těchto prvků, které začaly odspoda sotva jeden metr nad kamennými základy. Horní konec těchto drážek nemáme samozřejmě k dispozici, ale jsme schopni poskytnout rekonstrukci chrámu, tedy obraz, jak mohl chrám v té době vypadat.²⁵⁹ Zřejmě horní část chrámu byla opatřena cimbuřím. Členění chrámu žlábkováním se pravděpodobně nenacházelo po celém obvodu chrámu, ale pouze po obvodu severozápadního průčelí, kde se nacházely vchodové brány do chrámu. Věže nacházející se u vchodu se nám bohužel nedochovaly, jsou zničeny až na kamenné základy, proto je třeba opět nahlédnout do možné rekonstrukce.²⁶⁰

Podobně jako každý stavební nápis panovníka končí formulí: „*Nechť pozdější princ, pokud chrám začne stárnout a chátrat, obnoví (ho a) udělá (ho) zářivým. Nechť pomáže olejem mé monumentální nápisy, přinese oběti (a) navrátí (je) na jejich místa. (Poté) bohyně Ištar vyslyší jeho modlitby.*“²⁶¹

Následuje pasáž, která apeluje na kohokoliv, kdo odebere jeho nápisy a jeho jméno, pak se může bohyně Ištar chopit své zbraně a použít ji proti nepřátelům.²⁶² Stejně jako u bohyně Ištar tak i v případě bohyně Dinītu, apeloval na své nástupce, aby v případě jejího chátrajícího chrámu jej renovovali, pomazali olejem jeho nápisy, vzdali oběti a navrátili jeho nápisy posléze zpět na jejich místa, jedině pak bohyně Dinītu vyslyší jejich modlitby. Pokud tak neučiní

²⁵⁷ ANDRAE, W. *Die Jüngerer Ischtar-Tempel in Assur*, s. 19.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 28.

²⁵⁹ Viz příloha č. 19, Rekonstrukce chrámu bohyně Ištar za vlády Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.).

²⁶⁰ ANDRAE, W. *Die Jüngerer Ischtar-Tempel in Assur*, s. 29–30.

²⁶¹ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Tukultī-Ninurta I 11, ř. 58–73.

²⁶² Tamtéž, Tukultī-Ninurta I 11, ř. 74–81.

a naopak kdokoliv, kdo panovníkův nápis a jeho jméno odstraní, stihne je trest od bohyně Dinītu.²⁶³

Dokumenty nalezené v Ištařině chrámu nehovoří bezprostředně o chrámovém zařízení, ale spíše o jeho založení a užití. Existují dokumenty se signaturou asyrských panovníků a také další nálezy například obětní dary, jejichž značné množství bylo objeveno pod chrámovou podlahou. Nalezené královské nápisy obsahují genealogii, vojenské kampaně a stavební činnost panovníka, jsou zaznamenány na cihlách, na předmětech z alabastru, vápence, olova, stříbra či zlata. Byly objeveny převážně v obou svatyních bohyně Ištař (Aššurītu) a bohyně Dinītu. Ostatní dokumenty ležely mezi podstavci a v rozích chrámu nebo také ve stěně, kde byl nalezen například dokument z alabastru patřící Adad-nārārīmu I., který byl dědem Tukultī-Ninurty I. Co se týká obětních darů, byly nalezeny převážně malé, snadno přenosné předměty jako figurky, plakety, přívěšky, korálky, malé nádoby a další. Většina z nich byla vyhotovena z frity²⁶⁴ a olova.²⁶⁵

Asi po 100 letech v blízkosti Ištařina chrámu, který vystavěl středoasyrský panovník Tukultī-Ninurta I. se tyčil nový chrám, též zasvěcený bohyně Ištař. Tento chrám můžeme z počátku datovat prostřednictvím materiálů a techniky, posléze také podle dostatečného množství nalezených nápisů na cihlách, také nám částečně při dataci pomáhají ne zcela zachovalé kamenné podstavce s nápisem panovníka (například nalezený kamenný podstavec Tukultī-Ninurty I.). V tomto případě můžeme na základě nalezeného nápisu konstatovat, že tento chrám náleží středoasyrskému panovníkovi Aššur-rēša-išimu I. Dalším důkazem je také skutečnost, že v chrámu byly nalezeny podobné doklady s nápisy, které Aššur-rēša-iši I. použil v chrámu bohů Anua a Adada.²⁶⁶ Jeden z jeho fragmentů nese důležitý výrok, který zní: „*Aššur-rēša-iši, zástupce Aššura, syn Mutakkil-Nuska, zástupce Aššura, syn Aššur-dāna (I.), (který byl) také zástupce Aššura, stavitel chrámu asyrské Ištař.*“²⁶⁷ Proto můžeme usoudit, že chrám bohyně Ištař spolu s bohyní Dinītu, který postavil Tukultī-Ninurta I. začal postupně chátrat až

²⁶³ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Tukultī-Ninurta I 14, ř. 28–43.

²⁶⁴ Frita je křemenná směs, která byla více či méně prudkým ohněm spékána (ANDRAE, W. *Die Jüngereren Ischtar-Tempel in Assur*, s. 9).

²⁶⁵ ANDRAE, W. *Die Jüngereren Ischtar-Tempel in Assur*, s. 7–10.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 111.

²⁶⁷ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Aššur-rēša-iši I 09, ř. 1–8.

do počátku vlády Aššur-rěša-išihho I. a chrám mohl být natolik zchátralý a zničený, že vystavěl chrám nový a na jiném místě.²⁶⁸

Aššur-rěša-išihho I. chrám bohyně Ištar je umístěn více na sever od chrámu Tukultī-Ninurty I. Chrám se nedochoval kompletní, ale máme k dispozici podstatné části pro úspěšné určení jeho půdorysu. Archeologům se zde při vykopávkách podařilo odkrýt pozůstatky starších budov, které spadají do nejstarších asyrských období, například archaický chrám bohyně Ištar umístěn poblíž stavby Aššur-rěša-išihho I. Aššur-rěša-išihho I. chrám byl vystavěn na pozůstatcích obytného domu pocházející z dřívějšího staroasyrského období. Úroveň podlahy chrámu se nepatrně liší od podlahy tehdejšího obytného domu. Chrám je vystavěn na kamenných základech. Podlahy chrámu jsou velmi špatně zachovány, zdá se, že byly vyloupeny. Pozůstatky cihel najdeme ve dvoře, ale více jich je k nalezení ve velkých místnostech. Vrstvy cihel v některých částech chrámu čítají 5 až 6 vrstev vysoké vestavby, u kterých se nachází pozůstatky cihlové dlažby. V chrámu byly nalezeny také stopy ohně, možná chrám postihl požár, který stojí za jeho zničením. Můžeme takto uvažovat z nálezů kamenů ve stěnách chrámu, jejichž povrch byl opálen, někde se stěny vůbec nedochovaly. Jedna z místností chrámu je také zasvěcena bohyně Dinītu.²⁶⁹

V 9. století př. n. l. za vlády novoasyrského panovníka Salmanassara III. došlo ještě k jedné výstavbě chrámu bohyně Ištar ve stejné oblasti, kde stály předchozí Ištariny chrámy. Chrám byl vystavěn v místě mezi Aššur-rěša-išihho I. chrámem a chrámem Tukultī-Ninurty I. Ze Salmanassarovy stavby s výjimkou malého množství kamenných základů se nezachovalo nic, žádné stopy struktury stavby, žádný pozůstatek dlažby, pouze sutě ze sádrovcových a lasturnatých vápencových bloků, které ve velkém množství ležely v chrámové oblasti. Tento chudý stav chrámu může svědčit o pozdějším rabování či loupeži. V sutinách vápence byly nalezeny pouze čtyři nápisy na lasturnatém vápenci patřící Salmanassaru III., ale použití tohoto typu nosiče je neobvyklé, protože se neobjevuje v žádné z jeho budov. Jak bylo výše zmíněno, kompletní půdorys chrámu k dispozici nemáme²⁷⁰, ale jsme schopni vyvodit z pozůstatků alespoň jednu místnost, která sloužila jako svatyně, usuzujeme tak z tloušťky zdí a

²⁶⁸ ANDRAE, W. *Die Jüngerer Ischtar-Tempel in Assur*, s. 111.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 109–111.

²⁷⁰ Viz příloha č. 20, Půdorys chrámu bohyně Ištar za vlády Salmanassara III. (858–824 př. n. l.).

rozměrů místnosti. Oblast chrámu je většinou pokryta mladšími pozůstatky, nejvýše položené části jsou z parthského období.²⁷¹

Oblast, kde se nacházely výše zmíněné chrámy bohyně Ištar, zastřešuje pozdější chrám zasvěcený bohu Nabûovi. Chrám se nachází na pozůstatcích chrámu Tukultī-Ninurty I. a Salmanassaru III. a částečně také na pozůstatcích chrámu Aššur-rěša-išihho I. Budova je vzdálena přibližně 60 m od jižního rohu chrámu bohů Anua a Adada. Na západ a na jih ležely obytné domy a na východě starší asyrský chrám boha Sína a Šamaše, který bude představen jako poslední chrám této práce.²⁷²

5.3 Uspořádání chrámu

Nejlépe se nám dochoval půdorys Ištarina chrámu vystavěný Tukultī-Ninurtou I.²⁷³ a také částečně plán chrámu Aššur-rěša-išihho I.²⁷⁴, oba půdorysy jsou k dispozici v příloze této práce. Půdorys chrámu Tukultī-Ninurty I. se skládá ze sedmi místností, z nichž šest náleží hlavnímu chrámu bohyně Ištar a sedmá náleží bohyně Dinītu. Svatyně zasvěcená bohyni Dinītu vyrůstá ze západního rohu chrámu, jejíž vlastní vchod je orientován na severovýchod, stejně tak jako hlavní vchod chrámu. Budova by bez tohoto výčnělku tvořila téměř půdorys čtverce. Bohyně Dinītu je ženské božstvo, jehož podstata nám je neznámá. Zadní část chrámu se nachází na jihozápadní straně.²⁷⁵ Chrámové průčelí se nachází na severozápadní straně budovy. Jeho vnější stěny zdobí dekorativní drážky, které se nacházejí pouze v této části na rozdíl od cimbuří, které se mohlo nacházet, na základě možné rekonstrukce, po celém horním obvodu stěn chrámu. Hlavní vchod do budovy ležel na severovýchod a zdobily ho dvě masivní věže, zatímco vchod do svatyně Dinītu ležel jihovýchodně a vchod lemovaly dvě menší, úzké věže. Výška chrámových věží nám není známa. Vedle svatyně bohyně Dinītu se na stejné straně nachází dvě zadní místnosti, které jsou přístupné ze svatyně bohyně Ištar. Jádrem stavby tvoří svatyně bohyně Ištar, jejíž hlavní vchod je přístupný ze široké místnosti.²⁷⁶ Tato široká místnost představuje předsíň svatyně tzv. *ante-cellu*, na obou kratších stranách leží komory. Vchod do levé komory je veden z předsíně, tato komora pravděpodobně sloužila chrámovým strážcům jako obytná místnost. Menší komora napravo od

²⁷¹ ANDRAE, W. *Die Jüngerer Ischtar-Tempel in Assur*, s. 114–115.

²⁷² Tamtéž, s. 119.

²⁷³ Viz příloha č. 21, Půdorys chrámu bohyně Ištar za vlády Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.).

²⁷⁴ Viz příloha č. 22, Půdorys chrámu bohyně Ištar za vlády Aššur-rěša-išihho I. (1133–1115 př. n. l.).

²⁷⁵ ANDRAE, W. *Die Jüngerer Ischtar-Tempel in Assur*, s. 15.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 17–18.

předsíně je naopak přístupná úzkým dlouhým vchodem, nebo spíše prostorem vedoucím ze svatyně bohyně Ištar, úroveň její podlahy je vyšší, rovná se výšce podstavce umístěnému ve svatyni. Svatyně bohyně Ištar je stejně dlouhá jako je šířka chrámu. Svatyně má průměr 32,50 m a její hloubka činí 8,70 m. Vchod do svatyně je položen lehce nalevo, ale s hlavním vchodem tvoří středovou osu. Ze svatyně vedou ještě dva menší úzké vchody do dvou zadních místností. Levá místnost tvoří jižní roh budovy, vzhledem k šířce stěn mohlo tudy vést schodiště na střechu, ale tato skutečnost není potvrzená, schodiště mohlo vést i z jiné místnosti. Na základě tohoto rozdělení můžeme konstatovat, že Ištarina svatyně leží ve středu kultovní budovy mezi předsíní a zadními místnostmi, z nichž jedna představuje svatyni bohyně Dinītu.²⁷⁷

V souvislosti se zařízením místností je atraktivní právě svatyně bohyně Ištar, ve které nalezneme vedle cihlové dlažby s označením Tukultī-Ninurty I. také zvláštní zařízení v podlaze umístěné téměř ve středu místnosti naproti vchodu. Jedná se o čtyři desky čtvercového tvaru, uprostřed nich se nachází kruhový otvor, jehož průměr byl 10 cm. V tomto otvoru byl zřejmě nasazen zakulacený sloupek nebo tyč, která byla dlouhá asi jeden loket, usazená přibližně 59,3 cm hluboko. Tyto sloupky pravděpodobně byly pevně usazeny proto, aby byly schopny držet baldachýn.²⁷⁸ Baldachýn si můžeme představit jako vzdušnou, lehkou konstrukci, nebesa se zdobným plátnem na okrajích s bambulkami, která vlaje ve větru. Jeho úlohou zřejmě bylo stínit něco nebo někoho.²⁷⁹ Tato konstrukce ležela naproti výklenku vyhrazenému pro božství, kde se nacházel obraz či socha boha, která byla přístupna širokým schodištěm o šestnácti schodech. Výklenek mohl být klenutý a jeho šířka činila 5,10 m a hloubka 6,40 m.²⁸⁰

Za zmínku stojí také půdorys chrámu Aššur-rěša-išihho I. Podobně jako u předchozího půdorysu i zde najdeme největší místnost, která je charakterizována jako svatyně bohyně Ištar, jejíž šířka je 20,20 m a hloubka 6,8 m. Svatyně zřejmě tvořila zadní část chrámu, její vchod vedl do nádvoří, který byl zřejmě lemován dvěma věžemi. Na severozápadní straně chrámu podél dvora se nacházela podlouhlá místnost. Průčelí chrámu tvořila předsín, jejíž hlavní vchod s vchodem do dvora neležel osově. Po obou stranách předsíně ležely dvě komory, z nichž ta

²⁷⁷ ANDRAE, W. *Die Jüngerer Ischtar-Tempel in Assur*, s. 18–19.

²⁷⁸ Viz příloha č. 23, Svatyně bohyně Ištar v chrámu Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.).

²⁷⁹ ANDRAE, W. *Die Jüngerer Ischtar-Tempel in Assur*, s. 20.

²⁸⁰ LEICK, G. A. *Dictionary of Ancient Near Eastern Architecture*, s. 22.

pravá byla přístupná z předsíně a levá ze dvora. Hlavní vchod do chrámu pravděpodobně opět lemovaly dvě masivní věže. S jistotou můžeme určit především svatyni, máme k dispozici dobře zachovalé pouze čtyři rohy, jihovýchodní, jihozápadní a severozápadní zeď velké místnosti.²⁸¹

²⁸¹ ANDRAE, W. *Die Jüngerer Ischtar-Tempel in Assur*, s. 109.

6 CHRÁM BOHŮ ŠAMAŠE A SÎNA

6.1 Bohové Šamaš a Sîn

Mezopotamský akkadský bůh Šamaš, sumersky Utu, je bůh slunce. Svou každodenní silou dobývá noc a smrt, na svém koni nebo lodi zametá oblohu od pozůstatků noci, aby rozzářil oblohu svými slunečními paprsky a dal tím lidstvu teplo, které je klíčové pro jejich obživu. Šamaš byla také ochráncem cestujících a obchodníků.²⁸²

Bůh Šamaš je synem měsíčního boha Sîna a bohyně Ningaly a také bratrem bohyně Ištar. Jeho manželku zastupuje v akkadské mytologii bohyně Šerida a v té sumerské bohyně Aja. Jeho synem je bůh Bunene. Bůh Šamaš nebyl jen bůh slunce, ale také bůh spravedlnosti a dárce věštby, ochránce práva či božský soudce. Poté, co den skončí, bůh Šamaš vstupuje do moře a také prochází podsvětím a ráno opět vychází na oblohu mezi dvěma vrcholy jménem Māšu. V podsvětí se snaží pomoci Dumuzimu uniknout před démony Galla.²⁸³

Tento bůh je vyobrazován s vousy a „dlouhýma rukama“, držící v ruce ozubenou pilku a z jeho ramen vycházejí paprsky.²⁸⁴ Také ho můžeme vidět sedícího na trůně, kde v rukách svírá symboly spravedlnosti a poctivosti, například váhy, hůl nebo prstenec. Na stélách z novoasyrského období byl Šamaš zobrazován v podobě okřídleného slunečního kotouče.²⁸⁵ Dalším symbolem je také kruh s vepsanou čtyřcípou hvězdou a paprsky; v Asýrii bývá tento obraz doplněn křídly. Posvátné číslo boha Šamaše bylo 20.²⁸⁶

Hlavním centrem jeho kultu je město Larsa v Sumeru a Sippar v Akkadu. V těchto městech jim byl zasvěcen chrám jménem Ebabbar (sumersky „zářící dům“).²⁸⁷ My si představíme chrám v Aššuru, který bůh Šamaš i bůh Sîn spolu obývali.²⁸⁸

Zatímco bůh Šamaš představuje slunce, mezopotamský bůh akkadským jménem Suen, později Sîn, sumerským jménem Nanna ztělesňuje měsíc. Jméno Nanna mohlo původně znamenat úplněk, zatímco jméno Sîn mohlo označovat půlměsíc. Byl považován za syna boha Enlila a bohyně Ninlil. Jeho chotí byla Ningal,

²⁸² HARRY, R. Utu/Šamaš (god). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*.

²⁸³ PROSECKÝ, J. Utu. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 404–405.

²⁸⁴ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 184.

²⁸⁵ HARRY, R. Utu/Šamaš (god). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*.

²⁸⁶ PROSECKÝ, J. Utu. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 405.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 404.

²⁸⁸ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 184.

bohyně rákosu, a jejich dětmi byl bůh Šamaš a bohyně Ištar. Další dítě boha měsíce, známé ze starobabylonských zdrojů, je Numušda. Každé jaro uctívači boha Sína, rekonstruovali jeho mytologickou návštěvu u jeho otce Enlila v Nippuru. Rituál doprovázelo první obětní ovoce v roce. Hlavním kultovním městem boha Sína je Ur.²⁸⁹ Dalším důležitým kultovním místem byl chrám v Ĥarrānu na severu Sýrie, kde uctívali spolu se Sínem ještě boha Nusku, který byl synem boha Sína. Tento chrám byl zvláště oblíbený novobabylonským panovníkem Nabonidem (556–539 př. n. l.), jehož matka zde pobývala jako kněžka. Dcera Nabonida se stala velekněžkou Sína v Uru.²⁹⁰ Jméno Sîn/Nanna datujeme do počátku písemné dokumentace, je doložen od pozdě uruckého období až do samého konce klínové tradice. Jméno boha Sína bylo také užíváno jako součást osobních jmen (svědectví o osobní zbožnosti) starověkými mezopotámskými panovníky, například z dob staroakkadských známe jméno Narām-Sîn nebo z dob novoasyrských jméno Sinacherib.²⁹¹

Podobně jako bůh Šamaš i bůh Sîn byl uctíván jako dárce věštby a božský soudce, také byl uctíván jako určovatel času. Symbolem Sína byl vodorovně ležící srpek měsíce, který může interpretovat jako loďku nebo rohy býka.²⁹² Tato symbolika vedle k úvaze o bohu měsíce jako o pastýři. Bůh Sîn je také spojen s plodností a toto sdružení může snad reflektovat vazbu na menstruační cyklus. O této skutečnosti hovoří starobabylonské literatura, zatímco další literatura připisuje bohu Sínu astronomickou funkci. Božstvo charakteristické pro nebeské tělo, které září a leskne se.²⁹³ Jeho posvátné číslo bylo 30, přibližně stejný počet představoval počet dnů lunárního měsíce.²⁹⁴

Bůh měsíce Sîn i bůh slunce Šamaš jsou v dalších textech spojováni s vydáváním zákonů a rozsudků, stanovením osudu a ohlašování znamení. Tato soudní role je patrná z dob archaických.²⁹⁵

6.2 Budova chrámu

Historie chrámu bohů Sína a Šamaše sahá přes 650 let, na základě nalezených archeologických a epigrafických dokladů můžeme vyčíst, že počátek chrámu je datován nejméně od 16. století př. n. l., kdy vládl staroasyrský král Aššur-nārārī

²⁸⁹ STONE, A. Nanna/Suen/Sin (god). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*.

²⁹⁰ BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 135.

²⁹¹ STONE, A. Nanna/Suen/Sin (god). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*.

²⁹² PROSECKÝ, J. Nanna. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 263–264.

²⁹³ STONE, A. Nanna/Suen/Sin (god). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*.

²⁹⁴ PROSECKÝ, J. Nanna. *Encyklopedie starověkého Předního východu*, s. 263–264.

²⁹⁵ STONE, A. Nanna/Suen/Sin (god). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*.

I. (1547–1521 př. n. l.). Pozdější doklady týkající se chrámu zmiňují středoasyrského vládce Tukultī-Ninurtu I. (1244–1208 př. n. l.). Existence chrámu pravděpodobně končí v 9. století př. n. l., kdy doklady naposledy zmiňují novoasyrského panovníka Aššurnaširpala II. (883–859 př. n. l.).²⁹⁶

Máme k dispozici velice málo dokladů o výstavbě chrámu bohů Sína a Šamaše, i přesto jsme schopni relativně dobře zrekonstruovat jeho půdorys a částečně i jeho výstavbu, ale jednotlivé stavební fáze konkrétním panovníkům naprosto s jistotou přiřadit nedokážeme. Mezi nalezené stavební doklady patří například úlomky pálených cihel, sádrovcové desky či tabulky z alabastru a další.²⁹⁷ Starší chrám bohů Sína a Šamaše ležel svým širokým průčelím severozápadně naproti chrámu bohů Anua a Adada, levá kratší strana budovy sousedila jihozápadně s chrámem bohyně Ištar, později s chrámem boha Nabúa, zatímco pravá kratší strana, respektive severovýchodní roh budovy sousedil přes cestu se Starým palácem.²⁹⁸

Nejstarší zmínky pocházejí od staroasyrského panovníka Aššur-nārārīho I., který v nápise sám sebe uvádí následovně: „[A]ššur-nārārī, zástupce boha Aššura, [syn] Išme-Dagana (II.), stavitel chrámu bohů Sín a Šamaše.“²⁹⁹ Staroasyrská stavba, která je připisována Aššur-nārārīmu I., je relativně dobře zachována, máme k dispozici stěny i podlahu chrámu. Východně od chrámů byly také nalezeny starší kanálky, zřejmě odtok staroasyrského chrámu.³⁰⁰ V této době byly na výstavbu budovy použity hliněné cihly, které byly nalezeny až v pěti vrstvách. Vedle toho byly také cihly použity k položení dlažby. Nejvíce pozůstatků podlahy bylo objeveno ve dvoře chrámu.³⁰¹

Další zmínka v souvislosti s chrámem pochází od středoasyrského panovníka Arik-dīn-iliho I. (1319–1308 př. n. l.), který v nápise píše: „Arik-dīn-ili, silný král, král Asýrie, stavitel chrámu boha Šamaše, vznešené svatyně, pro potomstvo; syn Enlil-nārārīho, krále Asýrie; syn Aššur-uballīta (I.), (který byl) také králem Asýrie: Když jsem plánoval přestavbu chrámu, aby úroda mé země prospívala, ve svatyni boha Šamaše, vyvýšeném místě, kde dříve padly rozhodnutí o zemi, ale nyní začala z ní být hromada nečistot a okolo ní „svatyně“ lidí, kteří přijali a

²⁹⁶ Publikationsreihen. Deutsche Orient-Gesellschaft, *Der Sín-Šamaš-Tempel* (WVDOG 122).

²⁹⁷ HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 82–83.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 83.

²⁹⁹ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Aššur-nārārī I 03, ř. 1–5.

³⁰⁰ HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 85.

³⁰¹ Tamtéž, s. 86.

*usadili se v ní, já zničil (svatyni). Položil jsem své základy v eponymátu Berūtua [...], syn Erība-Adada (I.), krále Asýrie.*³⁰² Zajímavostí je, že v nápise se nenachází zmínka o svatyni boha Sîna. Tato skutečnost může být vysvětlena tak, že svatyně boha Šamaše se nacházela ve špatném stavu, na rozdíl od svatyně boha Sîna, tudíž potřebovala obnovit, a proto se v nápise objevuje pouze svatyně boha Šamaše. Avšak dalším důvodem mohla být také zaujatá sympatie pouze k bohu Šamašovi.³⁰³

Časem začal chrám chátrat, části stavby zanikaly nebo byly zbourány a v té době dochází k často se opakující situaci, kdy se chátrající stavby chopí panovník s cílem ji obnovit.³⁰⁴ Tohoto poslání se chopil středoasyrský panovník Tukultī-Ninurta I., který svůj počin popisuje následovně: *„V té době starobylý chrám bohů Sîna a Šamaše, který králové, kteří mě předcházeli, postavili – tento chrám začal chátrat a vyčistil jsem jeho trosky až na dno jámy. Dokončil jsem ho odshora dolů a uložil jsem svůj monumentální nápis. Monumentální nápisy předchozích králů jsem navrátil na jejich místa.*³⁰⁵

Nápis pokračuje: *„Nechť pozdější princ ho obnoví (a) navrátí mé napsané jméno na své místo. (Poté) bohové Sîn a Šamaš vyslyší jeho modlitby. Pokud někdo odstraní můj nápis a mé jméno: Nechť bohové Sîn a Šamaš svrhnou jeho suverenitu (a) zničí jeho jméno (a) jeho potomstvo ze země.*³⁰⁶

Můžeme konstatovat, že mladší renovace chrámu bohů Sîna a Šamaše se shodovala s půdorysem staršího chrámu. Vedle toho Tukultī-Ninurta I. opětovně použil starší pozůstatky a navíc jako podstavce pro stěny položil kamenné základy, které byly v chrámu ve velkém množství nalezeny. Vedle kamenných základů byly také objeveny sádrovcové bloky. Podlaha nádvoří zřejmě zůstala pokryta staroasyrskou cihlovou dlažbou, neboť zde nebyly nalezeny žádné středoasyrské cihly. Chrám měl všechny vnější strany hladké až na průčelí, které vzhledově představovalo čtyři tzv. rizality.³⁰⁷ Nejlépe se dochovaly rizality neboli výstupky chrámového průčelí v západní části budovy.³⁰⁸ Jihozápadní polovina

³⁰² NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Arik-dīn-ili 1, ř. 1–48.

³⁰³ HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 89.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 86.

³⁰⁵ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Tukultī-Ninurta I 18, ř. 29–35.

³⁰⁶ Tamtéž, Tukultī-Ninurta I 18, ř. 36–43.

³⁰⁷ Středová nebo boční část stavby, vystupující po celé výšce z líce průčelí, a to maximálně na hloubku jedné okenní osy (BULISOVA, J. *Ottova všeobecná encyklopedie M–Ž*, s. 314.).

³⁰⁸ HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 86–87.

chrámu je nejlépe zachovalá, zatímco severovýchodní polovina nikoliv, zde byly chrámové základy pravděpodobně vyloupeny, protože zde prakticky nezůstaly žádné stavební pozůstatky.³⁰⁹

Významná přestavba chrámu bohů Sîna a Šamaše nastává v novoasyrském období za vlády Aššurnaširpala II.³¹⁰ Aššurnaširpala II. a chrám boha Sîna a Šamaše spojuje krátká pasáž z jednoho nápisu, která zní: „Přepřavil jsem cedrové klády z hor Amanus a přivezl jsem (je) do Ešarry do mého chrámu svatyně, radostného chrámu, do chrámu bohů Sîn a Šamaše, svatých bohů.“³¹¹ Velkou obměnou je především poloha chrámu, která se značně liší od půdorysu staršího chrámu, ale také značné rozšíření i odlišné uspořádání místností. Poloha chrámu se pootočila asi o 13° na západ. Toto vybočení zřejmě nebylo náhodné, pravděpodobně starší chrám nestál za renovací, a proto došlo k nové výstavbě. Centrální část budovy leží na troskách staršího chrámu, zatímco nádvoří a přilehlé místnosti se rozprostírají dále na východ. Bohužel pozůstatky novějšího chrámu jsou značně chudé, přesto můžeme konstatovat, že stavba byla dvakrát větší než ta starší. Velikost a uspořádání chrámu můžeme vyvodit z částečně dochované dlažby v nádvoří a většinou jednovrstvých kamenných základů. Výjimkou je východní roh chrámu, kde se dochovaly pětivrstvé pozůstatky. Vedle východního rohu máme k dispozici pozůstatky vnější severovýchodní stěny, ostatní části chrámu jsou pouhou rekonstrukcí. Významnou součástí mladšího chrámu je také částečně dochovaná kamenná cesta, která zastávala důležitou úlohu pro vytvoření rekonstrukci budovy.³¹²

6.3 Uspořádání chrámu

Uspořádání staršího chrámu³¹³ je značně odlišné od rozložení mladšího půdorysu budovy, jak bylo uvedeno výše. Časová prodleva mezi středoasyrským panovníkem Tukultī-Ninurtou I. a novoasyrským panovníkem Aššurnaširpalem II. je značná, téměř 350 let.³¹⁴ Svatyně (8, 17) staršího chrámu byly vystavěny naproti sobě přes nádvoří. Toto rozložení nebylo obvyklé, většinou se svatyně chrámu dvou bohů nacházely vedle sebe, jak můžeme vidět například v chrámu bohů Anua a Adada a stejně tak svatyně Ištar a Dinītu. Pravá svatyně tvoří zrcadlový obraz té levé. Pokud bychom chrám přes dvůr rozpůlili, tak by se tyto

³⁰⁹ HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 89.

³¹⁰ Tamtéž, s. 89.

³¹¹ NOVOTNY, J. et al. (eds.). *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAO) Project*. Aššurnaširpal II. 001, ř. iii 90.

³¹² HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 89.

³¹³ Viz příloha č. 24, Půdorys staršího chrámu bohů Sîna a Šamaše.

³¹⁴ HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 92.

poloviny překrývaly, jelikož rozložení chrámu je identické. Stejně jako u chrámu bohů Anua a Adada i zde se nacházejí kolmo ke svatyním předsíně (7, 16) tzv. *antecelly*, jejichž tloušťka základové stěny k nádvoří tvořila podobný rozměr, a to 3,20 m. Podél každé svatyně se rozkládají malé komory, z nichž čtyři (21–24, 12–15) leží v zadní části chrámů a tři (18–20, 9–11) leží v chrámovém průčelí. Součástí zadní části chrámu byla krátká místnost (4) podobající se předsíni a také dvě úzké dlouhé místnosti (5, 6), které byly charakteristické pro úzké schodiště vedoucí na střechu. Ke každé svatyni zřejmě náleželo samostatné schodiště. Na možné umístění schodiště v této části chrámu usuzujeme v důsledku nalezených silných základových zdí. V kultovní místnosti se nenacházely pozůstatky hlubokého výklenku, ty se objevily v novoasyrské mladší výstavbě chrámu. Navíc ještě mezi třemi komorami náležícími každé svatyni se v průčelí chrámu nacházely další tři místnosti (1–3), z nichž prostřední přijímací místnost (1) byla první, kterou se vstoupilo do chrámu a následně i do dvora. Jak byly místnosti přístupné a propojené nelze s jistotou stanovit.³¹⁵

Vchod chrámu lemují chrámové věže, které jsou v základu asi 2,70 m od sebe. Dveře nemohly být široké více než 2,00 m. Všech devět místností v průčelí má relativně podobnou hloubku jen na dvě místnosti, které jsou v pořadí druhé od přijímací místnosti, jsou méně hluboké. Místy jsou místnosti lehce vystouplé dopředu, díky tomu přední vzhled chrámu³¹⁶ tvoří tzv. rizality, které byly zmíněny výše.³¹⁷

Pozůstatků stavby mladšího chrámu není mnoho, jak bylo uvedeno výše, ale jsme schopni relativně dobře popsat rozložení chrámu.³¹⁸ Na základě částečně dochovaného šikmého pruhu dlažby nádvoří, který uvádí linii celé pravé nedochované stěny dvora, můžeme konstatovat, že chrám nebyl zcela pravoúhlý. Větší ostrůvky dlažby byly také nalezeny na protější severovýchodní straně dvora. Vedle toho byla skoro ve středu dvora nalezena kamenná cesta, tedy pouze její pozůstatky, ale i přesto jsme schopni dokázat, že tato kamenná cesta mohla tvořit rozcestí či vidlici, jejichž prostřední pramen vedl osou chrámu přímo vchodovým prostorem, zatímco boční prameny z rozcestí ve dvoře vedly do svatyní. Všechny tyto tři prameny vedou z pohledu nádvoří na severozápad.³¹⁹

³¹⁵ HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 84, 86.

³¹⁶ Viz příloha č. 25, Rekonstrukce staršího chrámu bohů Sína a Šamaše.

³¹⁷ HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 85–86.

³¹⁸ Viz příloha č. 26, Půdorys mladšího chrámu bohů Sína a Šamaše.

³¹⁹ HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 91.

Nejlépe zachovaná část je severovýchodní roh chrámu, kde byly s jistotou objeveny tři místnosti (25, 26 a 27), jejichž stěny k nádvoří byly přibližně 1,80 silné. Mezi dvěma prostory (25 a 26) se nacházela mezera asi 4,00 m dlouhá. Vnitřní vybavení těchto místností k dispozici nemáme, nedochovalo se nic, dokonce ani podlahová krytina. V jedné z těchto místností (26) byl objeven kamenný práh dveří, ale ve velice špatném stavu. Nádvoří je obklopeno ze dvou stran řadovými místnostmi (25–30), jihozápadní strana nádvoří se skládala pouze ze stěny. Vedle tohoto téměř souvislého pruhu pozůstatků severovýchodního rohu a zčásti východního rohu chrámu máme k dispozici ještě západní část chrámu, ale pozůstatky jsou pouze útržkovité.³²⁰

Centrální část chrámu není zcela zachovaná, dochovaly se pouze útržkovité pozůstatky v levé části hlavní budovy. Na základě možné rekonstrukce mohly vstup do chrámu bohů Sína a Šamaše opět lemovat věže. Na rozdíl od předchozích chrámů se zde objevuje prostor mezi oběma svatyněmi (35, 40) a současně také mezi vnější přijímací místností (31) a vnitřní přijímací místností (33) vedoucí do dvora, můžeme tento prostor označit za „před nádvoří“ (32). Vzhled svatyní byl pravděpodobně též identický, obě předcházely předsíně (34, 39), jejichž vstup zřejmě vedl ze dvora. Na rozdíl od staršího chrámu se v zadní části svatyně nacházely hluboké výklenky. Kultovní místnost obklopovaly z vnější strany chrámu podlouhlé boční místnosti (36–38, 41–43). Podélné místnosti náležící svatyním mohly být opatřeny schodištěm.³²¹ Pravděpodobně mnohem později na troskách mladšího chrámu se budovaly parthské domy, tuto skutečnost potvrzují nalezené pece, které jsou charakteristické pro parthskou keramiku.³²²

³²⁰ HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 90.

³²¹ Tamtéž, s. 91–92.

³²² Tamtéž, s. 90.

7 PAMÁTKY NALEZENÉ V CHRÁMECH

Chrámů založené asyrskými králi v Aššuru jsou ve srovnání s jinými budovami asyrské sakrální architektury velice výjimečné. Představují ohromující škálu architektonických konceptů, které nenajdeme na jiném místě v celé Mezopotámii³²³ a zároveň nám také chrámů v Aššuru poskytly četné množství stavebních dokladů a především památek, například keramiku, domácí nástroje, zbraně, ozdoby a další, které byly objeveny během archeologických vykopávek v Aššuru pod vedením německého archeologa Waltera Andraeho na počátku 20. století.³²⁴

Nalezených památek bylo veliké množství, ale nyní si představíme několik nejvýraznějších artefaktů nalezených ve výše představených chrámech. Mezi památky nalezené v chrámu bohyně Ištar v roce 1922 patří například stéla Tiglatpilešara I. (1114–1076 př. n. l.), na níž popisuje své tažení. Fragment je zhotoven z vytesaného vápence a nápis je psaný klínovým písmem.³²⁵ Další památkou nalezenou v chrámu je malovaná plaketa ze sádrové omítky znázorňující zřejmě bohyni Ištar.³²⁶ Plaketa s bohyní se nedochovala celá, ale můžeme na ní vidět část těla s ňadry, na hlavě nevýrazná ústa a oči, respektive pravé oko. Levou stranu plakety zdobí ornamenty červené barvy. Památka měří na výšku téměř 20 cm, šířka 10 cm, tloušťka 2,5 cm a váží přibližně 380 gramů.³²⁷ Včetně malované plakety a nápisu, byl nalezen v chrámu bohyně Ištar další fragment, tzv. dveřní zárubně.³²⁸ Artefakt má hladký povrch a uprostřed se nachází mělká prohlubeň a její povrch zdobí nápis, který snad zmiňuje jméno Asarhaddon. Měří necelých 18 cm.³²⁹ Za jeden z nejlépe dochovaných nálezů lze považovat sošku zřejmě modlícího se vousatého holohlavého muže³³⁰ nalezenou v předsíni kultovní místnosti chrámu bohyně Ištar. Horní část těla sošky je obnažená a drží semknuté ruce před hrudníkem. Spodní část sošky zdobí silná sukně skládající se asi z chomáčů ovčí srsti uspořádaných v šesti řadách. I když je soška neúplná a částečně poškozená, zřejmě symbolizovala vysoce postaveného člověka. Zajímavé je detailní vyobrazení obličeje, nechybí oči, nos,

³²³ STEPNIOWSKI, F. M. The temples in Aššur: an overview of the sacral architecture of the Holy City, 233.

³²⁴ MIGLUS, A. P. History of Excavation. *Aššur*.

³²⁵ Trustees of the British Museum. Stela: Account of the campaigns of Tiglath-Pileser I. *Collection online*.

³²⁶ Viz příloha č. 27, Plaketa bohyně Ištar.

³²⁷ Trustees of the British Museum. Plaque: Painted gypsum-plaster plaque showing a goddess. *Collection online*.

³²⁸ Viz příloha č. 28, Dveřní zárubně.

³²⁹ Trustees of the British Museum. Door-socket: Possibly mentions names of Esarhaddon and Tarbisu. *Collection online*.

³³⁰ Viz příloha č. 29, Soška modlícího se člověka.

ústa a dokonce i obočí a uši.³³¹ Nakonec si představíme reliéfní podstavec³³², který byl objeven též v chrámu bohyně Ištar v Aššuru. Tento předmět můžeme považovat za božský symbol, který byl součástí kultovního chrámového inventáře, původně byl zřejmě umístěn u stěny chrámu. Čelní vyobrazení podstavce reflektuje dvě zcela identické mužské postavy, které uctívají kultovní základnu, z nichž jedna je vyobrazena v kleku. V horních rozích reliéfu se nachází dvě ozdoby, vystupující korálky připomínající kytičky. Z nápisu uvedeného na spodní části podstavce vyplývá, že král Tukultī-Ninurta I. (1244–1208 př. n. l.) je znázorněn ve dvou fázích pohybu.³³³ Vedle památek nalezených v chrámu bohyně Ištar, máme také k dispozici památky, které byly objeveny ve východní části pod stěnami chrámu bohů Anua a Adada. Zde byly nalezeny malé zřejmě symboly zbraní,³³⁴ jednalo se o měděný meč a bronzovou sekyrku.³³⁵ Další památka z chrámu bohů Anua a Adada byla nalezena blízko východního rohu severního zikkuratu na skalním podloží socha.³³⁶ Jde o sochu, která spadá do staroasyrského období.³³⁷

³³¹ Aus der Sammlung von Pergamonmuseum, Staatliche Museen zu Berlin. Statuette eines Beters. *Google Arts & Culture*.

³³² Viz příloha č. 30, Kamenný podstavec s nápisem Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.).

³³³ Aus der Sammlung von Pergamonmuseum, Staatliche Museen zu Berlin. Symbolsockel mit Inschrift Tukulti-Ninurtas I. *Google Arts & Culture*.

³³⁴ Viz příloha č. 31, Měděný meč a bronzová sekyrka.

³³⁵ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 53.

³³⁶ Viz příloha č. 32, Staroasyrská socha v místě nálezu chrámu bohů Anua a Adada.

³³⁷ ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 28.

8 ZÁVĚR

Chrámů v Aššuru představovaly dominantní stavby, které byly ve srovnání s jinými budovami města Aššur velice výjimečné. Jejich výjimečnost spočívala v jejich důležitosti, protože chrámů byly vždy zasvěceny nějakému božstvu, které bylo v chrámech uctíváno a velebeno. V Aššuru se nacházelo celkem třicet čtyři chrámů a svatyní, do tohoto velkého počtu jsou zahrnuty i menší stavby nebo části těch větších, například svatyně bohyně Dinītu v Ištařině chrámu. Z tohoto velkého počtu jsou čtyři chrámů považovány za nejvýznamnější a ty jsou představeny v této práci – chrám boha Aššura, chrám bohů Anua a Adada, chrám bohyně Ištař a chrám bohů Šamaše a Sīna. Péče o chrámů byla zbožnou povinností, která připadala panovníkovi, který chrámů zakládal, obnovoval, zdobil a také přinášel oběti a dary. Veškeré své počínání později asyrský panovník pečlivě zaznamenal do svých královských nápisů, kde se tituloval jako zástupce boha. Tyto nápisy byly zvěčněny na cihlách, terakotových (osmibokých) hranolech, dlažebních cihlových deskách, ale také na kulatých zárubňových kamenech, kamenných podstavcích či na dokladech typu *sikkatu*. Vedle epigrafických dokladů jsou také důležitou součástí výzkumu památky objevené v chrámech či jejich blízkém okolí, například sošky, keramika, domácí nástroje, zbraně, ozdoby a další.

Diplomová práce je řazena do pěti hlavních kapitol. Nejprve se zabývá dějinami města Aššur napříč historií existence Asýrie, dále zmiňuje archeologický zájem Německé orientální společnosti o tuto oblast, ve které byly první rozsáhlejší výkopové práce zahájeny na počátku 20. století. V čele výpravy stál německý archeolog a architekt Walter Andrae (1875–1956), kterému se podařilo odkrýt bohaté taje asyrského města Aššur. Jeho výkopy byly velice úspěšné, veškeré jeho poznatky i poznatky jeho spolupracovníků, například Ardnta Hallera, byly pečlivě zaznamenány, což dokazují vydané rozsáhlé odborné publikace, ze kterých tato práce vychází. Diplomová práce nevychází pouze z obsáhlých odborných knih Andraeho, ale také například čerpá z článků odborného časopisu *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft*. Překvapující je neutuchající zájem o chrámů v Aššuru i v současnosti, kdy vychází nové publikace, například *Der Sîn-Šamaš-Tempel* od Petera Wernera, a také nezaostávají archeologické expedice ve městě Aššur, tedy v závislosti na bezpečnosti oblasti. Mezi současné výzkumníky patří například Peter A. Miglus, jehož poznatky tato práce také zahrnuje. V současné době se také zabývají němečtí přední odborníci z

Vorderasiatisches Museum tisíci skleněnými úlomky pocházejícími z Aššuru, tento projekt nese název „GIAssur“.

Následující kapitoly zabývající se jednotlivými chrámy jsou rozděleny na podkapitoly. Nejprve je pozornost věnována bohu či bohům, kterým byl daný chrám zasvěcen. Následující podkapitola se věnuje budově chrámu, která se vyvíjela v závislosti na stavebních úpravách asyrských panovníků. V práci jsou z asyrských panovníků uvedeni pouze ti, kteří se jakkoli podíleli na stavbě, renovaci či zboření chrámové budovy. Tato podkapitola je doplněna královskými, respektive stavebními nápisy asyrských vládců, které dodávají popisu stavebního průběhu chrámů autenticitu. Stavební nápisy asyrských panovníků napříč historií asyrského státu se od sebe příliš nelišily. Nejstarší nápisy jsou stručné, uváděly jméno stavitele, stavbu chrámu a boha, kterému byl chrám zasvěcen. Pozdější asyrští vladaři se většinou ve svých nápisech rozepisovali, nejprve jmenovali předchozí stavitele, poté uváděli aktuální stav chrámu a nakonec zapsali své vykonané stavební úpravy na konkrétním chrámu. Chronologie předchozích stavitelů nebyla vždy precizní, například stavební nápis Asarhaddona (680–669 př. n. l.) a Tiglatpilesara I. (1133–1115 př. n. l.) postrádal zmínku o jejich otcích, kteří se na budově chrámu stavebně podíleli. Vedle těchto ještě stručných zpráv někteří panovníci informovali o použité výzdobě na chrámu či druhu užití materiálů a předmětů. V některých nápisech byla také uvedena přímo žádost či příkaz boha o vystavění jeho sídla, tedy chrámu. Asyrští vladaři své stavební činy zapisovali na více druhů dokladů, které byly v chrámu pečlivě uloženy.

Poslední podkapitola jednotlivých částí jim věnovaných se zabývá jejich uspořádáním. Podrobný popis zahrnuje jednotlivé fáze dané výstavby chrámů. I přes nedostatek pozůstatků chrámů jsme schopni konstatovat, že součástí všech čtyř chrámů byly svatyně (*celly*) a předsíně (*antecelly*), které představovaly nejdůležitější místnosti celé kultovní budovy. Oproti tomu zikkuraty neboli stupňovité věže byly součástí pouze jediného chrámu, chrámu bohů Anua a Adada. Dvě svatyně, které byly součástí jednoho chrámu, byly zpravidla umístěny vedle sebe až na svatyně staršího chrámu bohů Šamaše a Sína, které se nacházely naproti sobě přes dvůr. Vedle toho chrámy disponovaly různě rozmístěnými vedlejšími prostory, které byly umístěny podél svatyní nebo podél chrámového dvora. Nedílnou součástí každého chrámu byl vstupní vchod

lemovaný monumentálními věžemi. Diplomová práce zahrnovala pouze dva chrámy, které byly zasvěceny více bohům, například chrám bohyně Ištar, který byl zasvěcen pouze jí, obývala ještě menší bohyně Dinītu, která sídlila ve své, ale daleko skromnější svatyni v zadní části chrámu, ale její jméno název chrámu nezahrnuje. Chrámy měly většinou obdélníkový tvar půdorysu. Jeho pozůstatky téměř ve všech chrámech naznačovaly předpoklad pro umístění schodiště na střechu. Zajímavá je vsutku dekorace chrámů, která je charakteristická žlábkováním nebo drážkováním. Díky pozůstatkům můžeme rekonstruovat tento typ dekorace na povrchu západního zikkuratu mladého chrámu bohů Anua a Adada a také na povrchu chrámového průčelí bohyně Ištar. Nejstarší pozůstatky napříč všemi čtyřmi chrámy byly nalezeny ve vrstvách chrámu bohyně Ištar, které datujeme do poloviny 3. tisíciletí př. n. l.

Závěrečná kapitola této práce se zabývá nalezenými památkami v chrámech či jejich blízkosti. Dochovaných památek bylo velké množství. V mojí diplomové práci je uvedeno jen několik památek, které byly nalezeny v nejzachovalejším stavu. Ty jsou zde stručně představeny. Chrámy, respektive pozůstatky chrámů poskytly ohromující škálu architektonických konceptů a také díky těmto pozůstatkům jsme schopni zakreslit jejich půdorysy a také vytvořit jejich rekonstrukci, která v nás vyvolává lepší představu, jak chrámy mohly vypadat. Půdorysy i možné rekonstrukce jsou přiložené v příloze této práce. O objevení většiny dokladů ať už epigrafických či archeologických se zasloužila Německá orientální společnost.

9 BIBLIOGRAFIE

ANDRAE, Walter. *Der Anu-Adad-Tempel*. Leipzig: J. C. Hinricks, 1909.

ANDRAE, Walter. 4. Zusammenfassender Bericht über den Anu- und Adad-Tempel. *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*, 1906 31, s. 29-35, [online], [cit. 5. 3. 17]. Dostupné z: http://idb.ub.uni-tuebingen.de/diglit/MDOG_1906_031/0001/image?sid=0b35f94e68dbd1fe6c9a87d4cb37e12a

ANDRAE, Walter. Die Jüngerer Ischtar-Tempel in Assur. Leipzig: J. C. Hinricks, 1935.

ANDRAE, Walter. 1. Die jüngerer Ischtar-Tempel in Assur. *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin*, 1935 73, s. 1-12, [online], [cit. 20. 3. 17]. Dostupné z: http://idb.ub.uni-tuebingen.de/diglit/MDOG_1935_073/0001/image?sid=4f578f21a19faca6d7f493c3e0055544

BERTMAN, Stephen. *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*. USA, 2003. ISBN 0-8160-4346-9.

BLACK, Jeremy; GREEN, Anthony. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*. London: The British Museum, 1992. ISBN 0714117056.

BOTTÉRO, Jean. *Nejstarší náboženství Mezopotámie*. Praha: Academia, 2005. ISBN 80-200-1348-2.

BULISOVA, Jiřina. *Ottova všeobecná encyklopedie M-Ž*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2003. ISBN 80-7181-947-6.

CIVIL, M. et al (eds.). *The Assyrian Dictionary* (Volume 1, A, part 2). The Oriental Institute, Chicago, 1968. ISBN 0-918986-07-9.

Deutsche Orient-Gesellschaft. MDOG - Mitteilungen der Deutschen Orient Gessellschaft. [online], [cit. 8. 2. 17]. Dostupné z: <http://www.orient-gesellschaft.de/publikationen/mdog.php>

GRAYSON, A. K. *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC I (1114-859 BC)*. London: University of Toronto. ISBN 0-8020-5965-1.

GRAYSON, A. K. *Assyrian Rulers of the Early First Millenium BC II. (858-745 BC)*. London: University of Toronto, 2002. ISBN 0-8020-0886-0.

HALLER, Arndt; ANDRAE, Walter. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*. Ausgrabungen der Deutschen Orient-Gesellschaft in Assur. Berlin: Verlag Gebr. Mann, 1955.

HEFFRON, Y. Inana/Ištar (goddess). Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses. Oracc and the UK Higher Education Academy, [online], 2016 [cit. 16. 3. 17]. Dostupné z: <http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/inanaitar/index.html>

HORRY, Ruth. Enki/Ea (god). Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses. Oracc and the UK Higher Education Academy, [online], 2016 [cit. 29. 3. 17]. Dostupné z: <http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/enki/>

HORRY, Ruth. Utu/Šamaš (god). Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses. Oracc and the UK Higher Education Academy. [online] 2013, [cit. 16. 3. 17]. Dostupné: <http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/utu/index.html>

CHARVÁT, Petr. Akkad, Akkadové. In: PROSECKÝ, Jiří; PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; (et al.) *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.

CHARVÁT, Petr. Aššur. In: PROSECKÝ, Jiří; PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; (et al.) *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.

CHARVÁT, Petr. Architektura. In: PROSECKÝ, Jiří; PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; (et al.) *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.

CHARVÁT, Petr. *Problémy archeologie Blízkého východu*. Plzeň, 17. 10. 2016. Přednáška. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta filozofická. Katedra Blízkovýchodních studií.

KOŠNAR, Lubomír. Německo-český a česko-německý archeologický slovník. Praha: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1757-2

LAYARD, Henry, Austen. *The Monuments of Nineveh. From drawings made on the spot*, 1853. – Plate 25.

LEICK, Gwendolyn. *A Dictionary of Ancient Near Eastern Architecture*. London: Routledge, 1988. ISBN 0-415-00240-0.

LEICKOVÁ, Gwendolyn. *Mezopotámie. Počátky měst*. Brno, 2005. ISBN 80-7341-555-0.

MARK, J. JOSHUA. Ashur. *Ancient History Encyklopedia* [online], 30. 6. 2014 [cit. 13. 2. 17], Dostupné z: <http://www.ancient.eu/ashur/>

MIGLUS, A. Peter. History of Excavation. *Ashur*. Universität Heidelberg, [online], [cit. 11. 2. 17]. Dostupné z: http://www.assur.de/Themen/Grabungsgeschichte_Engl/grabungsgeschichte_engl.html

MIGLUS, A. Peter. History of the City. *Ashur*. Universität Heidelberg, [online], [cit. 11. 2. 17]. Dostupné z: http://www.assur.de/Themen/Stadtgeschichte_Engl/stadtgeschichte_engl.html

NOVOTNY, Jamie; KNAPP, Andrew. Names Index. *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period* [online], 2014 [cit. 18. 2. 17]. Dostupné z: <http://oracc.museum.upenn.edu/rinap/namesindex/>

NOVOTNY, J. et al. (eds.), 2015–2017. *The Royal Inscriptions of Assyria online (RIAo) Project* [online]. München: Ludwig-Maximilians-Universität München [cit. 18. 2. 17]. Dostupné z: <http://oracc.museum.upenn.edu/riao/corpus/>

NOVOTNY, J. et al. (eds.), 2011–. *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period (RINAP) Project* [online]. Philadelphia: The Open Richly Annotated Cuneiform Corpus. [cit. 5. 2. 17]. Dostupné z: <http://oracc.museum.upenn.edu/rinap/corpus/>

PARPOLA, Simo a WATANABE, Kazuko, 2014–. SAA 02 006. Esarhaddon's Succession Treaty (VTE//). In: Karen RADNER (ed.). *State Archives of Assyria Online* [online], [cit. 21. 2. 2017]. Philadelphia: The Open Richly Annotated Cuneiform Corpus. Dostupné z: <http://oracc.museum.upenn.edu/saao/corpus>

PEČÍRKOVÁ, J. Erišum. In: CHARVÁT, Petr; PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; (et al.) *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.

PEČÍRKOVÁ, Jana. *Asýrie: od městského státu k říši*. Praha: Academia, 2000. ISBN 80-200-0348-7.

PECHA, Lukáš. Stručná historie státu: *Babylonie*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-137-X.

PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; RAHMAN, Furat. Dějiny Mezopotámie. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-416-0.

Aus der Sammlung von Pergamonmuseum, Staatliche Museen zu Berlin. Statuette eines Beters. *Google Arts & Culture*, [online], [cit. 7. 4. 17]. Dostupné z <https://www.google.com/culturalinstitute/beta/asset/statuette-eines-beters/MAEqJsly4iy5IA?hl=de>

Aus der Sammlung von Pergamonmuseum, Staatliche Museen zu Berlin. Symbolsockel mit Inschrift Tukulti-Ninurtas I. *Google Arts & Culture*, [online], [cit. 7. 4. 17]. Dostupné z: <https://www.google.com/culturalinstitute/beta/asset/symbolsockel-mit-inschrift-tukulti-ninurtas-i/EQEPg7GEGjgqnQ?hl=de>

POEBEL, Arno. *The Assyrian King List from Khorsabad*. In: *Journal of Near Eastern Studies*, Vol. I., Nos. 3 and 4, July and October 1942. [online], [cit. 8. 2. 17]. Dostupné z: https://archive.org/stream/A.PoebelTheAssyrianKingListFromKhorsabad1942/Poebel_assyrianKingListFromKhorsabad_jNearEasternStudies_1942_v1_n3_247-306_n4_460-492_1843_v2_n1_56-90_djvu.txt

PONGRATZ-LEISTEN, Beate. *Religion and Ideology in Assyria*. Berlín: Walter de Gruyter Inc., 2015. ISBN 978-1-61451-482-4.

PROSECKÝ, Jiří. An. In: CHARVÁT, Petr; PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; (et al.) *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.

PROSECKÝ, Jiří. Aššur. In: CHARVÁT, Petr; PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; (et al.) *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.

PROSECKÝ, Jiří. Inanna. In: CHARVÁT, Petr; PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; (et al.) *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.

PROSECKÝ, Jiří. Iškur. In: CHARVÁT, Petr; PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; (et al.) *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.

PROSECKÝ, Jiří. Nanna. In: CHARVÁT, Petr; PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; (et al.) *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.

PROSECKÝ, Jiří. Utu. In: CHARVÁT, Petr; PECHA, Lukáš; NOVÁKOVÁ, Nea; (et al.) *Encyklopedie starověkého Předního východu*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-58-3.

Publikationsreihen. *Deutsche Orient-Gesellschaft*, [online], [cit. 12. 3. 17]. Dostupné z: <http://www.orient-gesellschaft.de/publikationen/reihen.php>

RICHTER, L. Sandra. *The Deuteronomitic History and the Name Theology*. Berlin; New York: de Gruyter, 2002. ISBN 3-11-017376-X

ROBSON, Eleanor. Aššur, divine embodiment of Assyria, *Nimrud: Materialities of Assyrian Knowledge Production*. The Nimrud Project at Oracc.org, [online] 2015, [cit. 7. 2. 17]. Dostupné z: <http://oracc.museum.upenn.edu/nimrud/ancientkalhu/thepeople/ashur/>

STEPNIOWSKI, F. M. The temples in Aššur: an overview of the sacral architecture of the Holy City. In: *Revista sobre Oriente Próximo y Egipto en la antigüedad* 6 (2003): 233-244. Universidad Autónoma de Madrid, 2003. ISSN: 1575-3492.

STONE, Adam. Nanna/Suen/Sin (god). *Ancient Mesopotamian Gods and Goddesses*. Oracc and the UK Higher Education Academy. [online] 2016, [cit. 16. 3. 17]. Dostupné z: <http://oracc.museum.upenn.edu/amgg/listofdeities/nannasuen/index.html>

ŠAŠKOVÁ, Kateřina. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2014. ISBN 978-80-261-0278-6.

TAYLOR, Jonathan. The Succession Treaty in detail, *Nimrud: Materialities of Assyrian Knowledge Production*. The Nimrud Project at Oracc.org, [online] 2015, [cit. 7. 2. 17]. Dostupné z:

<http://oracc.museum.upenn.edu/nimrud/livesofobjects/successiontreaties/treatyindetail/>

Trustees of the British Museum. Plaque: Painted gypsum-plaster plaque showing a goddess. *Collection online*, [online], [cit. 7. 4. 17]. Dostupné z: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=368770&partId=1&searchText=andrae&page=3

Trustees of the British Museum. Wall panel/relief: Stone panel from the Temple of Ninurta. *Collection online*, [online], [cit. 6. 2. 17]. Dostupné z: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectid=367087&partid=1&searchtext=temple+of+ninurta&page=1

Trustees of the British Museum. Door-socket: Possibly mentions names of Esarhaddon and Tarbisu. *Collection online*, [online], [cit. 7. 4. 17]. Dostupné z: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=468093&partId=1&searchText=andrae&page=3

Trustees of the British Museum. Stela: Acount of the campaigns of Tiglath-Pileser I. *Collection online*, [online], [cit. 7. 4. 17]. Dostupné z: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=468088&partId=1&searchText=andrae&page=3

Vorderasiatisches Museum. Project „GIAssur“. Staatliche Museen zu Berlin, [online], [cit. 11. 2. 17]. Dostupné z: <http://www.smb.museum/en/museums-institutions/vorderasiatisches-museum/collection-research/research/projekt-glassur.html>

Westfälische Wilhelms-Universität Münster. Prof. Dr. Reinherd Dittmann. [online], [cit. 8. 2. 17] Dostupné z: <http://www.uni-muenster.de/Altoriental/mitarbeiter/professoren/dittmannr.html>

10 RESUMÉ

This diploma thesis deals with the Assyrian temple complexes. During the Assyrian history, there was relatively frequent rebuilding of the temples, therefore, the work deals with the stages of temple building. The subjects of the research are four temples in a town Ashur: the temple of the god Ashur, the temple of the gods Anu and Adad, the temple of the goddess Ishtar and lastly the temple of the gods Sin and Samas.

The diploma thesis is divided into four main sections, which represent each temple. Each temple has three parts, the god to whom the temple is dedicated, building the temple and the temple arrangement. All the findings which were found in each temple are sorted in chronological order according to the reign of Assyrian rulers. The beginning of the thesis presents a settlement of Ashur, after the uncovering of Ashur and eventually the current archaeological interest in this historic city. At the end of the work there is a chapter that represents monuments found in temples.

The main source of information is the royal inscriptions of Assyrian rulers and archaeological studies. With these resources, we are able to map construction, renovation or demolition of temples in Assyria and also create a plan and image reconstruction of temples. The aim of this work is to provide the general public and students comprehensive information about the architecture, design and building of temples in the Assyrian city Ashur.

11 PŘÍLOHY

11.1 Seznam příloh

1. Město Aššur.

(ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 145.)

2. Aššur dnešní Qal'at Šarkát, jedno z hlavních měst Asýrie, celkový pohled na lokalitu.

(LEICKOVÁ, G. *Mezopotámie. Počátky měst*, obr. č. 14.)

3. Symbol okřídleného disku v náboženské scéně.

(LAYARD, H., A. *The Monuments of Nineveh. From drawings made on the spot*, Plate 25.)

4. Plán Aššurova chrámu za vlády Šamši-Adada I. (1813–1791 př. n. l.).

(STEPNIEWSKI, F. M. *The temples in Aššur: an overview of the sacral architecture of the Holy City*, s. 240.)

5. Plán Aššurova chrámu za vlády Sinacheriba (704–681 př. n. l.).

(ŠAŠKOVÁ, K. *Duchovní svět staré Asýrie a jeho paralely a odlišnosti ve Starém zákoně*, s. 62, 63.)

6. Mapa Aššuru s vyznačenými chrámy.

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, Tafel I.)

7. Rekonstrukce chrámu bohů Anua a Adada za vlády Aššur-rěša-išeho I. (1133–1115 př. n. l.).

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, Tafel VIII.)

8. Rekonstrukce půdorysu po založení Aššur-rěša-išou I. (1133–1115 př. n. l.).

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 23.)

9. Změna v uspořádání a umístění chrámu bohů Anua a Adada.

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, Tafel XII.)

10. Dehtové označení na vápencovém bloku pocházejícím z chrámu bohů Anua a Adada.

a) Západní roh mladé svatyně K.

b) Jižní roh.

c) U jižního rohu staré severní svatyně N2.

d) Před severozápadní přední stranou starého severního zikkuratu.

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 29.)

11. Nepálené tvarované cihly pocházející z chrámu bohů Anua a Adada.

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 30.)

12. Plánek starého chrámu bohů Anua a Adada.

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, Tafel IV.)

13. Plánek mladšího chrámu bohů Anua a Adada.

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, Tafel V.)

14. Rozměry hlavní místnosti N, předsíní a bočních místností v severním i západním chrámu bohů Anua a Adada.

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 8.)

15. Rekonstrukce chrámu bohů Anua a Adada za vlády Salmanassara III.

(858–824 př. n. l.)

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, Tafel IX.)

16. Studna a rekonstrukce řezu studny chrámu bohů Anua a Adada.

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 46–47.)

17. Dekorace stěny západního zikkuratu mladého chrámu bohů Anua a Adada.

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 65.)

18. Vyobrazení bohyně Ištar se lvem.

(BLACK, J.; GREEN, A. *Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia*, s. 108.)

19. Rekonstrukce chrámu bohyně Ištar za vlády Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.).
(ANDRAE, W. *Die Jüngereren Ischtar-Tempel in Assur*, Tafel 3.)
20. Půdorys chrámu bohyně Ištar za vlády Salmanassara III. (858–824 př. n. l.).
(STEPNIEWSKI, F. M. The temples in Aššur: an overview of the sacral architecture of the Holy City, s. 243.)
21. Půdorys chrámu bohyně Ištar za vlády Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.).
(ANDRAE, W. 1. Die jüngereren Ischtar-Tempel in Assur, s. 5.)
22. Půdorys chrámu bohyně Ištar za vlády Aššur-rēša-išihho I. (1133–1115 př. n. l.).
(STEPNIEWSKI, F. M. The temples in Aššur: an overview of the sacral architecture of the Holy City, s. 242.)
23. Svatyně bohyně Ištar v chrámu Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.).
(ANDRAE, W. 1. Die jüngereren Ischtar-Tempel in Assur, s. 8.)
24. Půdorys staršího chrámu bohů Sîna a Šamaše.
(BATTINI, L. Sin/Shamash Temple review, s. 411.)
25. Rekonstrukce staršího chrámu bohů Sîna a Šamaše.
(HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 85.)
26. Půdorys mladšího chrámu bohů Sîna a Šamaše.
(HALLER, A.; ANDRAE, W. *Die Heiligtümer des Gottes Assur und der Sin-Šamaš-Tempel in Assur*, s. 88.)
27. Plaketa bohyně Ištar.
(The British Museum. Ishtar: plaketa: *malovaná plaketa ze sádrové omítky znázorňující zřejmě bohyni Ištar.*)

28. Dveřní zárubeň.

(The British Museum. Temple of Ishtar: dveřní zárubně: *dveřní zárubně ve tvaru srdce.*)

29. Soška modlícího se člověka.

(Aus der Sammlung von Pergamonmuseum, Staatliche Museen zu Berlin. Statuette eines Beters. *Google Arts & Culture.*)

30. Kamenný podstavec s nápisem Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.).

(Aus der Sammlung von Pergamonmuseum, Staatliche Museen zu Berlin. Symbolsockel mit Inschrift Tukulti-Ninurtas I. *Google Arts & Culture.*)

31. Měděný meč a bronzová sekyrka.

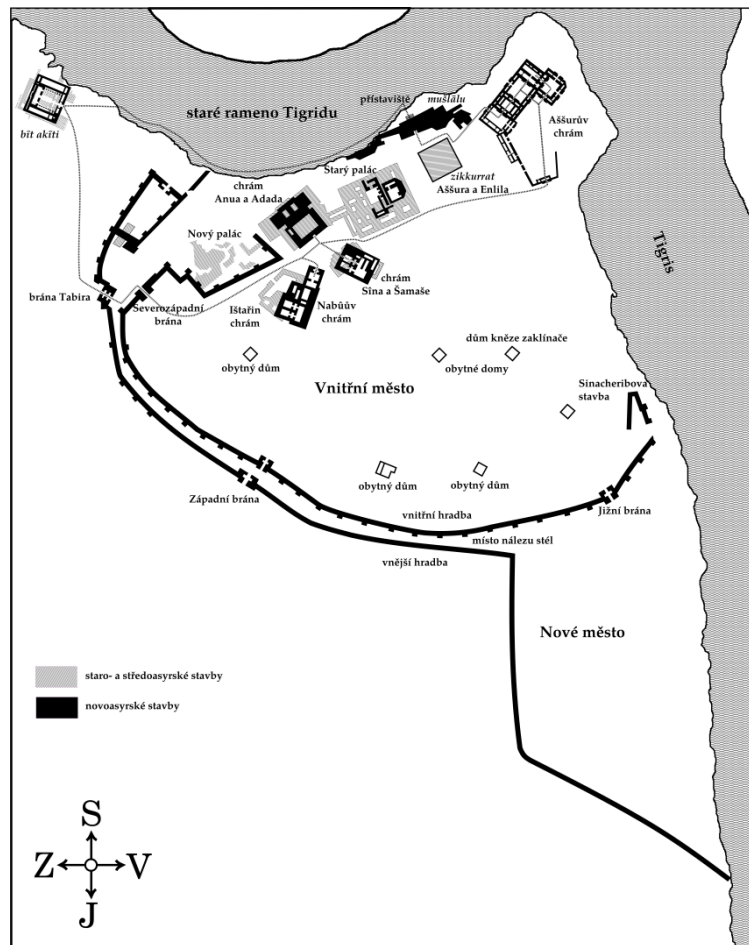
(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 53.)

32. Staroasyrská socha v místě nálezu chrámu bohů Anua a Adada.

(ANDRAE, W. *Der Anu-Adad-Tempel*, s. 28.)

11.2 Přílohy

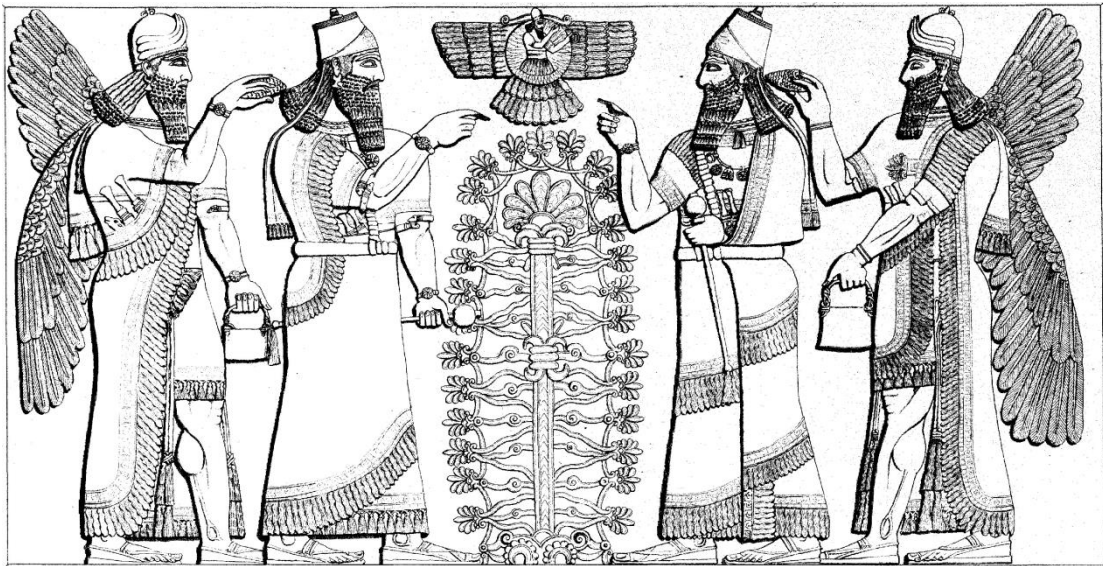
1. Město Aššur.

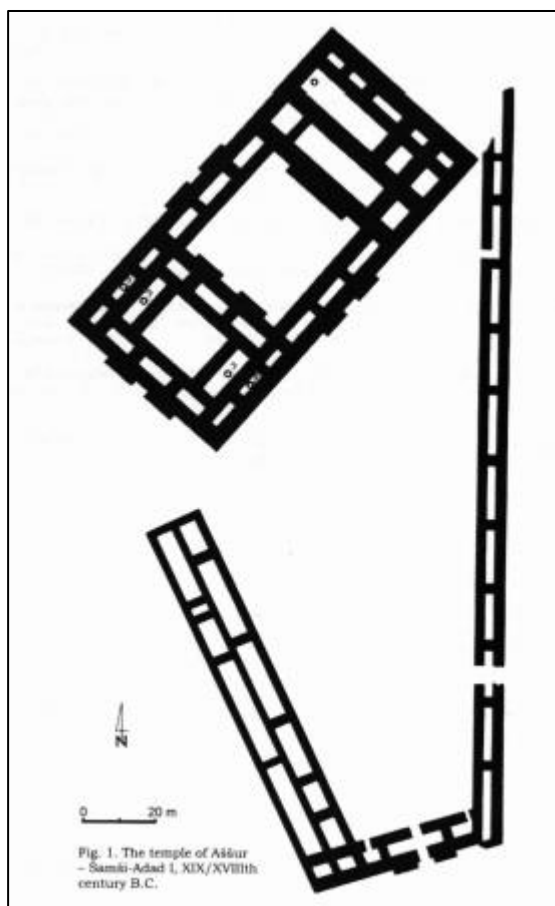
2. Aššur dnešní Qal'at Šarkát, jedno z hlavních měst Asýrie, celkový pohled na lokalitu.

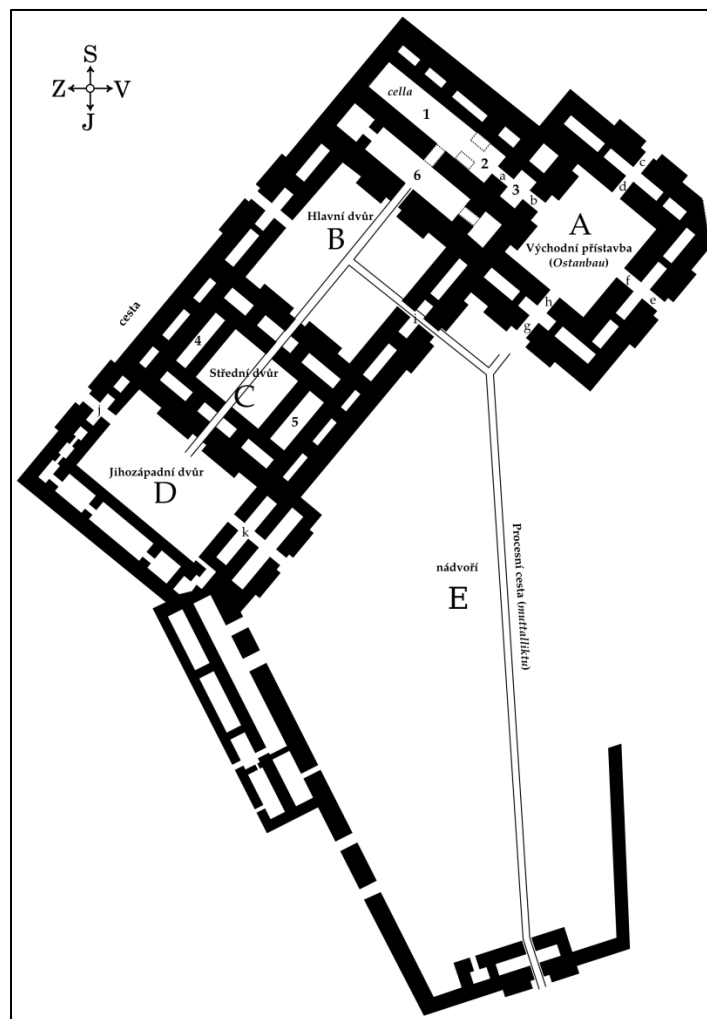
3. Symbol okřídleného disku v náboženské scéně.

4. Plán Aššurova chrámu za vlády Šamši-Adada I. (1813-1791 př. n. l.).

5. Plán Aššurova chrámu za vlády Sinacheriba (704–681 př. n. l.).

Dvory:

- A) Dvůr, kde se řadí Igigiové (*Kisal sidir manzaz Igigi*)
- B) Hlavní nádvoří (*Kisal abāri*; *Kisal abāri apsi*; *Kisal apsi*)
- C) Dvůr bohyně Ninlil ? (*Kisal Ninlil*)
- D) Nunnamnirův dvůr (*Kisal Nunnammir*; *Kisal namri* ?)
- E) Aššurův dvůr (*Kisal Aššur*)

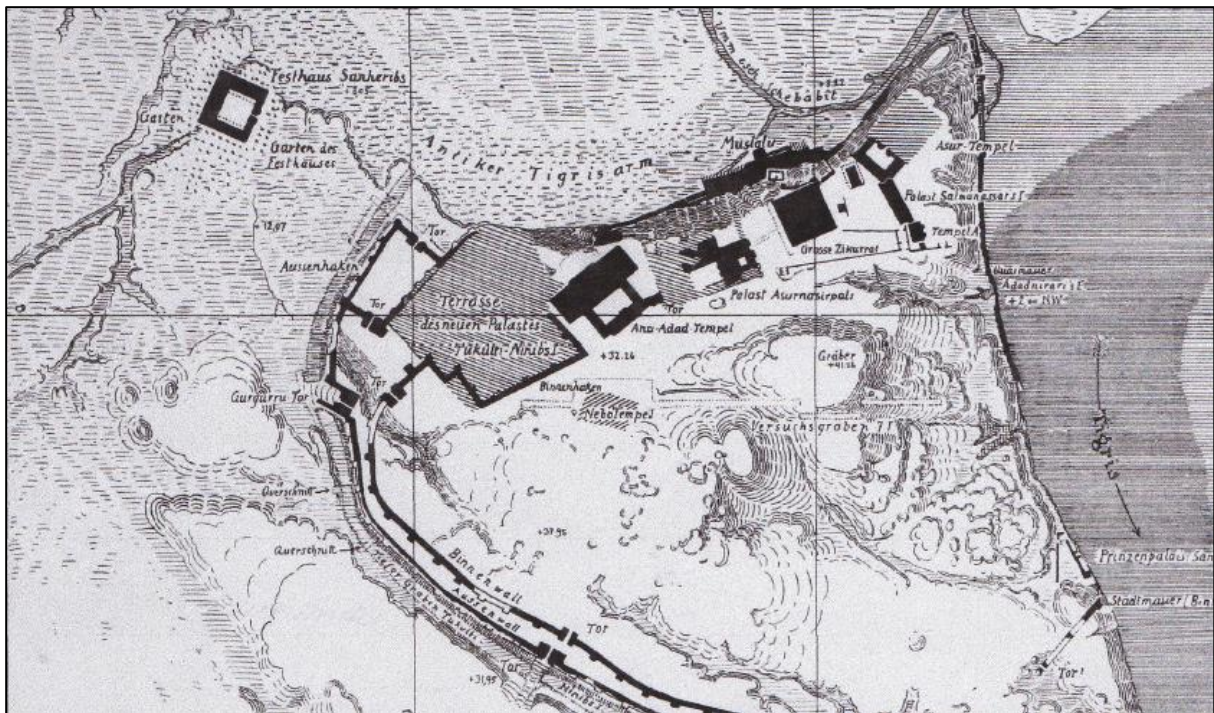
Místnosti:

- 1) svatyně boha Aššura (*bit papāhi*; *Eḫursagkurkurra*; *Eḫursaggalkurkurra*)
- 2) místnost, kterou Salmanassar I. zřejmě připojil k *bit papāhi*
- 3) *bit šahūri* / *bit ḫilāni* (*Eḫursaggula*)
- 4) a 5) *bit Ninlil* (*bit gurše* / *bit qurše*) a *bit Dagan* (*bit ḫurše*)
- 6) předsíň

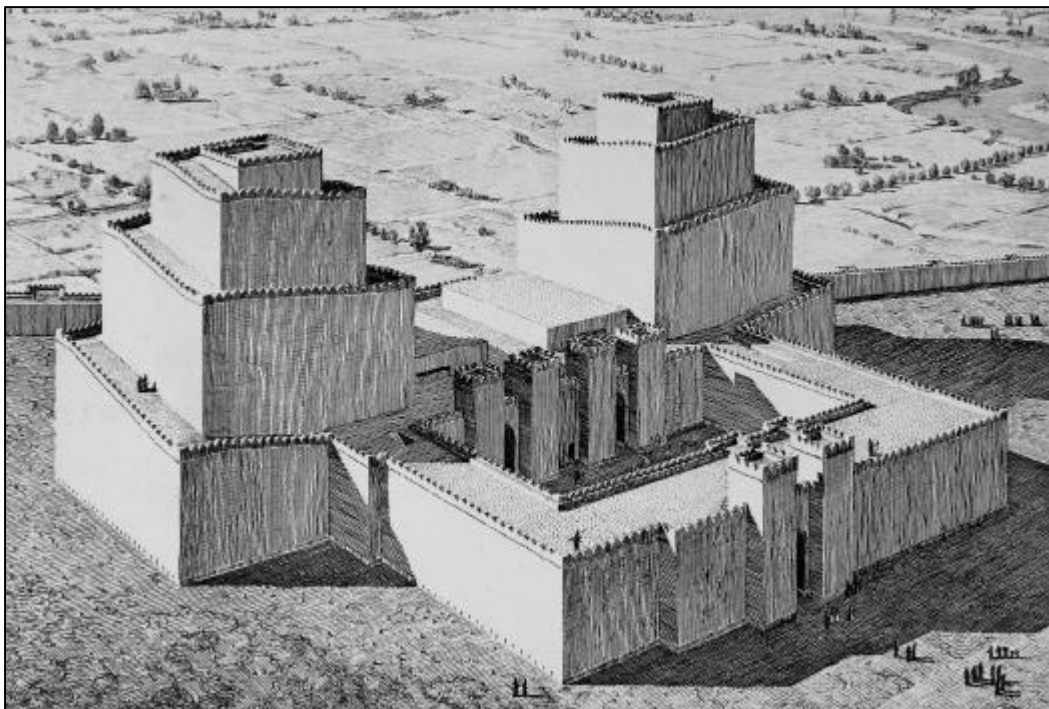
Brány:

- a) Brána království (*Bāb šarrūti*)
- b) Brána Enlilovy cesty (*Bāb ḫarrān šat Enlil*)
- c) Brána hvězdného vozu (*Bāb ^{mu}ereqqi / ^{mu}šumbi*)
- d) Brána svatyně osudů (*Bāb parak šimāti*)
- e) Brána nebeské klenby (*Bāb burummē*)
- f) Vchod Igigiů (*Nirib Igigi*)
- g) Brána klonících se/klečících Igigiů (*Bāb kamsū Igigi*)
- h) Brána hojnosti země / země (*Bāb ḫišib māti / māṭāti*)
- i) Brána východu slunce (*Bāb šit šamši*)
- j) Enpiho brána (*Bāb Enpi*)
- k) Brána božstva Kalkal (*Bāb ^(d)Kalkal*)⁵³³

6. Mapa Aššuru s vyznačenými chrámy.

7. Rekonstrukce chrámu bohů Anua a Adada za vlády Aššur-rěša-išihho I. (1133-1115 př. n. l.).

10. Dehtové označení na vápencovém bloku pocházejícím z chrámu bohů Anua a Adada.

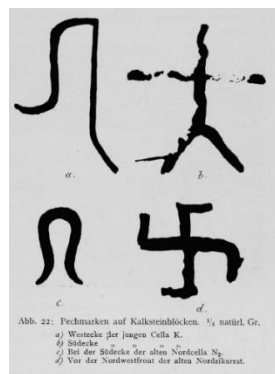

Abb. 22: Pechmarken auf Kalksteinblöcken. $\frac{1}{2}$ natürl. Gr.
 a) Waende der jungen Cella K.
 b) Südecke
 c) Bei der Südecke der alten Nordcella N.
 d) Vor der Nordwestwand der alten Nordkammer.

11. Nepálené tvarované cihly pocházející z chrámu bohů Anua a Adada.

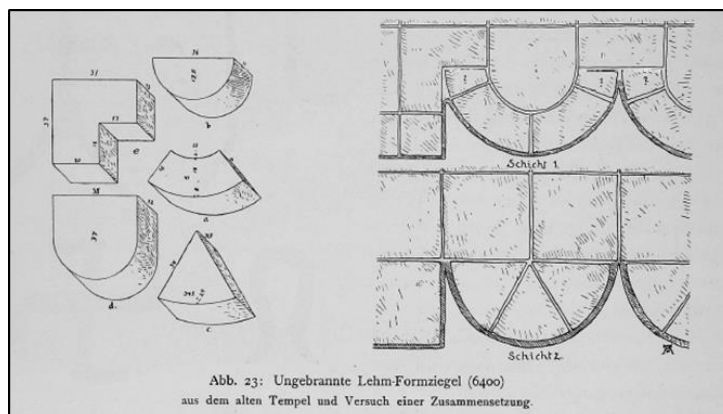
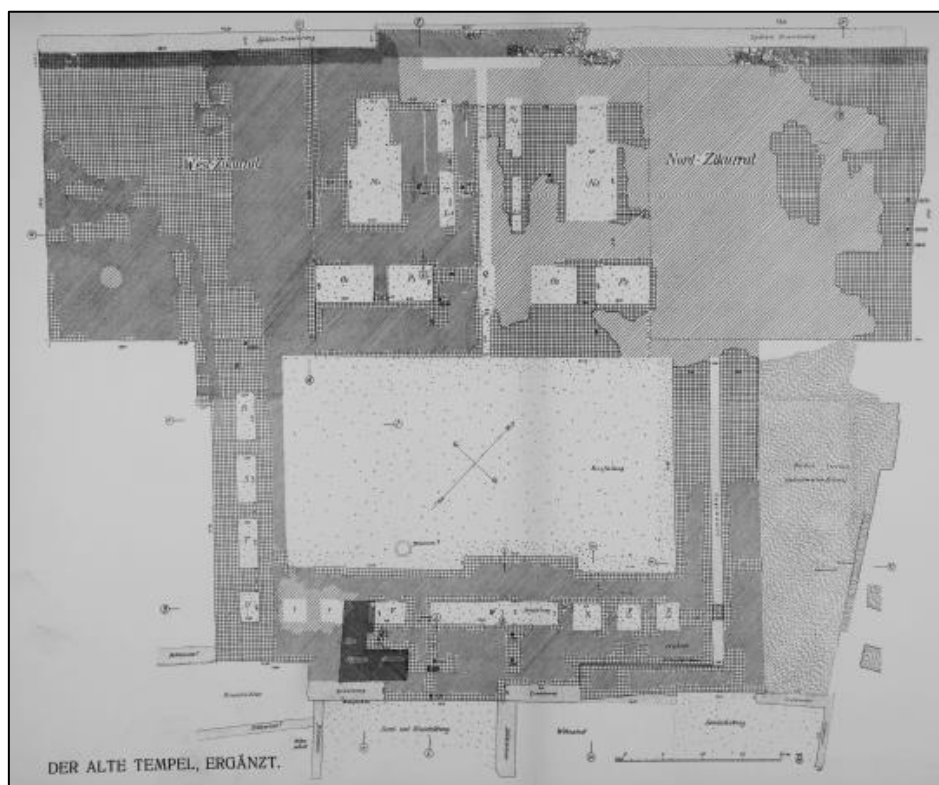
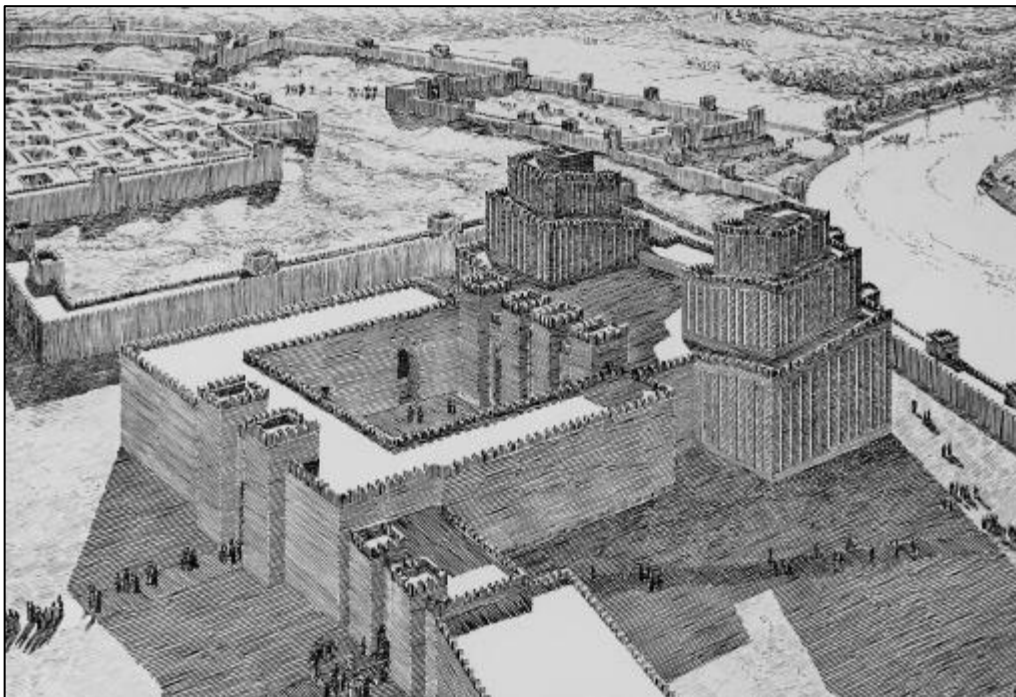

Abb. 23: Ungebrannte Lehm-Formziegel (6400)
 aus dem alten Tempel und Versuch einer Zusammensetzung.

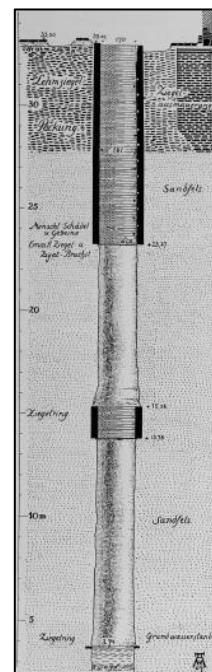
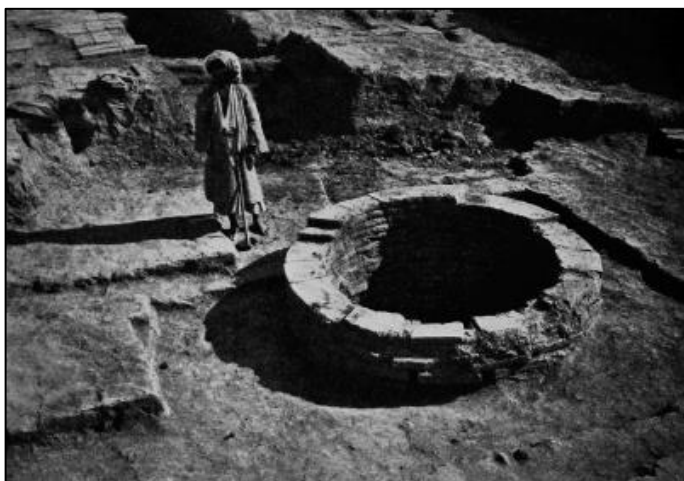
12. Plánek starého chrámu bohů Anua a Adada.

15. Rekonstrukce chrámu bohů Anua a Adada za vlády Salmanassara III. (858–824 př. n. l.)

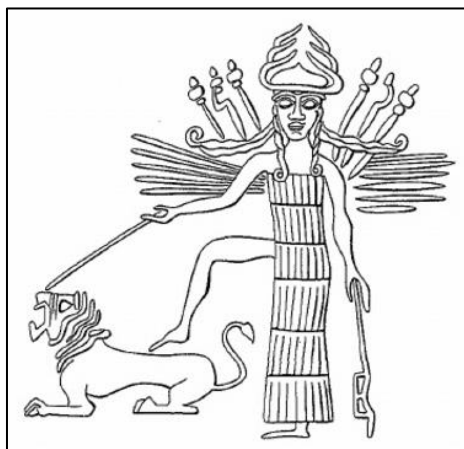
16. Studna a rekonstrukce řezu studny chrámu bohů Anua a Adada.

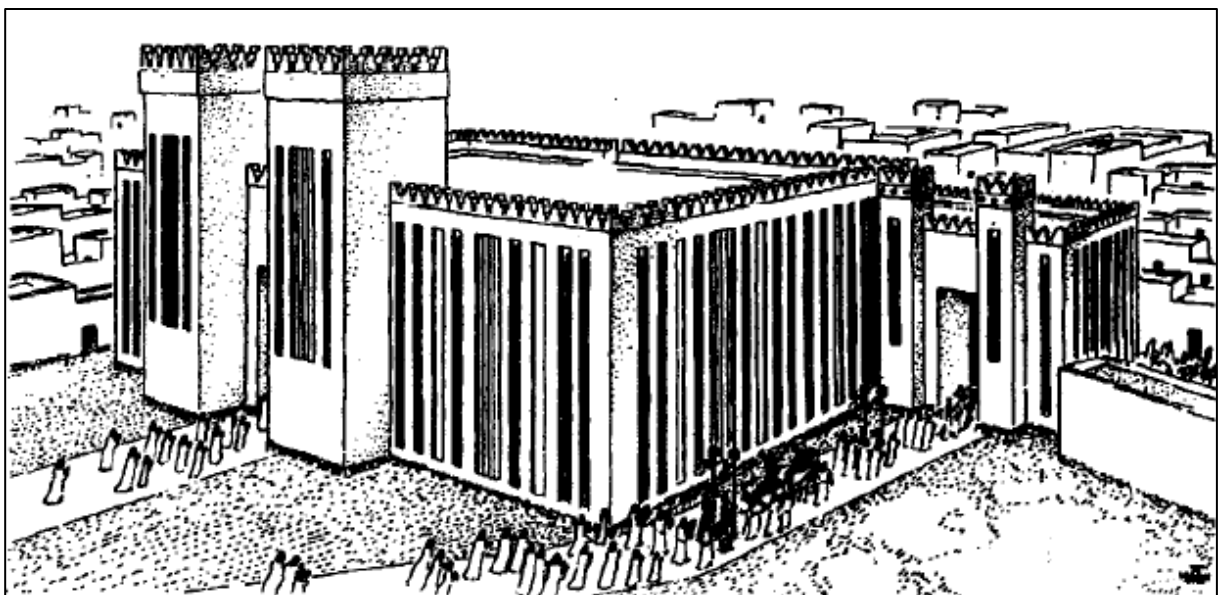
17. Dekorace stěny západního zikkuratu mladého chrámu bohů Anua a Adada.

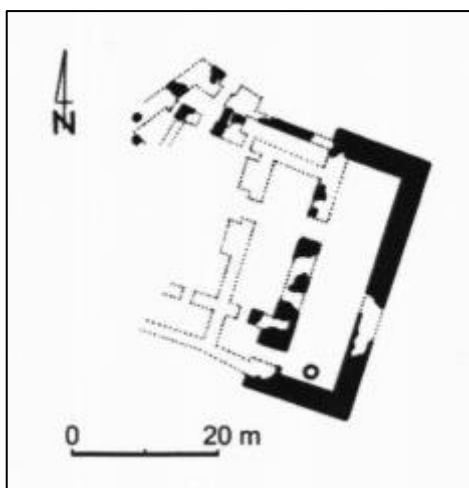
18. Vyobrazení bohyně Ištar se lvem.

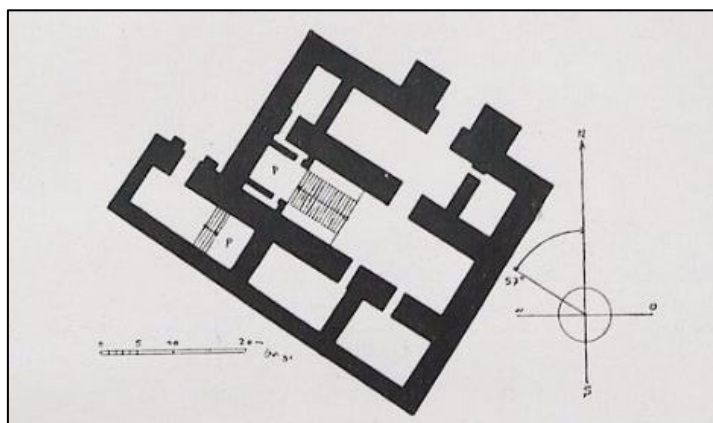
19. Rekonstrukce chrámu bohyně Ištar za vlády Tukultī-Ninurty I. (1244-1208 př. n. l.).

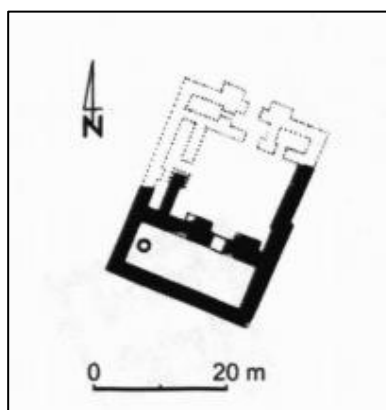
20. Půdorys chrámu bohyně Ištar za vlády Salmanassara III. (858–824 př. n. l.).

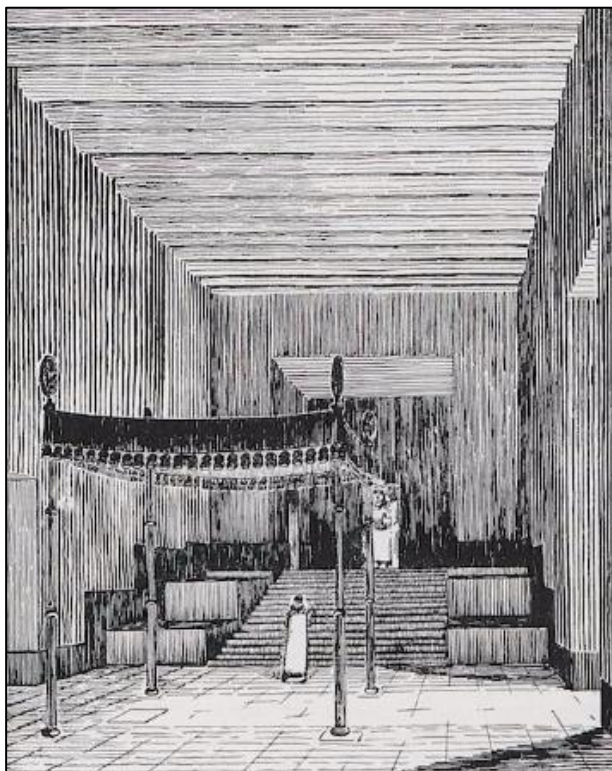
21. Půdorys chrámu bohyně Ištar za vlády Tukulti-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.).

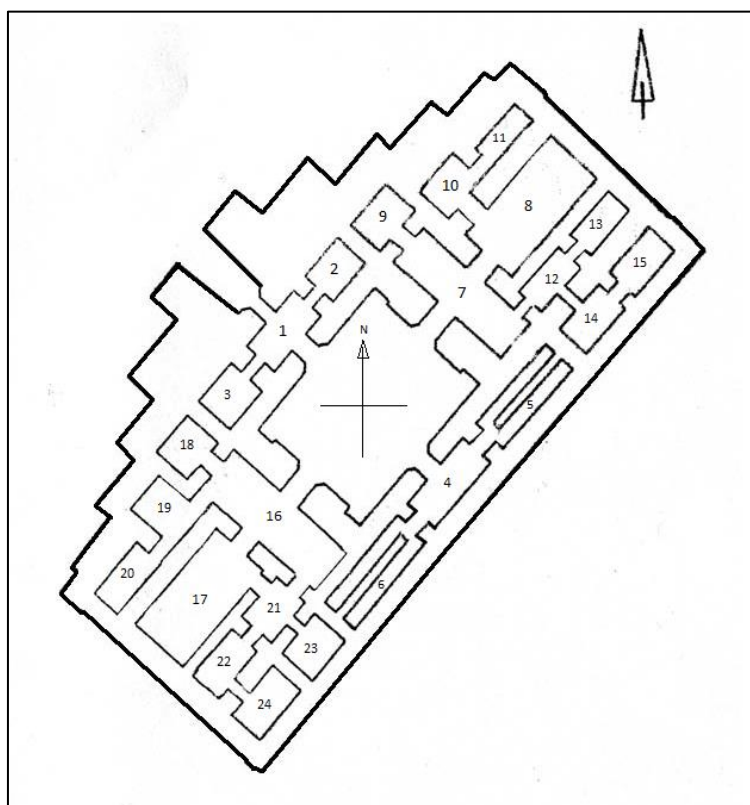
22. Půdorys chrámu bohyně Ištar za vlády Aššur-rěša-išiho I. (1133–1115 př. n. l.).

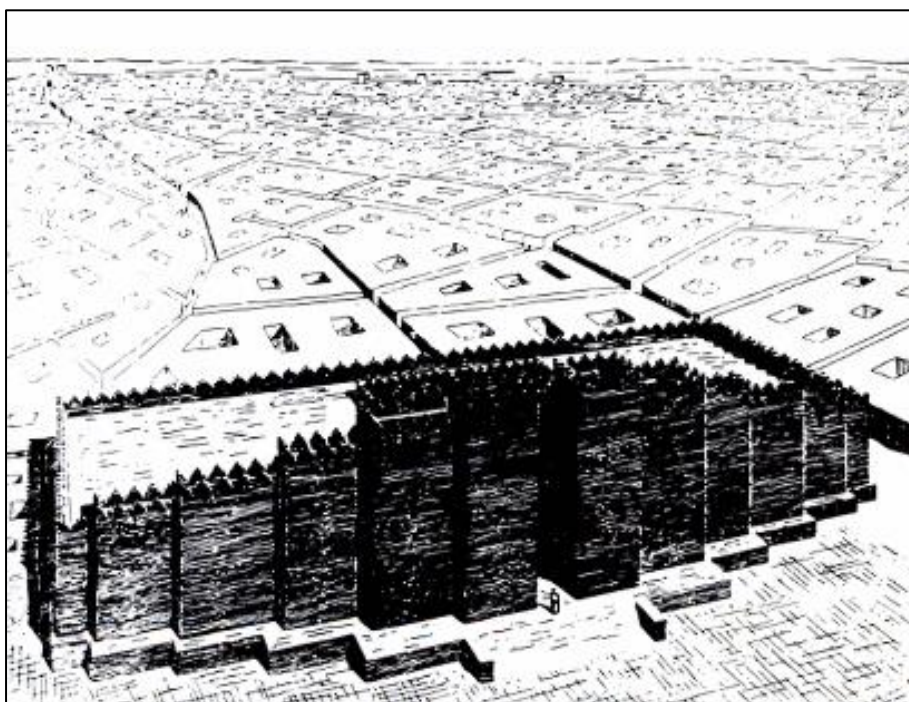
23. Svatyně bohyně Ištar v chrámu Tukultī-Ninurty I. (1244-1208 př. n. l.).

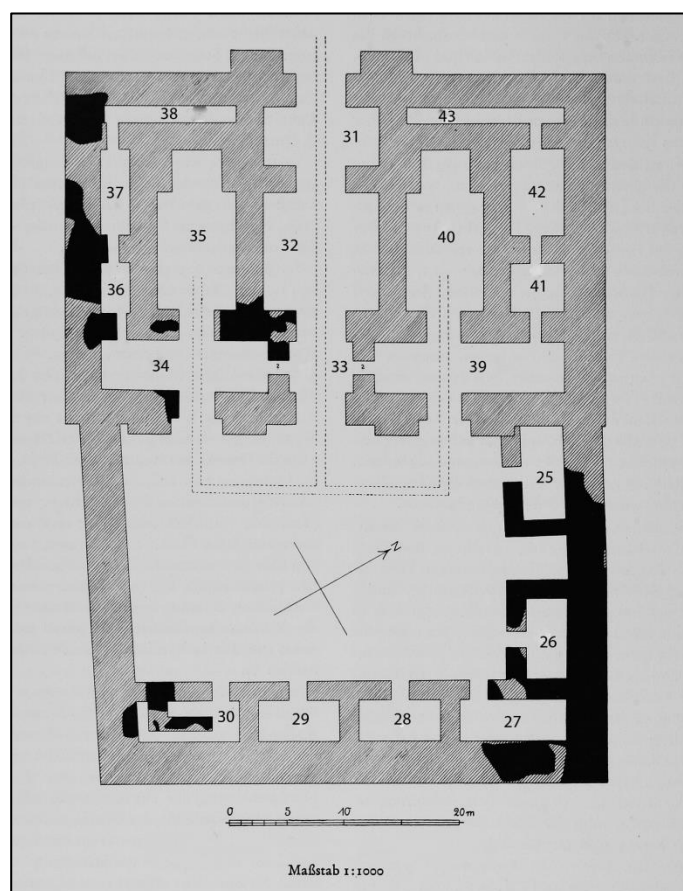
24. Půdorys staršího chrámu bohů Sîna a Šamaše.

25. Rekonstrukce staršího chrámu bohů Sína a Šamaše.

26. Půdorys mladšího chrámu bohů Sína a Šamaše.

27. Plaketa bohyně Ištar.

28. Dveřní zárubeň.

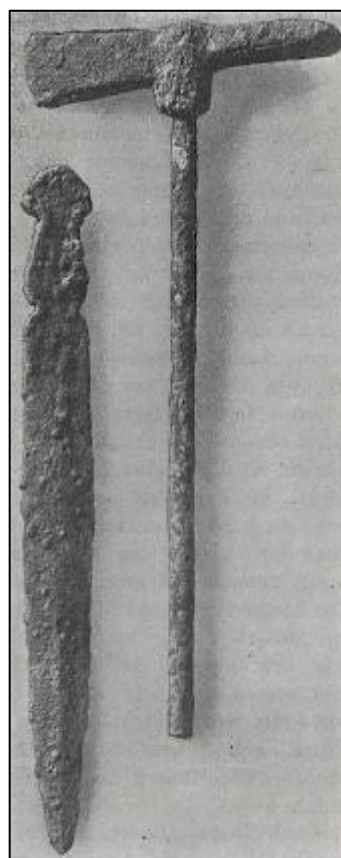
29. Soška modlícího se člověka.

30. Kamenný podstavec s nápisem Tukultī-Ninurty I. (1244–1208 př. n. l.).

31. Měděný meč a bronzová sekyrka.

32. Staroasyrská socha v místě nálezu chrámu bohů Anua a Adada.

